

Ekonomická univerzita v Bratislave

Národohospodárska fakulta

Katedra sociálneho rozvoja a práce

SOCIÁLNO-EKONOMICKÝ OBZOR

recenzovaný odborný on-line časopis

**ČÍSLO 2, JÚN 2013, ROČNÍK 1.
ISSN 1339-2387**

O časopise:

Sociálno-ekonomický obzor

ISSN 1339-2387

Recenzovaný odborný on-line časopis

Časopis vychádza štvrťročne.

Zameranie časopisu: teoretické a praktické otázky sociálno-ekonomického rozvoja, aktuálne trendy spoločensko-ekonomického vývoja v krajinách EÚ a vo svete.

Príspevky v časopise nie sú honorované.

Za obsahovú stránku príspevku zodpovedá autor príspevku.

Príspevky sa v časopise uverejňujú v slovenskom, českom a anglickom jazyku.

Príspevky sú recenzované minimálne jedným nezávislým odborníkom, ktorého určuje redakčná rada. Redakčná rada si vyhradzuje právo výberu a posúdenia odbornosti príspevku na zaradenie a publikovanie v časopise.

Uzávierka príspevkov: 10. marca, 10. júna, 10. septembra, 10. decembra

Pokyny pre autorov:

Rozsah príspevkov maximálne 12 strán. Príspevok spracovaný podľa pokynov autor zašle elektronicky na emailovú adresu: **seo.ksrp@gmail.com**

Názory, recenzie a informácie sa predkladajú v rozsahu maximálne 4 strán.

Články neprechádzajú jazykovou úpravou.

Vydavateľ:

Katedra sociálneho rozvoja a práce,
NHF EU v Bratislave

Hlavný redaktor: Peter Sika, EU v Bratislave

Výkonný redaktor: Tomáš Pogány, EU v Bratislave

Redakčná rada:

Ján Lisý, EU v Bratislave

Anna Schultzová, EU v Bratislave

Vojtech Krebs, VŠE Praha

Gejza Mihály, Trexima Bratislava

Milan Šimek, VŠB TU Ostrava

Eva Rievajová, EU v Bratislave

Peter Sika, EU v Bratislave

Mária Husáková, EU v Bratislave

Silvia Šipikalová, EU v Bratislave

Stanislav Konečný, EU v Bratislave

Redakčný tajomník: Pavel Strhár

OBSAH

Ján Lisý

FIŠKÁLNA A MONETÁRNA EXPANZIA V TEÓRIÁCH EKONOMICKÉHO CYKLU <i>FISCAL AND MONETARY EXPANSION IN THE THEORIES OF ECONOMIC CYCLE</i>	6
--	----------

Elena Fifeková

VPLYV EURÓPSKEHO INTEGRAČNÉHO PROCESU NA EKONOMICKÝ VÝVOJ NOVÝCH ČLENSKÝCH ŠTÁTOV <i>THE INFLUENCE OF THE EUROPEAN INTEGRATION PROCESS ON THE NEW MEMBER STATES` ECONOMIC DEVELOPMENT</i>	15
---	-----------

Veronika Piovarčiová

MODIFIKÁCIA EURÓPSKEHO SOCIÁLNEHO MODELU VPLYVOM GLOBALIZÁCIE <i>MODIFICATION OF EUROPEAN SOCIAL MODEL IMPACT OF GLOBALIZATION</i>	26
--	-----------

Marta Martincová

PRÍSTUPY K ĽUDSKÉMU KAPITÁLU V KONTEXTE PROBLÉMU PREKVALIFIKOVANOSTI <i>APPROACHES TO HUMAN CAPITAL IN THE CONTEXT OF THE PROBLEM OVEREDUCATION</i>	32
---	-----------

Martin Lábaj

VÝZNAM DOMÁCEHO DOPYTU A EXPORTU PRE VYBRANÉ ODVETVIA NA SLOVENSKU <i>THE IMPORTANCE OF DOMESTIC DEMAND AND EXPORT FOR CHOSEN INDUSTRIES IN SLOVAKIA</i>	39
--	-----------

Eva Pongráczová

ANALÝZA ŠTRUKTÚRY NEZAMESTNANOSTI S AKCENTOM NA RIZIKOVÉ SKUPINY NA SLOVENSKOM TRHU PRÁCE <i>UNEMPLOYMENT STRUCTURE ANALYSIS WITH EMPHASIS ON VULNERABLE GROUPS ON THE SLOVAK LABOR MARKET</i>	46
--	-----------

Peter Kopkáš

MAKROEKONOMICKÁ REGULÁCIA TRHU PRÁCE
MACROECONOMIC REGULATION OF LABOUR MARKET 54

Tímea Kolláriková, Eva Rievajová

KOMPARÁCIA SITUÁCIE MLADÝCH ĽUDÍ NA TRHOCH
PRÁCE V EÚ V SÚVISLOSTI S PROBLEMATIKOU
SEGMENTÁCIE A DUÁLNYCH PRACOVNÝCH TRHOV
*COMPARISON OF YOUTH SITUATION IN EU LABOUR
MARKETS IN CONNECTION WITH THE ISSUE OF
SEGMENTATION AND DUAL LABOR MARKET* 67

Andrej Přivara

MIGRÁCIA VYSOKO KVALIFIKOVANÝCH PRACOVNÝCH
SÍL V KRAJINÁCH EURÓPSKEJ ÚNIE
*MIGRATION OF HIGHLY QUALIFIED WORKFORCE
IN THE EU COUNTRIES* 78

Roman Klimko

MLADÍ ĽUDIA A MOŽNOSTI PODPORY VYTVÁRANIA
PRACOVNÝCH MIEST V SR
*YOUNG PEOPLE AND POSSIBILITIES OF SUPPORT FOR
JOB CREATION IN THE SLOVAK REPUBLIC* 85

Mária Antalová, Andrea Chinoracká

TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ ŽIVOTNEJ ÚROVNE
THEORETICAL BACKGROUND OF LIVING STANDARD 92

Vladimír Gonda, Ivona Lukáčová

CELOŽIVOTNÉ VZDELÁVANIE V EÚ – SÚČASŤ
STRATÉGIE EURÓPA 2020
*LIFELONG LEARNING IN EU – PART OF THE
EUROPE 2020 STRATEGY* 103

Karol Morvay

ŠTRUKTÚRNE OSOBITOSTI VSTUPOV A VÝSTUPOV V
ODVETVÍ ZDRAVOTNÍCTVA NA SLOVENSKU
*STRUCTURAL PARTICULARITIES OF INPUTS AND OUTPUTS
IN THE SLOVAK HEALTHCARE SECTOR* 110

Zuzana Littvová

GLOBALNE PÔSOBIACE RIZIKÁ V ŽIVOTNOM POISTENÍ
GLOBALLY ACTIVE RISKS IN LIFE INSURANCE

119

Mária Antalová, Pevel Strhár

VYBRANÉ TEORETICKO-METODOLOGICKÉ PRÍSTUPY
K HODNOTÁM
*SELECTED THEORETIC-METHODOLOGICAL
APPROACHES TO VALUES*

129

FIŠKÁLNA A MONETÁRNA EXPANZIA V TEÓRIÁCH EKONOMICKÉHO CYKLU¹

FISCAL AND MONETARY EXPANSION IN THE THEORIES OF ECONOMIC CYCLE

Ján Lisý

ABSTRACT

In the economic literature, there have been a number of theoretical justifications for the cyclical development of the economy. For simplicity, they can be divided into the real theories of economic cycle, which consider the real forces such as innovation and investment waves to be a cause of cyclical fluctuations. It may occur as the investment pessimism, respectively investment optimism. The second major group is represented by the monetary theories of economic cycle, which consider the changes in money supply as the cause of cyclical fluctuations. The various theories of economic cycle are not contradictory, because the real as well as monetary factors could be the cause of cyclical development. It is all about what the authors consider to be the primary respectively secondary factor. This is also apparent from the approach of different authors to the perception of the economy and the functioning of the market mechanism. This paper analyzes how different theories explain the influence and signs of fiscal and monetary expansion on the cyclical development of the economy.

KEYWORDS: fiscal and monetary expansion, economic cycle

ÚVOD

V odbornej ekonomickej literatúre existovali a existujú mnohé teoretické zdôvodnenia cyklického vývoja ekonomiky. Zjednodušene ich možno rozdeliť na reálne teórie ekonomického cyklu, ktoré považujú za príčiny cyklických výkyvov reálne sily ako sú inovačné a investičné vlny, čo sa môže prejavovať ako investičný pesimizmus, resp. investičný optimizmus. To vyvoláva kolísanie agregátneho dopytu. Výkyvy agregátneho dopytu si podľa niektorých ekonómov napr. podľa J. M. Keynesa vyžadujú uplatňovať fiškálne nástroje regulovania. V prípade poklesu celkového kúpyschopného dopytu navrhujú uplatňovať fiškálnu expanziu. Dôsledky a prejavy fiškálnej expanzie hodnotia jednotlivé školy rôzne a preto ich kritizujú resp. iné školy ich považujú za reálne účinné nástroje.

¹ "Príspevok/výstup vznikol v rámci riešeného projektu OP VaV s názvom Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí (ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku/Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ".

Druhú veľkú skupinu predstavujú monetárne (peňažné) teórie ekonomického cyklu, ktoré považujú za príčinu cyklických výkyvov zmeny peňažnej zásoby t. j. množstvo peňazí v obehú. K autorom a stúpencom týchto teórií patria predovšetkým predstavitelia klasickej ekonómie (A. Smith, J. B. Say), rakúskej školy (F. A. Hayek, L. Mises, M. N. Rothbard) a predstavitelia monetarizmu (M. Friedman, K. Brunner, J. Jordan) a teórie racionálnych očakávaní (R. E. Lucas).

Uvedené rôzne teórie ekonomického cyklu sa navzájom zásadne nevylučujú, pretože príčinou cyklického vývoja môžu byť aj reálne aj monetárne činitele. Ide predovšetkým o to, čo jednotliví autori viac exponujú, resp. čo považujú za primárny resp. sekundárny faktor. To vyplýva aj z prístupu rôznych autorov k ponímaniu ekonomiky a fungovaniu trhového mechanizmu. Stúpenci klasickej ekonómie sa pozerajú na problém z hľadiska agregátnej ponuky a stúpenci keynesiánskej ekonómie forsirujú prístup zo strany agregátneho dopytu

Fiškálna a monetárna expanzia podľa klasickej ekonómie

Klasická ekonómia vychádza z predpokladu, že trhový systém je vnútorne stabilný a fungovanie trhového mechanizmu automaticky nastoľuje makroekonomickú rovnováhu. Ekonomika funguje na úrovni potenciálneho produktu pri plnej zamestnanosti. Makroekonomická rovnováha sa v klasickom modeli dosahuje na úrovni potenciálneho produktu. Agregátna ponuka nereaguje na zmeny v agregátnom dopyte, pričom zmeny agregátneho dopytu spôsobujú zmeny v cenovej hladine, ale nemajú vplyv na objem produkcie (agregátna ponuka).

Agregátny dopyt sa môže zvýšiť vplyvom fiškálnej a monetárnej politiky. Vznikne prevaha AD nad AS. Viac tovarov však podniky nemôžu vyrobiť a ponúknuť, pretože nemajú k dispozícii dodatočné pracovné sily, ktoré by mohli zamestnať, a tak zvýšiť ponuku. Preto sa cenová hladina zvýši. Zvýšenie cien znižuje reálnu peňažnú zásobu, čo vyvolá zvýšenie úrokovej miery a následný pokles súkromných výdavkov na jednej strane a uvoľnenie priestoru pre rast vládnych výdavkov na druhej strane. V dôsledku toho sú vytlačené súkromné autonómne investičné a spotrebné výdavky. Ich celkový objem sa rovná objemu zvýšených vládnych výdavkov. Vytvára sa rovnováha s väčším objemom vládnych výdavkov a s menším objemom súkromných autonómnych výdavkov, ale pri vyššej cenovej hladine.

Vytlačací efekt, ako dôsledok fiškálnej expanzie vzniká na strane ponuky. Fiškálna expanzia v klasickom modeli mení štruktúru dopytu a výroby. Zvyšuje objem vládnych výdavkov a znižuje význam a objem súkromných autonómnych výdavkov. V klasickom modeli sa zároveň zvyšuje cenová hladina, celkový objem outputu a zamestnanosti sa však nemení (sú na úrovni potenciálneho produktu a plnej zamestnanosti). V dôsledku zníženia reálnej peňažnej zásoby sa zvyšuje úroková miera a vzniká vytlačací efekt, ako dôsledok zvýšených vládnych výdavkov, ktoré vytlačili súkromné autonómne výdavky.

Expanzívna monetárna politika zvyšuje peňažnú zásobu, čo zvyšuje agregátny dopyt. Pri východiskovej cenovej hladine P_0 vzniká prevaha agregátneho dopytu nad agregátnou ponukou, ktorý však podniky nemôžu uspokojiť, pretože v klasickom modeli sa nemôže zvýšiť agregátna ponuka. To vedie k zvýšeniu cenovej hladiny a makroekonomická rovnováha sa dosahuje v bode pri vyššej cenovej hladine.

V dôsledku monetárnej expanzie sa v klasickom modeli nemení output, ale mení sa cenová hladina. Cenová hladina sa zvyšuje v rovnakom pomere, v akom sa zvyšuje peňažná zásoba. Reakciou na rastúci dopyt je rast cenovej hladiny, čím reálne peňažné zostatky klesnú na svoju pôvodnú úroveň, v ktorej sa dosahuje rovnováha v podmienkach plnej zamestnanosti.

Monetárna expanzia v klasickom modeli spôsobuje, že cenová hladina sa zvyšuje v takej istej miere, v akej rastie nominálne množstvo peňazí, celkový output a zamestnanosť sa nemenia (sú na úrovni potenciálneho produktu a plnej zamestnanosti) a taktiež reálne peňažné zostatky a úroková miera ostávajú nezmenené (cenová hladina rastie rovnakým tempom ako množstvo peňazí v obeh, a preto objem reálnych peňažných zostatkov na konci prispôbovacieho procesu je rovnaký ako na začiatku).

Z uvedenej charakteristiky vyplýva, že monetárna expanzia v klasickom modeli nemá vplyv na reálne ekonomické veličiny (output, zamestnanosť, reálne mzdy, reálne peňažné zostatky). Mení sa len cenová hladina proporcionálne s rastom peňažnej zásoby. Takýto jav charakterizuje tzv. neutralitu peňazí, to znamená, že zmeny nominálneho množstva peňazí majú vplyv na cenovú hladinu, ale nemajú vplyv na reálne ekonomické veličiny.

Predstavitelia rakúskej školy vidia príčinu rastu cien v prípade monetárnej expanzie v tom, že zdrojom tejto expanzie nie sú dobrovoľné úspory, ale tzv. vynútené úspory. Monetárna expanzia zdrojom ktorej nie sú dobrovoľné (reálne) úspory spôsobuje chybné investície a vedie k spontánnemu vzniku recesie.

„Príčinu recesie musíme hľadať v absencii dobrovoľných úspor, ktoré sú nutné na pretváranie výrobných štruktúr, ktorá sa ukáže ako príliš kapitálovo náročná. Recesie majú svoju príčinu v úverovej expanzii bankového systému, ktorá nie je sprevádzaná zodpovedajúcim konaním ekonomických subjektov. Tieto subjekty sa totiž neusilujú o zvýšenie svojich dobrovoľných úspor.“²

Z poznatkov o neutralite peňazí vyvodzuje klasická ekonómia záver, že v ekonomike funguje automatický mechanizmus, ktorý nasmerúva ekonomiku k plnej zamestnanosti a zabezpečuje, že skutočný (aktuálny) produkt sa výrazne a dlhodobo neodchyľuje od úrovne potenciálneho produktu.

Možno konštatovať, že v klasickom modeli makroekonomickej rovnováhy zareaguje cenový mechanizmus na zmeny v agregátnom dopyte tak, že skutočný (aktuálny) produkt ekonomiky je na úrovni potenciálneho produktu.

² Soto Jesus Huerta: Peníze, banky a hospodářské krize. ASPL, a. s. společně s Liberálním institutem, Praha 2009, s. 385. Takto hodnotí dôsledky úverovej expanzie Jesus Huerta de Soto, stúpenec rakúskej ekonomickej školy. Pripomína, že cyklický vývoj od počiatku 21. storočia spôsobila umelá úverová expanzia Federálneho rezervného systému USA, ktorá nebola založená na dobrovoľných úsporách domácností. Na základe umelej úverovej expanzie banky poskytovali podnikom úverové finančné zdroje (peniaze, ktoré domácnosti, občania nenasporili), ktoré používali na veľké stavebné a developerské projekty. Vznikla finančná bublina, ktorá negatívne zasiahne reálnu ekonomiku v podobe recesie. Došlo ku kríze hypotekárneho systému a k zlyhaniu mnohých bánk v situácii keď hodnota ich záväzkov prevýšila hodnotu aktív v podobe poskytnutých hypoték. V ďalšej časti si ukážeme ako vysvetľujú vplyv fiškálnej a monetárnej expanzie niektoré školy ekonomickej vedy.

Z klasického poňatia (rakúska škola) ekonomiky vyplýva, že v ekonomike nikdy nevznikajú straty vyplývajúce z nevyužívaných výrobných zdrojov, pretože ekonomika sa nachádza na úrovni potenciálneho produktu. To znamená, že všetky výrobné kapacity sa efektívne využívajú a existuje plná zamestnanosť. Z toho vyplýva, že monetárna expanzia, cieľom ktorej je ovplyvňovať agregátny dopyt je neúčinná, pretože nemá vplyv na celkový objem outputu a nemôže ovplyvniť ani výšku zamestnanosti. Spôsobuje len rast cenovej hladiny a vytlačanie súkromných investícií vládnymi investíciami, čo vedie k neefektívnosti ekonomiky.

Klasický koncept trhového systému však nezodpovedá reálnym ekonomickým podmienkam. V reálnom hospodárskom živote neexistujú dokonale pružné ceny a mzdy, a preto ani trh práce sa „nevyčisťuje“ a existuje aj nedobrovoľná nezamestnanosť. Neplatí ani dokonalá informovanosť trhových subjektov o cenách a mzdách. Výkonnosť ekonomiky kolíše, a preto reálny HDP nezodpovedá potenciálnemu produktu. Na tieto skutočnosti reagovala ekonomická teória v ďalšom období v 20. storočí.

Fiškálna a monetárna expanzia podľa keynesovskej ekonómie

Predpokladajme, že vláda bude realizovať expanzívnu fiškálnu politiku tak, že zvýši objem vládných výdavkov na nákup tovarov a služieb. Z toho vyplýva, že v dôsledku fiškálnej expanzie nastáva zvýšenie agregátneho dopytu, ktoré vyvolá zvýšenie outputu (agregátnej ponuky), čo sa prejaví zvýšením výroby a zamestnanosti pri nemeniacej sa cenovej hladine. V dôsledku zvýšenia dopytu po investičných statkoch sa zvýši dopyt po úveroch, čo vyvolá zvýšenie úrokovej miery. Prírastok outputu závisí od multiplikátora vládných výdavkov a od prírastku autonómnych vládných výdavkov.

V prípade monetárnej expanzie sa vychádza z predpokladu, že centrálna banka zvýši ponuku peňazí (množstvo peňazí v obeh) s cieľom zvýšiť agregátny dopyt, a tým aj celkovú úroveň outputu (agregátnej ponuky) a zamestnanosti. V dôsledku monetárnej expanzie dochádza k zvýšeniu agregátneho dopytu čo vyvolá zvýšenie outputu pri nezmenenej cenovej hladine. Zvýšením ponuky peňazí klesá úroková miera. Prírastok outputu v prípade monetárnej expanzie závisí od multiplikátora ponuky peňazí a od prírastku ponuky peňazí.

V ďalšej časti uvažujeme, ako v Keynesovom modeli vplýva fiškálna a monetárna expanzia na makroekonomickú rovnováhu v krátkom období (krátkodobá rovnováha) a tiež, ako sa formuje dlhodobá rovnováha.

Ak vláda realizuje expanzívnu fiškálnu politiku, zvyšuje vládne výdavky, čo zvyšuje agregátny dopyt. Vzniká situácia, že je agregátny dopyt vyšší ako agregátna ponuka, čo vyvoláva tlak na zvýšenie outputu a súčasne aj rast cenovej hladiny. Je zrejmé, že fiškálna expanzia spôsobila zvýšenie outputu a súčasne rast cenovej hladiny, ale nominálne mzdy sa v krátkom časovom období nedokázali prispôbiť novej ekonomickej situácii a zostali na pôvodnej úrovni, v dôsledku čoho sa znižuje reálna mzda. Zároveň rastúci dopyt po investičných statkoch vyvoláva rast dopytu po úveroch v dôsledku čoho rastie úroková miera.

V dôsledku realizácie expanzívnej monetárnej politiky vzniká situácia keď agregátny dopyt je vyšší ako agregátna ponuka, čo vyvolá tlak na zvýšenie outputu (výroby aj zamestnanosti) a tiež rast cenovej hladiny. Z uvedeného vyplýva, že v dôsledku monetárnej expanzie nastáva

v krátkom období zvýšenie outputu, ale tiež zvýšenie cenovej hladiny. V krátkom období sú nominálne mzdy fixné, a preto v dôsledku zvýšenia cenovej hladiny reálna mzda klesá. Tým, že centrálna banka zvyšuje ponuku peňazí, nastáva pokles úrokovej miery.

V danej situácii sa reálna mzda v porovnaní so začiatočným stavom znížila. Hneď, ako zamestnanci zaregistrujú pokles ich reálnych miezd, odbory budú v ďalších kolektívnych zmluvách požadovať zvýšenie nominálnych miezd proporcionálne s rastom cenovej hladiny. V dlhšom časovom období preto dochádza k zvyšovaniu nominálnych miezd, čo zvýši náklady firiem a spôsobí následné zníženie množstva vyrábaných (ponúkaných) tovarov a služieb pri akejkoľvek úrovni cenovej hladiny.

Za týchto podmienok môžeme vymedziť tieto dlhodobé efekty monetárnej expanzie:

- celkový output je v dlhom časovom období rovnaký a aktuálny produkt je na úrovni potenciálneho produktu;
- dosahuje sa úroveň plnej zamestnanosti, ktorá zahŕňa prirodzenú mieru nezamestnanosti;
- reálna mzda sa nezmenila, a to v dôsledku proporcionálneho rastu nominálnych miezd a cenovej hladiny;
- cenová hladina sa zvýšila proporcionálne so zvýšením ponuky peňazí;
- úroková miera sa nemení, pretože v dlhom období sú reálne peňažné zostatky fixné.

Z uvedenej charakteristiky vyplýva, že dlhodobé efekty fiškálnej a monetárnej expanzie sú rovnaké, ako účinky fiškálnej a monetárnej expanzie v klasickom ponímaní. Pomocou nástrojov fiškálnej a monetárnej expanzie môže vláda realizovať tzv. stabilizačnú hospodársku politiku, ktorej cieľom je dosiahnuť plné a efektívne využívanie výrobných zdrojov.

Predstavitelia rakúskej školy kritizovali Keynesovu ekonomickú teóriu. V súvislosti s teóriou ekonomického cyklu za najväčší nedostatok považovali absenciu teórie kapitálu, čo mu neumožnilo pochopiť rozdelenie ekonomických procesov do výrobných štádií a úlohu akú hrá v týchto procesoch čas „Najvýznamnejšou Keynesovou chybou je to, že sa domnieva, že investície sú určené hraničnou produktivitou kapitálu“.³ Aj keď Keynes predpokladá, že výrobnú štruktúru tvoria dve štádiá: spotrebné tovary a investičné statky, ale nepredpokladá časový aspekt medzi týmito štádiami. Keynes za nestabilnú, kolísavú veličinu považuje investície, hlavne nedostatočný dopyt po investíciách, ktoré možno podľa neho regulovať hlavne nástrojmi fiškálnej politiky.

Základom monetaristickej teórie ekonomického cyklu je stabilný dopyt po peniazoch, pretože dopyt po peniazoch nezávisí podľa Friedmana od konjunkturálnych výkyvov. Na základe uvedeného predpokladu monetaristi vidia príčinu výkyvov outputu a zamestnanosti v ponuke peňazí, ktorú ovplyvňuje centrálna banka.

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že monetárna teória ekonomického cyklu monetaristov a rakúskej školy je príbuzná, v skutočnosti je v ponímaní jej podstaty diametrálne rozdielna. Monetaristi predpokladajú, že na základe rovnice výmeny kvantitatívnej teórie peňazí sú

³ Soto, J. H.: Peníze, banky a hospodárske krize, s. 539.

schopní vysvetliť všetky makroekonomické problémy, vrátane cyklického vývoja ekonomiky. Podľa rakúskej školy monetaristi nie sú schopní vysvetliť príčiny recesie a nie sú schopní predložiť žiadne platné teoretické argumenty. Doporučujú uplatňovať takú hospodársku politiku, ktorá lieči iba symptómy, ale nie skutočné príčiny krízy. „Monetaristi nemajú uspokojivú teóriu hospodárskych cyklov a veria, že kríza a depresia sú spôsobené len „menovou kontrakciou“. Ide o naivnú a povrchnú diagnózu, ktorá zamieňa príčinu a dôsledok. Hospodárske krízy vznikajú preto, že úverová expanzia a inflácia najskôr zložitým procesom pokrivia výrobnú štruktúru, čo sa neskôr prejaví ako kríza, menová kontrakcia a recesia. Ak by sme krízu vysvetľovali monetárnou kontrakciou, bolo by to to isté, ako keby sme potničky vysvetľovali horúčkou, alebo vyrážkou, ktoré ju sprevádzajú. Toto vysvetlenie cyklu môže byť podporované len scientisticou, ultraempirickou metodológiou monetaristickej makroekonómie, to znamená, že takým prístupom, ktorému chýba teória kapitálu s elementom času.“⁴ V tom je obsiahnutá kritika a odmietnutie monetaristickej teórie ekonomického cyklu. F. A. Hayek k monetaristickej teórii poznamenáva, že jej hlavným nedostatkom je, že venuje pozornosť len dôsledkom zmien množstvo peňazí na všeobecnú cenovú hladinu a nie dôsledkom na štruktúru relatívnych cien. To spôsobuje, že ignoruje alokáciu zdrojov čo je príčinou nezamestnanosti.

Vplyv monetárnej expanzie na ekonomické výkyvy podľa R. E. Lucasa

Lucasova teória vychádza z hypotézy racionálnych očakávaní, podľa ktorej sa ekonomické subjekty správajú racionálne a cieľavedome pri získavaní a vyhodnocovaní informácií, ako aj pri ich využívaní. Získané informácie môžu byť výsledkom minulých skúseností, ale aj poznatkov a informácií získaných z médií o odhadoch a prognózach budúceho, očakávaného vývoja rôznych ekonomických ukazovateľov, o vývoji politickej situácie v krajine i vo svete. Veľký význam pri formovaní racionálnych očakávaní majú aj poznatky a závery ekonomickej teórie. Racionálne očakávania sú zamerané na budúcnosť. Predstavitelia teórie racionálnych očakávaní však jednoznačne netvrdia, že ekonomické subjekty sa nemôžu myliť. Aj napriek možným omylom sú však očakávania v koncentrovanej forme racionálne.

Lucas predpokladá, že trhový systém funguje dokonale, ceny a mzdy sú dokonale pružné, čo zabezpečuje, že trhy sa vyčisťujú. Podľa Lucasa však existujú informačné bariéry aj na strane firiem, aj na strane zamestnancov. Preto tak spotrebitelia, ako aj firmy môžu nesprávne formovať svoje očakávania. V dôsledku toho sa output i zamestnanosť môžu odchýliť od dlhodobej rovnovážnej úrovne. Keď si ekonomické subjekty uvedomia svoj omyl, tak output aj zamestnanosť sa vrátia na úroveň dlhodobej rovnováhy.

Jednotliví podnikatelia nemajú dokonalé informácie o cenách všetkých výrobkov v iných firmách. V dôsledku zvýšenia peňažnej zásoby pozorujú zvýšenie cien svojich tovarov, ale z dôvodu existencie informačných bariér nevnímajú súčasne zvýšenie cien ostatných tovarov. Firma racionálne uvažuje, že vzrástli ceny jej tovarov, čo spôsobilo, že relatívne ceny jej tovarov sa v porovnaní s cenami iných tovarov zvýšili. Tým firma dosahuje vyšší zisk, a preto zvyšuje výrobu a zamestnanosť. V konkrétnej krajine podniká veľa firiem. Každá z nich v dôsledku zvýšenia peňažnej masy mylne predpokladá, že sa zvýšili iba ceny tovarov, ktoré

⁴ Soto, J. H.: Peníze, banky a hospodárske krize, s. 511.

vyrába. Všetky podniky uvažujú racionálne, ale mylne. Predpokladajú, že relatívne ceny tovarov, ktoré vyrábajú sa zvýšili, a preto zvyšujú množstvo vyrábaných tovarov, aby zvýšili zisk. V skutočnosti sa nezvýšili relatívne ceny, ale zvýšila sa cenová hladina. Neočakávané zvýšenie peňažnej masy, a teda aj neočakávané zvýšenie cien spôsobí, podľa Lucasa, zvýšenie agregátneho dopytu, čo motivuje firmy k zvýšeniu outputu nad úroveň potenciálneho produktu a k rastu zamestnanosti.

Vychádzajme z predpokladu, že ekonomika sa nachádza na úrovni potenciálneho produktu. V tomto bode sa skutočná cenová hladina rovná očakávanej cenovej hladine. Predpokladajme, že v ďalšom období sa neočakávané zvýši peňažná zásoba (monetárna expanzia), čo vyvolá neočakávané zvýšenie agregátneho dopytu. V tejto situácii majú podnikatelia nesprávny dojem, že relatívne ceny ich tovarov sa zvýšili a v očakávaní vyšších ziskov zvýšia výrobu na úroveň, čiže ekonomika sa dostala nad úroveň potenciálneho produktu. Pretože podnikatelia očakávajú, že ceny ostatných tovarov zostanú na nižšej úrovni ako ceny ich tovarov, aktuálny produkt sa dostáva nad úroveň potenciálneho produktu. Ak podnikatelia očakávajú, že skutočná cenová úroveň sa zníži, pričom ceny tovarov ostatných firiem zostanú na úrovni očakávaných cien (ale to očakávajú všetky firmy), aktuálny produkt klesne. Podnikatelia preto znížia výrobu aj zamestnanosť. Ak sa skutočná cenová hladina rovná očakávanej je ponúkané množstvo na úrovni potenciálneho produktu. Ak sú skutočné ceny vyššie ako očakávané, firmy ponúkajú vyšší objem outputu ako je potenciálny produkt. Ak sú skutočné ceny nižšie ako očakávané, firmy ponúkajú nižší objem outputu ako je úroveň potenciálneho produktu.

Predpokladáme, že ekonomika je v rovnováhe, t.j. že skutočná a očakávaná cenová hladina sa rovnajú. Centrálna banka oznámi, že zvýši peňažnú zásobu (monetárna expanzia), čo sa prejaví zvýšením agregátneho dopytu. Nová rovnováha ekonomiky vzniká v bode, ktorá zodpovedá vyššej peňažnej zásobe pri nezmenenom outpute. Nový bod rovnováhy je výsledkom prispôbovacích procesov. Firmy aj zamestnanci vedeli, že sa zvýši peňažná zásoba i agregátny dopyt. Zároveň sa v takom istom pomere zvýšili nominálne mzdy a ceny všetkých faktorov. Pretože všetky ekonomické subjekty tvoria svoje očakávania racionálne a predpokladajú všeobecný rast cenovej hladiny, zvýšia ceny svojich tovarov rovnako. Pri očakávanom zvýšení peňažnej zásoby, preto nevzniká žiadny efekt, pri nezmenenej úrovni outputu a zamestnanosti a pri vyššej cenovej hladine.

Podľa Lucasa anticipované zmeny peňažnej zásoby neovplyvňujú celkovú úroveň outputu a ani zamestnanosť. Anticipované zvýšenie množstva peňazí v obehu spôsobuje len zvýšenie cenovej hladiny. Tento záver Lucasa je rovnaký ako v klasickom modeli a opiera sa o tzv. klasickú dichotómiu (neutralita peňazí). Pre hospodársku politiku z toho vyplýva poznatok, že anticipovaná monetárna a fiškálna politika nemá žiadny vplyv na celkový output a zamestnanosť.

Nepredvídané zmeny peňažnej zásoby ovplyvňujú reálne veličiny, t.j. output a zamestnanosť. Tieto účinky sú však len prechodné a krátkodobé, a v dlhom období pôsobí zmena peňažnej zásoby na output a zamestnanosť neutrálne (spôsobuje len zvýšenie cenovej hladiny). Z Lucasovho ponímania vyplýva, že aktuálny produkt sa môže odchyľovať od potenciálneho produktu len vtedy, ak sa skutočná cenová hladina odlišuje od očakávanej cenovej hladiny.

Z Lucasovho ponímania monetárnej expanzie je zrejmé, že zjednodušene povedané, je rovnaké ako klasické poňatie. Z obidvoch prístupov možno vyvodiť záver, že ani monetárna, ani fiškálna expanzia nemajú v dlhom období vplyv na celkovú úroveň outputu. Lucasov prístup sa však odlišuje v tom, že dočasne, krátkodobo pripúšťa možnosť odklonu od plnej zamestnanosti a od úrovne potenciálneho produktu. Príčinou týchto krátkodobých odchýlok sú mylné očakávania trhových subjektov, ktoré však nie sú trvalé. Preto v modeli s racionálnymi očakávaniami a v podmienkach vyčisťujúcich sa trhov nemá monetárna expanzia žiadne možnosti na systematické ovplyvňovanie outputu a zamestnanosti. Praktické skúsenosti však tieto závery spochybňujú. Ukazuje sa, že v reálnom hospodárstve aj anticipované zmeny peňažnej zásoby ovplyvňujú reálne premenné, ako napr. výrobu a zamestnanosť.

ZÁVER

Charakteristika rôznych názorov na možnosti uplatňovania fiškálnej a monetárnej expanzie ukazuje, že medzi jednotlivými školami ekonomickej teórie existujú protirečenia a rôzne názory. Ako sme ukázali protagonisti týchto odlišných prístupov sú na strane stúpencov keynesovskej ekonomickej teórie na jednej strane a stúpenci monetarizmu, novej klasickej makroekonómie a rakúskej školy na druhej strane. Prax podľa konkrétnych podmienok využíva v rôznej miere odporúčania jednej, alebo druhej skupiny ekonómov.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Čaplánová, A.: Štokholmská škola – predchodca všeobecnej teórie ? Ekonomický časopis č. 9/1994.
2. Friedman, M.: Kapitalizmus a svoboda, Liberální institut. Praha 1997.
3. Friedman, M.: Svoboda volby, Liberální institut. Praha 1991.
4. Hayek, F. A.: Soukromé peníze, Liberální institut. Praha 1999.
5. Hayek, F. A.: Monetary Theory and the Trade Cycle. Augustus M. Kelley Publishers 1975.
6. Hayek, F. A.: Capitalism and the Historians. University of Chicago Press 1954.
7. Iša, J.: Koniec keynesovskej revolúcie ? Bratislava 1985.
8. Keynes, J. M.: Obecná teorie zaměstnanosti, úroků a peněz. Praha 1963.
9. Lisý, J. a kol.: Ekonomický rast a ekonomický cyklus. Bratislava 2012.
10. Lisý, J. a kol.: Makroekonomická rovnováha a nerovnováha. Bratislava 2013.

11. Macháček, M.: Hospodářské cykly, nová klasická makroekonomie a možnosti stabilizační politiky, Ekonomický časopis č. 5/1998.
12. Mankiw, N. G.: Zásady ekonomie. Praha 1999.
13. Mises, L.: Liberalizmus, Liberální institut. Praha 1998.
14. Muchová, E.: Makroekonómia otvorenej ekonomiky. Bratislava 2005.
15. Sojka, M.: John Maynard, Keynes a současná ekonomie. Praha 1999.
16. Soto, J. H.: Peníze, banky a hospodářské krize. Praha 2009.
17. Smith, A.: Pojednání o podstatě a původu bohatství národů. Liberální institut. Praha 2001.
18. Šikula, M.: Kritická miera rozporov civilizácie a globálna ekonomická kríza. Ekonomický časopis č. 8/2009.
19. Šíma, J.: Trh v čase a prostoru. Liberální institut. Praha 2000.
20. Švihlíková, I.: Globalizace a krize: souvislosti a scénáře. Grimmus. Jihlava 2010.
21. Workie Tiruneh, Menbere a kol.: Determinanty ekonomického rastu a konkurencieschopnosti. Bratislava 2011.

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORA

prof. Ing. Ján Lisý, PhD.

NHF EU v Bratislave

Katedra ekonomickej teórie

e-mail: jan.lisy@euba.sk

VPLYV EURÓPSKEHO INTEGRAČNÉHO PROCESU NA EKONOMICKÝ VÝVOJ NOVÝCH ČLENSKÝCH ŠTÁTOV

THE INFLUENCE OF THE EUROPEAN INTEGRATION PROCESS ON THE NEW MEMBER STATES' ECONOMIC DEVELOPMENT

Elena Fifeková¹

ABSTRACT

European integration of countries, which transformed from centrally planned to market economies, constituted a long term process aiming at creating conditions, which would enable economic progress of the newly accepted economies and at the same time positively influence the socio-economic development of the old member states. The paper evaluates the framework, which created conditions for the accession of the transition economies to the EU and their economic development during the period before the crisis and nowadays.

KEYWORDS: Copenhagen convergence criteria, economic growth, economic performance, competitiveness, foreign direct investment

ÚVOD

Piata vlna rozšírenia EÚ znamenala vstup Českej republiky, Cypru, Estónska, Litvy, Lotyšska, Maďarska, Malty, Poľska, Slovenska a Slovinska v roku 2004 a Bulharska a Rumunska v roku 2007 do EÚ. S výnimkou Cypru a Malty išlo o krajiny, ktoré prešli procesom transformácie².

Ekonomické reformy v jednotlivých transformujúcich sa krajinách mali od začiatku transformačného procesu ambíciu popri základnom ciele - postupnej transformácii centrálne plánovanej ekonomiky na ekonomiku trhovú – znížiť zaostávanie transformujúcich sa ekonomík za pôvodnými členskými štátmi EÚ a pripraviť krajinu na vstup do EÚ. Aj EU sa od začiatku deväťdesiatich rokov začala pripravovať na možné prijatie transformujúcich sa ekonomík. Rámcové východisko tvorili asociačné dohody medzi EÚ a jednotlivými krajinami.

Nakoľko išlo o ekonomiky, ktorých profil bol veľmi odlišný od ekonomického profilu členských krajín EÚ, bolo potrebné vyšpecifikovať podmienky, za ktorých môže prísť k rozšíreniu EÚ o uvedené krajiny. Európske orgány rozložili proces ekonomickej integrácie

¹Príspevok vznikol v rámci riešeného projektu OP VaV s názvom „Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí“(ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku/Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ.

² Vzhľadom na odlišné východiskové podmienky a ekonomické charakteristiky Cypru a Malty, sa zameriavame v ďalšej analýze iba na krajiny strednej a východnej Európy (EÚ10), ktoré prešli procesom transformácie z centrálne plánovanej ekonomiky na ekonomiku trhovú a vstúpili do EÚ.

do troch etáp (predvstupovú etapu, etapu po vstupe a fázu členstva v EMÚ), ktoré mali postupne zabezpečiť plnohodnotné členstvo krajín nielen v EÚ, ale aj v EMÚ potvrdenú prijatím jednotnej meny euro.

1 FORMOVANIE PODMIENOK PRE VSTUP TRANZITÍVNYCH EKONOMÍK DO EURÓPSKEJ ÚNIE

V rámci predvstupového obdobia išlo hlavne o ekonomické dobíhanie, t.j. reálnu konvergenciu definovanú kodaňskými ekonomickými kritériami. Kodaňské reálne konvergenčné kritériá vyžadovali vytvorenie stabilných inštitúcií, zaručujúcich demokraciu, existenciu právneho štátu, dodržiavania ľudských práv, rešpektovania ochranu menšín a schopnosť prevziať záväzky vyplývajúce z členstva, vrátane dodržiavania cieľov politickej, hospodárskej a menovej únie (prijatie *acquis communautaire*). Ďalšia skupina kritérií bola zameraná na ekonomickú oblasť a predpokladala existenciu fungujúceho trhového hospodárstva a schopnosť vyrovnat' sa s konkurenčným tlakom a trhovými silami v rámci EÚ³. Reálne konvergenčné kritériá korešpondovali so základným zameraním transformačného procesu a mali predovšetkým pozitívne vplyvať tvorbu podmienok pre dlhodobý rovnovážny ekonomický rast. Mali postihnúť práve tie procesy, ktoré by prostredníctvom stabilného makroekonomického rámca a rastu konkurenčnej schopnosti viedli k zvyšovaniu ekonomickej výkonnosti jednotlivých krajín, a tým vytvárali priestor pre zužovanie existujúcej výkonnostnej medzery medzi pôvodnými a novými členskými štátmi EÚ. Zvládnutie procesov reálnej konvergenzie v ekonomickej oblasti malo vytvoriť základ pre udržateľnosť procesov nominálnej konvergenzie po vstupe krajiny do EÚ⁴, nakoľko sa už v tomto období predpokladalo, že uvedené krajiny po vstupe do EÚ budú mať záujem o členstvo v EMÚ (o štatút nečlenstva sa neuvažovalo).

Z hľadiska urýchlenia reálnej konvergenzie zohrávala veľkú úlohu hlavne rýchlosť s akou sa transformujúce ekonomiky v priebehu predvstupového procesu vyrovnali s požiadavkou otvorenosti medzinárodnému pohybu kapitálu a vytvorili vhodné prostredie pre zahraničné investície. Súčasťou vytvárania trhových štandardov sa preto stala postupná liberalizácia jednotlivých účtov platobnej bilancie. Východiskom liberalizácie pohybu kapitálu sa stala konvertibilita na bežnom účte platobnej bilancie, ktorá bola jednak podmienkou členstva krajín v MMF a jednak bola podporená asociačnými dohodami medzi jednotlivými krajinami a EÚ (konvertibilitu na bežnom účte platobnej bilancie dosiahli v rokoch 1994-1996 Česká republika, Maďarsko, Poľsko, Slovensko). Nakoľko voľný pohyb kapitálu bol základným predpokladom fungovania jednotného trhu v rámci integračného zoskupenia, bola pre transformujúce ekonomiky požiadavka inštitucionálneho ukotvenia liberalizácie kapitálového/finančného účtu základnou podmienkou prístupového procesu⁵. Z hľadiska

³Fungujúca trhovú ekonomiku bola vymedzená ako ekonomika s makroekonomickou stabilitou, reálnym stupňom liberalizácie (cien, výmenných kurzov, zahraničného obchodu, pohybu kapitálu), veľkým podielom súkromného sektora v ekonomike, vhodne sa rozvíjajúcim finančným sektorom, adekvátnou inštitucionálnou infraštruktúrou a existenciou implementácie právneho rámca zabezpečujúceho ochranu vlastníckych práv a rovnakú úroveň slobody hospodárskej súťaže pre všetkých účastníkov.

⁴Kandidátske krajiny, ktoré pristúpili do EÚ 1.5.2004, získali štatút krajín s derogáciou a prijali záväzok, že po dosiahnutí dlhodobých udržateľných ekonomických parametrov, stanovených nominálnymi konvergentnými kritériami, sa stanú členmi hospodárskej a menovej únie.

⁵Prechodnými opatreniami bolo možné zachovať niektoré obmedzenie (napr. v oblasti nadobúdania poľnohospodárskej a lesnej pôdy a nehnuteľností) aj po vstupe krajín do EÚ.

rýchlosti liberalizácie pohybu kapitálu bol postup jednotlivých krajín značne rozdielny. Kým pobaltské krajiny a Česká republika liberalizovali väčšinu kapitálových transakcií už od roku 1995, Maďarsko, Poľsko, Slovensko a Slovinsko uvoľňovali kapitálové transakcie postupne až do vstupu do EÚ. Rozhodujúcu úlohu v rozsahu prílevu PZI do transformujúcich sa ekonomík zohrávali taktiež postoje k privatizácii štátneho majetku. Kým napr. Maďarsko preferovalo privatizáciu cestou priamych predajov zahraničným investorom, vo viacerých krajinách bol uprednostňovaný prístup ponechania vlastníctva domácim subjektom (napr. na Slovensku zákon o strategických podnikoch eliminoval možnosť privatizácie strategických podnikov zahraničnými záujemcami).

Oficiálne sa predvstupový proces začal v roku 1993 výzvou na podávanie žiadostí o členstvo v Únii (na zasadnutí ER v Kodani). Predvstupová stratégia integrácie kandidátskych krajín do EÚ bola posilnená v roku 1994 prijatím Stratégie pre prípravu asociovaných krajín strednej a východnej Európy na vstup do EÚ. Dokument vymedzil základné problémy v oblasti prípravy zapojenia sa asociovaných krajín do jednotného vnútorného trhu, hospodárskej súťaže vrátane štátnych subvencií, podpory investícií, poľnohospodárstva, dopravy, životného prostredia, kultúry, vzdelávania, spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky, finančnej spolupráce, spravodlivosti a vnútra. Summit prijal taktiež zásady o poskytovaní finančnej pomoci asociovaným krajinám. V roku 1995 bola prijatá Biela kniha „Príprava asociovaných krajín strednej a východnej Európy na začlenenie do vnútorného trhu Únie“, čím boli stanovené základné rámce pre kandidátske v ich predvstupovom procese⁶.

2 EKONOMICKÝ VÝVOJ KRAJÍN EÚ10 V PREDKRÍZOVOM OBDOBÍ

V čase vstupu podieľali nové členské krajiny na celkovej ekonomickej sile EÚ (meranej dosiahnutou úrovňou reálneho HDP) iba necelými 6 %, zatiaľ čo váha ich podielu na počte obyvateľov rozšírenej EÚ predstavovala 20,8 % a ich ekonomická úroveň v priemere nedosahovala ani polovičnú úroveň pôvodných členských krajín. Vstup krajín EÚ10 do Európskej únie znamenal podstatné zvýšenie miery dobiehania⁷ (tabuľka 1), čo bolo podmienené predovšetkým schopnosťou novoprijatých krajín dosahovať podstatne vyšší ekonomický rast oproti pôvodným členským štátom. Nové členské krajiny dosahovali od svojho vstupu do EÚ až do krízy v roku 2009 viac ako dvaapokrát vyššie tempo ekonomického rastu oproti pôvodným členským krajinám. Rozdiel v kumulatívnych hodnotách medzoročného tempa rastu reálneho HDP nových členských štátov a EÚ15 predstavoval v rokoch 2004-2008 pätnásť percentuálnych bodov v prospech nových členských štátov.

⁶ V priebehu 90. rokov požiadali asociované krajiny o prijatie do EÚ (Slovenská republika podala žiadosť o členstvo v EÚ v roku 1995, rokovania s prvou skupinou kandidátskych krajín zahájila EÚ v roku 1998).

⁷ Miera dobiehania je daná vzťahom (ECB 2008): $M = 100 \frac{\Delta(Y_{it} - Y_t^*)}{(Y_{it-1} - Y_{t-1}^*)}$, kde: M je miera dobiehania, Y_{it} je

úroveň HDP na obyvateľa v PPS v krajine i a čase t, Y_t^* je priemerná hodnota y_t pre EÚ 15, Δ je absolútna zmena v čase t a t-1, ak y^* je vážený priemer EÚ 15. Záporná hodnota miery dobiehania indikuje, že výkonnostná medzera medzi krajinou a priemerom EÚ sa znižuje, zatiaľ čo je kladná hodnota znamená rozšírenie výkonnostnej medzery.

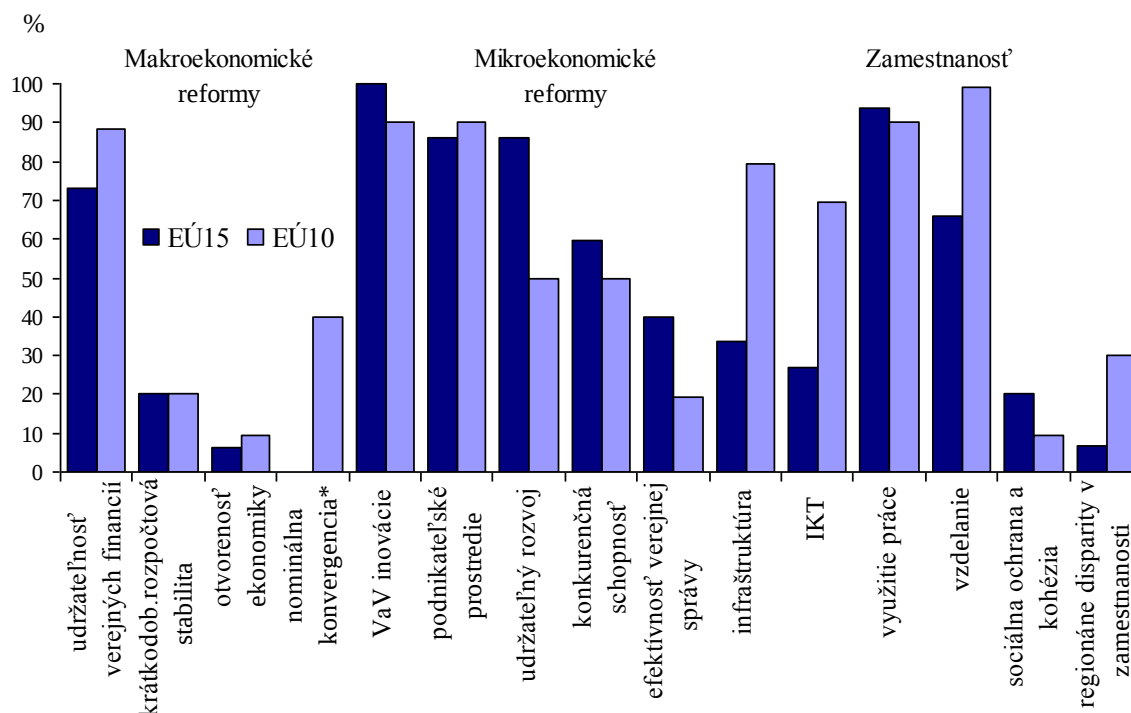
**Tabuľka 1: Miera dobiehania krajín k EÚ 15 novoprijatými členskými štátmi
(v %, PPS)**

	1996-2003	2004-2008	2009-2012
EÚ10	-1,08	-3,69	-2,63
Bulharsko	-0,35	-2,92	-1,59
Česká republika	-0,36	-3,64	0,11
Estónsko	-3,45	-6,13	-0,92
Lotyšsko	-2,12	-5,11	-2,44
Litva	-2,59	-5,77	-3,28
Maďarsko	-2,63	-1,16	-0,65
Poľsko	-1,27	-2,92	-5,40
Rumunsko	-3,37	-4,43	-0,58
Slovinsko	-3,68	-7,23	9,15
Slovensko	-1,75	-7,55	-2,04

Zdroj: Eurostat, vlastný výpočet.

Plnenie reálnych kodaňských konvergenčných kritérií znamenalo pre kohézne ekonomiky významný pokrok v oblasti tvorby podmienok pre fungujúcu trhovú ekonomiku a taktiež napomohlo zvýšenie ich konkurencieschopnosti. Zároveň po pristúpení prijali krajiny EÚ10 národné programy reforiem (2005), zamerané na plnenie Lisabonskej stratégie. V národných programoch reforiem boli identifikované kľúčové výzvy, ktoré mali podporiť makroekonomickú stabilitu, zlepšiť podnikateľské prostredie a kvalitatívne poznaťkovo založené zmeny. Graf 1 potvrdzuje dominanciu výziev na podporu poznaťkovo založených aktivít, predovšetkým v oblasti podpory vedy, vývoja, výskumu a vzdelávania v národných programoch reforiem.

Graf 1: Kľúčové výzvy v národných programoch reforiem v EÚ15 a nových členských štátoch (v % z celkového počtu pôvodných, resp. nových členských štátov)

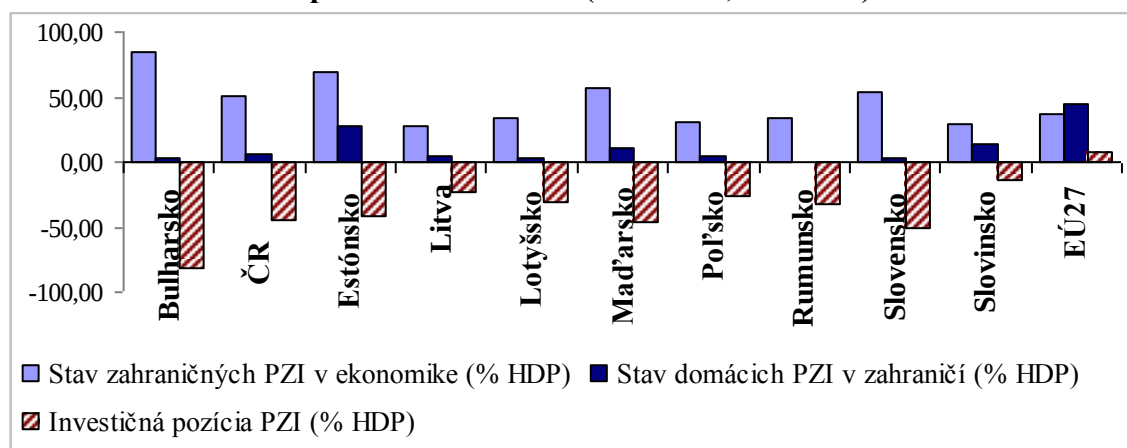

* a pripravenosť krajiny na euro

Zdroj: spracované podľa Mrak (2009)

Rozhodujúcim impulzom na udržanie rastovej dynamiky bolo, že po vstupe do EÚ boli novoprijaté krajiny aj Úniou vedené k tomu, aby dodržiavali parametre makroekonomickej stabilizácie a postupne zavádzali štrukturálne reformy, zamerané na skvalitňovanie podnikateľského prostredia a rast konkurenčnej schopnosti. Uvedené skutočnosti viedli k zvyšovaniu atraktívnosti krajín pre investorov. Zvýšená úroveň prílevu PZI v rámci EÚ bola do značnej miery ovplyvnená aj relokáciou produkčných aktivít z pôvodných do nových členských štátov.

Graf 2: Zásoba a investičná pozícia PZI v EÚ10 (v % HDP, rok 2008)

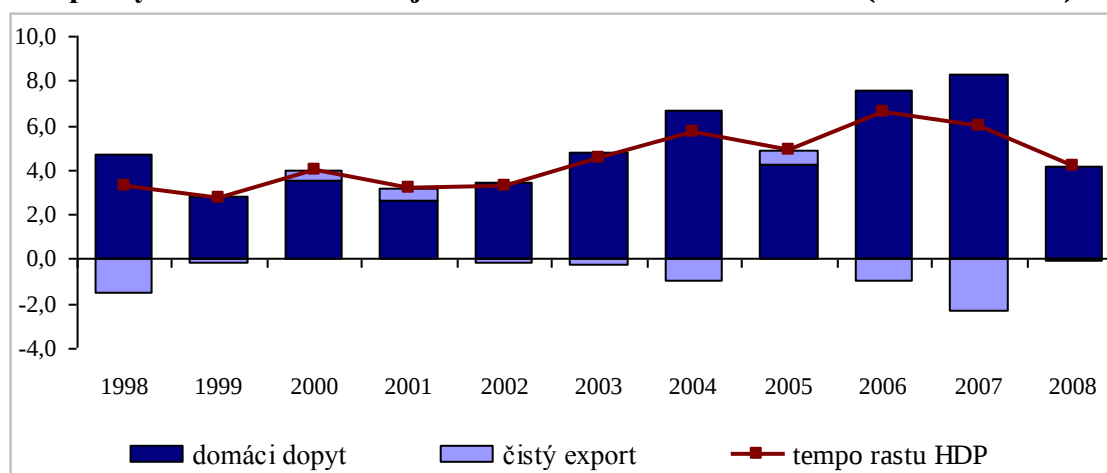

Zdroj: UNCTAD (2013), vlastný výpočet.

Z pohľadu medzinárodného porovnania bola tesne pred krízou, t.j. v roku 2008 relatívna pozícia v oblasti stavu PZI (stav PZI k v relácii k HDP) v nových členských štátoch pomerne dobrá, viaceré nové členské štáty sa pohybovali v nadpriemernej úrovni z pohľadu EÚ27. Najlepšiu úroveň relatívnej zásoby v nových členských štátoch dosiahlo Bulharsko a Estónsko. Na rozdiel od pôvodných členských štátov, v nových členských štátoch bola investičná pozícia v rámci PZI vysoko záporná, vo väčšine prípadov sa blížila k úrovni zásoby zahraničných PZI v ekonomike, čo bolo dôsledkom skutočnosti, že krajiny EÚ10 boli predovšetkým príjemcami zahraničných PZI, avšak zásoba domácich PZI uvedených krajín v zahraničí bola pomerne nízka.

Európska komisia (2009) vo svojej štúdii odhadla, že, vstup nových členských krajín do EÚ zvýšil v rokoch 2000-2008 ich ekonomický rast v priemere o $1\frac{3}{4}\%$, pričom za dôležitý faktor uvedeného vplyvu sa, popri skvalitnení makroekonomického a inštitucionálneho rámca, považuje práve rast produktivity práce v odvetviach s vysokou angažovanosťou zahraničného kapitálu a technologický transferom spojený s PZI. Vo väčšine nových členských štátov priame zahraničné investície prispeli k rozvoju exportne orientovaných aktivít, avšak kvôli vysokej dovoznej náročnosti exportných aktivít sa bol príspevok čistého exportu k rastu HDP v jednotlivých rokoch spravidla pomerne nízky, prípadne negatívny (graf 3). Udržateľnosť prorastového vplyvu PZI bola však limitovaná pomaly sa zvyšujúcou absorpčnou kapacitou krajín EÚ 10 a nedostatočným prepojením aktivít, ktoré iniciujú prílev špičkových technológií, zabezpečujú ich využívanie, šírenie a rozvoj.

Graf 3: Príspevky k rastu HDP v krajinách EÚ10 v rokoch 1998-2008 (s.c. roku 2005)

Zdroj: Eurostat (2013), vlastný výpočet.

Pozitívnu úlohu v raste HDP zohral nesporne aj konjunktúrny vývoj svetového hospodárstva, ktoré sa nachádzalo vo fáze oživenia⁸. Avšak aj napriek vysokému rastu reálneho HDP a značnému úspechu v procese dobiehania sa v predkrízovom období nepodarilo novým členským štátom v dostatočnom rozsahu zúžiť svoje zaostávanie za priemerom pôvodných členských štátov (najvýraznejšie konvergujúce ekonomiky⁹ zúžili svoju výkonnostnú medzeru rámcovo v rozpätí 10-15 p.b.).

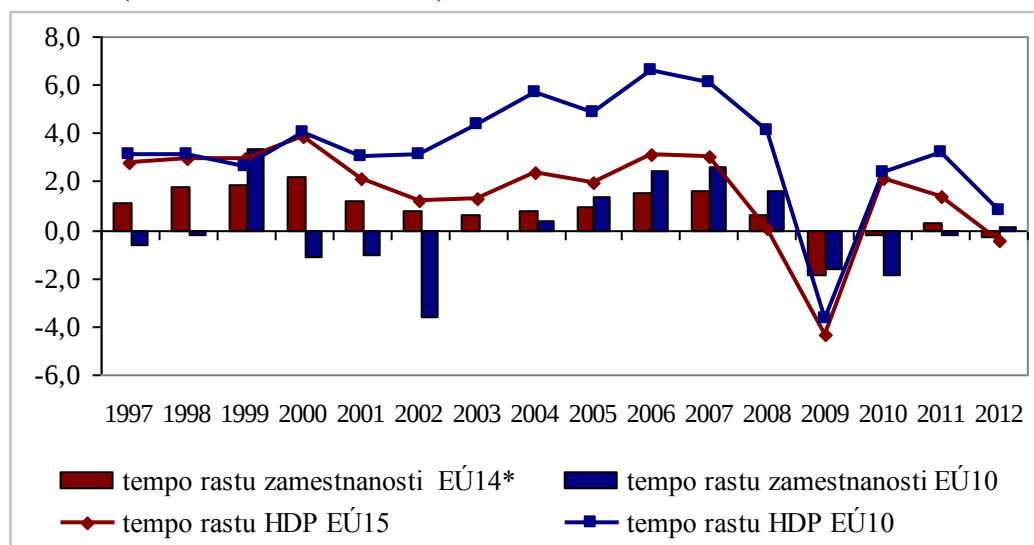
2 HOSPODÁRSKA KRÍZA A JEJ DOPAD NA EKONOMICKÝ VÝVOJ KRAJÍN EÚ10

Hospodárska kríza postihla novoprijaté krajiny s veľkou intenzitou, pričom jej dopad na jednotlivé krajiny bol značne diferencovaný. Najvýraznejší ekonomický pokles bol v pobaltských krajinách, kde reálny HDP poklesol v priemere o 15,5 %, avšak Poľsko si dokázalo vďaka veľkosti svojho vnútorného trhu ekonomický rast udržať, ale v podstatne nižšej dynamike ako v období pred krízou (graf 4). Ekonomický rast sa podarilo s výnimkou Rumunska a Lotyšska obnoviť všetkým krajinám EÚ10, pričom návrat na predkrízovú úroveň reálneho HDP sa s výnimkou Slovenska ďalším krajinám nepodarilo dosiahnuť. Česká republika, Maďarsko a Slovinsko sú od roku 2012 opäťovne v recesii.

⁸ Možnosť rozdiferencovať vplyv vnútorných a vonkajších faktorov na rastovú dynamiku považujeme skôr za hypotetickú, nakoľko aj rastúci zahraničný dopyt môže pôsobiť prorastovo iba v prípade, že ponuka danej krajiny je schopná na tento dopyt reagovať. Flexibilná ponuka je v konečnom dôsledku ovplyvnená kvalitou hospodársko-politických opatrení.

⁹ Pobaltské krajiny a Slovensko.

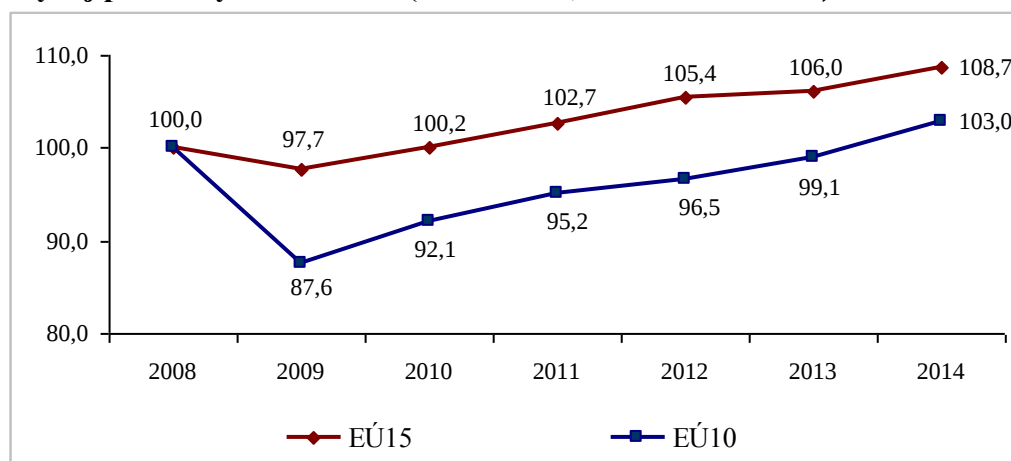
Graf 4: Rast reálneho HDP a zamestnanosti v pôvodných členských štátoch a krajinách EÚ10 (medziročná zmena v %)

* údaje za Rakúsko nie sú v porovnateľnej štruktúre k dispozícii
Zdroj: Eurostat, vlastný výpočet.

Pokles HDP sa následne prejavil v poklese zamestnanosti. Na rozdiel od pôvodných členských štátov v krajinách EÚ10 nedošlo v pokrízovom období k rastu zamestnanosti; rast HDP bol ťahaný predovšetkým rastom produktivity práce. Zužovanie medzery v produktivite práce medzi pôvodnými a členskými štátmi tak posunulo prah rastu zamestnanosti (predstavuje hodnotu ekonomického rastu, pri ktorej začína rásť aj zamestnanosť) smerom nahor. Rast produktivity práce nebol v pokrízovom období v krajinách EÚ10 ako celku sprevádzaný rastom pracovných nákladov (graf 5), čo sa premietlo ich schopnosti udržať si nákladovú konkurenčnú schopnosť¹⁰.

Graf 5: Vývoj pracovných nákladov (index rastu, rok 2000 = 100%)

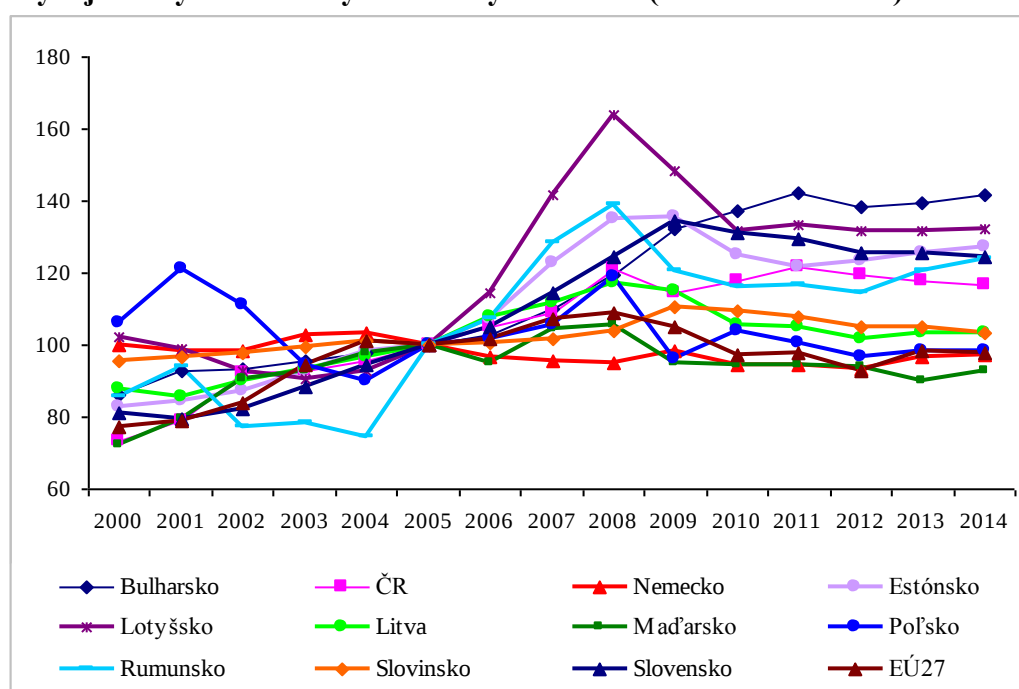
Zdroj: Eurostat, vlastný výpočet.

Celkovo však kríza zhoršila konkurenčnú schopnosť krajín EÚ10, čo naznačuje vývoj reálnych efektívnych menových kurzov. Konkurenčná schopnosť krajín EÚ10 vo vzťahu

¹⁰Najnižšiu dynamiku rastu pracovných nákladov dosahuje v súčasnom období Lotyšsko.

k Nemecku¹¹ prudko klesala vo väčšine krajín. Nedostatočnú úroveň konkurenčnej schopnosti krajín EÚ10 ovplyvnila aj medzera v inovačných vstupoch, ktorá podmieňuje následne rozsah a kvalitu inovačných výstupov. Uvedená skutočnosť je dôsledkom toho, že krajiny EÚ10 nevyužili v dostatočnej miere obdobie predkrízového vysokého ekonomického rastu na podporu dynamických konkurenčných výhod, založených na vede, vývoji a výskume a ich konkurenčná schopnosť je stále v oveľa väčšom rozsahu založená na využívaní tradičných konkurenčných faktorových výhod ako v EÚ15. Rozdielny prístup k podpore konkurenčnej schopnosti má za následok, že kým v pôvodných členských štátoch EÚ je konkurenčná schopnosť a výkonnosť ekonomiky posúvaná dopredu predovšetkým podporou rozvoja znalostne založených aktivít a faktorov, kým krajiny EÚ10 majú svoj ekonomický rast a konkurenčné výhody založené viac na faktoroch typických pre industriálny rozvoj. Uvedená tendencia súvisí do značnej miery s uvádzaným procesom relokácie produkčných aktivít, ktorý je podmienený hlavne nákladovými faktormi.

Graf 6: Vývoj reálnych efektívnych menových kurzov (rok 2005 = 100%)

Zdroj: Európska komisia, databáza Ameco

Napriek uvedeným skutočnostiam dokázali krajiny EÚ10 v pokrízovom období dosahovať udržateľný deficit bežného účtu platobnej bilancie, predovšetkým vďaka poklesu dovozne náročnosti, ktorá sa premietla do zlepšujúcich sa výsledkov výkonnej bilancie. Na vývoj bežného účtu platobnej bilancie pôsobila negatívne predovšetkým bilancia výnosov vďaka už uvádzanej vysokej zásobe PZI v jednotlivých štátoch.

¹¹ Nemecko uvádzame ako referenčnú krajinu pre hodnotenie konkurenčnej schopnosti ekonomiky.

Tabuľka 2: Vývoj bežného účtu platobnej bilancie v krajinách EÚ15 a EÚ10 (v % HDP)

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bežný účet PB	EÚ15	-0,8	-0,1	0,4	0,4	0,9	0,3	0,2	0,2	-0,4	0,3	0,3	0,7	1,2
	EÚ10	-5,5	-4,3	-4,2	-4,8	-6,4	-4,7	-6,4	-8,5	-7,6	-2,6	-3,3	-3,1	-2,0
Výkonová bilancia	EÚ15	0,4	1,0	1,6	1,5	1,5	0,9	0,7	1,0	0,6	1,1	1,1	1,2	2,1
	EÚ10	-5,0	-3,9	-3,5	-3,6	-3,6	-2,7	-3,8	-4,7	-5,0	-0,1	-0,3	0,0	1,2
Bilancia výnosov	EÚ15	-0,3	-0,2	-0,3	-0,2	0,3	0,3	0,5	0,3	0,2	0,3	0,5	0,7	0,5
	EÚ10	-1,5	-1,5	-1,9	-2,6	-3,9	-3,1	-3,7	-4,8	-3,5	-3,5	-4,2	-4,3	-4,4
Bežné transfery	EÚ15	-0,9	-0,8	-0,8	-0,8	-0,9	-1,0	-1,0	-1,1	-1,1	-1,2	-1,3	-1,3	-1,3
	EÚ10	1,0	1,1	1,3	1,4	1,0	1,1	1,1	1,0	0,9	1,0	1,1	1,2	1,1

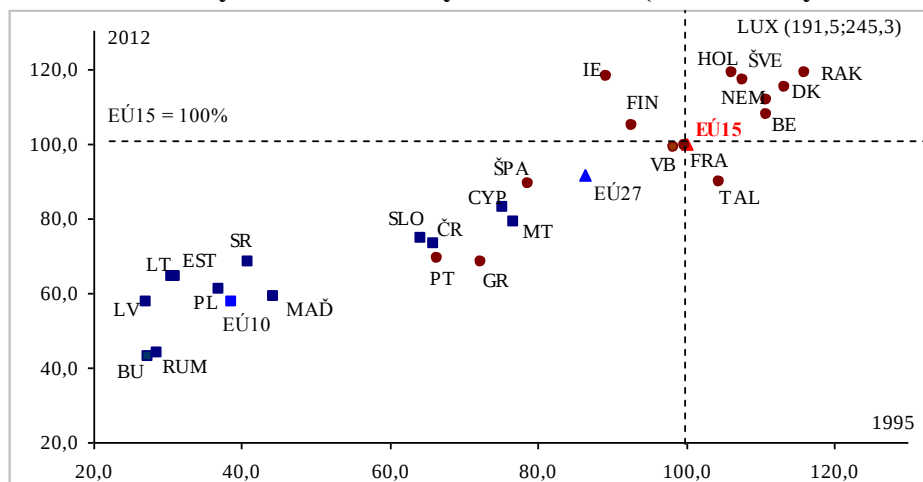
Zdroj: Eurostat, vlastný výpočet

Ako sme uviedli v prvej časti, novoprijaté krajiny sa pred svojím vstupom do EÚ zaviazali, že po vstupe budú plniť podmienky pre vstup do eurozóny a v čo najkratšom čase vytvoria podmienky pre udržateľnosť nominálnych kritérií.

V rámci plnenia nominálnych kritérií je hlavným problémom, ktorý postihuje väčšinu krajín EÚ10 fiškálna nerovnováha. Maďarsko a Poľsko¹² dosahovali už pri svojom vstupe do EÚ vysoké deficity verejných financií, ktoré ovplyvnili výšku deficitu krajín EÚ10 ako celku. Kríza postihla verejné financie nových členských štátov veľmi negatívne, výpadok daňových príjmov a následné prehĺbenie cyklickej zložky deficitov, ale fiškálne stimuly zamerané na stimuláciu domáceho dopytu a na postupnú obnovu ekonomického rastu zvýšili aj štruktúrnú zložku deficitu. Celkový deficit verejnej správy krajín EÚ10 dosiahol v roku 2009 úroveň 6,9 % HDP, pričom najvyššie deficity mali pobaltské štáty a Rumunsko. Uvedené krajiny dokázali veľmi efektívne verejné financie konsolidovať a v súčasnom období, s výnimkou Litvy, plnia príslušné nominálne kritérium. S výnimkou Maďarska plnia všetky krajiny EÚ10 aj kritérium udržateľnosti verejného dlhu.

Kríza spomalila aj proces dobiehania, pričom v Slovinsku a Českej republike sa prejavili divergentné tendencie.

Graf 7 : Ekonomická výkonnosť členských štátov EÚ (HDP na obyvateľa v PPS)

Zdroj: Eurostat, vlastný výpočet

¹² Deficit verejných financií Maďarska v % HDP bol v roku 2004 6,5% a Poľska 5,4%.

V roku 2012 dosiahla ekonomická sila novoprijatých krajín úroveň 6,7 %, pričom ich podiel na celkovom počte obyvateľov poklesol na 20,1%. Z grafu 5 vidieť, že žiadna z novoprijatých krajín do súčasného obdobia nedosiahla úroveň ekonomickej výkonnosti priemeru pôvodných členských štátov EÚ.

ZÁVER

Formovanie podmienok pre vstup krajín EÚ10 do Európskej únie pôsobil na ich rastovú výkonnosť pozitívne. Plnenie reálnych kodaňských konvergenčných kritérií znamenalo zrýchlenie procesu dobiehania k ekonomickej úrovni pôvodných členských štátov. Samotný vstup kandidátskych krajín do EÚ vplýval pozitívne na udržanie dynamiky vysokého ekonomického rastu v konvergujúcich ekonomikách, tempo rastu reálneho HDP v krajinách EÚ10 v rokoch 2004-2008 vysoko predstihovalo tempo ekonomického rastu v pôvodných členských štátoch EÚ. Rozhodujúcim impulzom na udržanie rastovej dynamiky bola snaha o dodržiavanie parametrov makroekonomickej stability, zvyšovanie konkurenčnej schopnosti ekonomiky a skvalitňovanie podnikateľského prostredia. Uvedené skutočnosti viedli k tomu, že sa zvyšovala atraktivita krajín pre investorov. Pozitívnu úlohu zohralo taktiež oživenie svetového hospodárstva, v dôsledku čoho zahraničný dopyt pôsobil vo väčšine krajín ako silný prorastový impulz. Hospodárska kríza do značnej miery prekryla pozitívny dopad európskeho integračného procesu v krajinách EÚ10. Potreba proticyklického pôsobenia viedla k zhoršeniu predovšetkým fiškálnej stability a podviazala možnosť výraznejšie stimulovať rozvoj dynamických konkurenčných výhod a zúžiť ich pretrvávajúce kvalitatívne a výkonnostné zaostávanie za pôvodnými členskými štátmi.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Allam, M.: *The Adoption of the Euro in the New EU Member States: Repercussions of the Financial Crisis*. EIPASCOPE 2009/1
2. Cihelková, E.: *Světová ekonomika. Regiony a integrace*. Grada. 2002. ISBN: 80-247-0193-6.
3. Európska komisia. *Five years of an enlarged EU*. Economic achievements and challenges. Economic and Financial Affairs. 2009. ISBN 978-92-79-11273-7.
4. Európska komisia: *Report for the European Commission to the European parliament, the Council, the European Central bank, the European Economic and Social Committee, the Committee of Regions and the European Investment Bank. State of the Single Market Integration 2013*. Contribution to the Annual Growth Survey 2013. Dostupné na: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/sgmktreport2013_en.pdf. [citované 18. marca 2013]
5. Fagerberg, J.- Sapprasert, K.: National innovation systems: the emergence of a new approach. *Science and Public Policy*, 38(9), November 2011, pages 669–679.
6. Databázy: Ameco, Eurostat, ECB, UNCTAD
7. Fifeková, E.: *Ekonomická konvergencia*. In: Kárász, P. a kol.: *Dlhodobé faktory ovplyvňujúce konvergenciu ekonomiky Slovenska k úrovni vyspelých krajín Európskej únie*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM. 2012. ISBN 978-80-225-3511-3.
8. Reiner, M. – Winkler, A.: *Real Convergence in Central, Eastern and South-Eastern Europe*. Palgrave Macmillan 2009. ISBN 10-0-230-22018-5.

9. Székely, I, P. – Watson, M.: Growth and Economic Policy: Are There Speed Limits to Real Convergence? *European Economy. Economic Papers*. 2007. ISSN 1725-3187. Dostupné na:
http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication10570_en.pdf.
[citované 15. marca 2013]

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Elena Fífeková, Ing. PhD.

Katedra hospodárskej politiky

Ekonomická univerzita v Bratislave

elena.fifekova@euba.sk

MODIFIKÁCIA EURÓPSKEHO SOCIÁLNEHO MODELU VPLYVOM GLOBALIZÁCIE¹

MODIFICATION OF EUROPEAN SOCIAL MODEL IMPACT OF GLOBALIZATION

Veronika Piovarčiová

Abstract

In 90th 20 years century., we have witnessed a significant acceleration of the globalization process, which relativizes different premise functioning of market economic systems until recently considered essential and unchanging. There is interpenetration, linking and influence of national economies, deepening the process of interdependency in which decisions of national governments is limited conditions, not only the national economy but also developments worldwide. This affects only the admission of economic and social measures. Country today are faced with the question what model of socio-economic system is suitable, on the one hand continue to ensure adequate social conditions of its citizens, on the other hand, to be able to compete in globalized markets.

Keywords

globalization, the welfare state, the European model of the welfare state

ÚVOD

Vývoj na sklonku dvadsiateho storočia priniesol pre rozvoj ekonomických systémov niekoľko nových impulzov:

- postupná transformácia svetového hospodárstva do podoby jednotného trhového hospodárstva,
- zvyšujúca sa diferenciácia vo vnútri tohto systému, čo tiež vedie k narastaniu rozdielov jednotlivých krajín v závislosti na ich sociálnej a ekonomickej úrovni,
- rastúci význam medzinárodných inštitúcií, s cieľom zabezpečiť efektívnejšie riešenie spoločných ekonomických a sociálnych problémov v procese globalizácie.

V množstve teoretických prác sa hovorí o tom, že dnes už nemá význam diskutovať o kapitalizme či socializme, že existuje jednotné trhové hospodárstvo, ktoré však má množstvo variantov a konkrétnych prejavov. Vyspelé trhové ekonomiky však vplyvom globálnej hospodárskej a finančnej krízy stoja pred dilemou: zachovať sociálne výdobytky predchádzajúceho vývoja alebo dať priestor ekonomickému tlaku liberalizačných tendencií, ktoré sú predpokladom udržania sa na globalizovaných trhoch. História nepopierateľne ukazuje, že popri ekonomickej úlohe musí štát plniť aj špecifickú sociálnu funkciu pre zabezpečenie rovnovážneho, trvale udržateľného ekonomického rastu. Otázkou je v akom rozsahu a v akých formách.

Nemožno nesúhlasiť s M. Šikulom (2012), ktorý zdôrazňuje, že v čase reálneho rozporuplného prechodu civilizácie od industriálnej k postindustriálnej etapy sa naliehavo vyžaduje nie odbúranie a minimalizáciu štátu, ale naopak modernizačné prehĺbenie

¹ Tento príspevok vznikol v rámci riešeného projektu OP VaV s názvom vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí (ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku. Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ.

a prispôsobenie jeho funkcií novým historickým výzvam a podmienkam. Bez kvalitného napĺňania základných funkcií štátu – ktoré sú v štandardných neoliberalne orientovaných teóriách z rôznych dôvodov podceňované, sa trhovú ekonomiku veľmi rýchlo stáva džungľou, v ktorej dochádza k nemilosrdnej marginalizácii veľkej časti obyvateľstva a nekontrolovateľnému rastu moci úzkej skupiny.

Európska politická a sociálno-ekonomická história je spojená s modelom sociálneho štátu. Napriek tomu, že sa v poslednom období spochybňuje jeho udržateľnosť, presadzuje sa snaha nájsť čo najefektívnejší systém, ktorý by i naďalej zabezpečoval všeobecne dostupný, primeraný a udržateľný životný štandard.

MODEL SOCIÁLNEHO ŠTÁTU

K najvýznamnejším teoretikom sociálneho štátu, ktorí ovplyvnili jeho formovanie patrí nesporne britský ekonóm J.M. Keynes, švédsky ekonóm Gunnar Myrdal, kanadský ekonóm John Kenneth Galbraith, nemecký ekonóm Alfred Müller-Armack, ako i britský ekonóm William Beveridge. Ich argumentácia v prospech sociálneho štátu bola viac-menej založená na ekonomických faktoroch: argument zdravej a vzdelanej pracovnej sily, ktorou je možné dosiahnuť vyšší rast produktivity práce a ekonomický rast; resp. keynesovský argument podpory agregátneho dopytu, hospodárskej politiky prostredníctvom štátneho intervencionizmu v oblasti alokácie investícií, v oblasti podnecovania profesionálnej a teritoriálnej mobility pracovných síl, v oblasti eliminácie nadmernej dôchodkovej diferenciácie, všestranná podpora nezamestnaných – preškolenie, verejné práce a pod.

Základné princípy by bolo možné v zjednodušenej podobe zhrnúť do troch bodov:

- Plná zamestnanosť
- Optimálna ekonomická rovnosť
- Sociálne a zdravotné zabezpečenie prostredníctvom verejného sektora.

Kritika koncepcie sociálneho štátu sa dotýka jednak jeho podstaty ako aj miery sociálneho štátu. Niet pochyb o tom, že z dôvodu sociálneho zmieru a bezpečnosti je zabezpečenie určitého minimálneho životného štandardu všetkých občanov podmienkou pre fungovanie slobodného trhu, demokraciu a rovných príležitostí. Daný životný štandard však vždy musí vychádzať z ekonomických možností tej ktorej krajiny. Nie je možné vytvoriť akýsi abstraktný model a presadzovať ho bez ohľadu na ekonomické podmienky krajiny.

Klasický liberalizmus založený na individualizme, prisudzuje štátu úlohu „nočného strážnika, ktorého funkciou má byť ochrana spoločnosti pred násilím, starať sa o také verejné statky, o ktoré nemá záujem súkromný sektor kvôli nízkej ziskovosti a ochraňovať práva a slobodu občanov. Trhu prislúchajú všetky alokačné a distribučné funkcie. Každý jednotliviec je strojom vlastného osudu a musí niesť za seba plnú zodpovednosť. Sociálne nerovnosti sú prirodzeným javom vyplývajúcim z rôznorodých schopností a daností ľudí.

Kritika sociálneho štátu neoliberalov - tzv. trhových fundamentalistov, je založená najmä na tom, že vytvorenie sociálnej siete, prevzatie zodpovednosti za reprodukciu, zdravie, či vzdelanosť pracovnej sily kladie vysoké nároky na prerozdelenie dôchodkov. To vyvoláva zníženie motivácie pracovať, zneužívanie sociálnych dávok, pokles ekonomickej aktivity. Je to tiež vnímané ako zásah do spravodlivosti, do súkromného vlastníctva, ktoré sa považuje za nedotknuteľné, do klasického modelu rodiny a pod. O chorých a slabých sa má starať rodina, cirkev alebo obec.

Neoliberalný prístup je tradične typický pre vyššiu vrstvu spoločnosti, ktorá svoje úspechy pripisuje výhradne svojim schopnostiam. Uplatnenie princípu solidarity a prerozdeľovanie dôchodkov, podľa tohto prístupu, postihuje práve najbohatšie vrstvy, čím sa oslabuje

investičná aktivita a tým aj ekonomický rast. Ani tu však nie je záruka, že znížením dôchodkových daní, daní zo zisku a pod. sa zvýši motivácia investovať. Dokazujú to príklady málo rozvinutých krajín, kde sociálny štát neexistuje, s dlhodobo nízkym tempom rastu, nízkou investičnou aktivitou, kde existujú obrovské rozdiely medzi bohatými a chudobnými a kde najbohatšie vrstvy sa vyznačujú prevažne parazitným spôsobom života a nepôsobia ako kapitálotvorná vrstva. Štatisticky je dokázané, že vo vyspelých krajinách, kde je snaha o vyrovnanie majetkovej a dôchodkovej nerovnosti, sú práve úspory strednej vrstvy hlavným zdrojom investovania.

Uvedené argumenty, ako aj problémy, ktoré musia krajiny riešiť v súvislosti s prehlbujúcou sa globalizáciou si vyžadujú riešiť nasledovné protirečenia:

- Nutnosť prehodnotiť kompromis medzi sociálnymi cieľmi a trhovými silami – nájsť mieru medzi zdanením a prerozdeľovacími procesmi.
- Nutnosť prispôbiť sa integračným a globalizačným tendenciám.

EURÓPSKY MODEL SOCIÁLNEHO ŠTÁTU A JEHO MODIFIKÁCIE

Európsky model sociálneho štátu je výsledkom pôsobenia množstva ekonomických faktorov vyplývajúcich z mohutných zmien vyvolaných industrializáciou, ako aj vplyvom určitých tradícií, kultúry, náboženstva európskych krajín. Popri ekonomických faktoroch, ktoré historicky viedli k jeho vzniku treba spomenúť aj spoločenské otrasy ako ekonomická kríza, vojny, prípadne hrozba vplyvu socialistických ideí. Tento model predpokladá konsenzuálnu hospodársku politiku zameranú na zabezpečenie fungovania sociálneho a ekologického trhového hospodárstva.

Ako sa uvádza v Amsterdamskej zmluve v článku 2 snahou európskej integrácie je: „vysoká úroveň zamestnanosti a sociálnej ochrany, rovnoprávnosť mužov a žien,.... vysoký stupeň ochrany a zlepšovania kvality životného prostredia, zvyšovania štandardov bývania a kvality života, ekonomická a sociálna kohézia a solidarita medzi členskými štátmi.“² Lisabonská stratégia a stratégia Európa 2020 vytýčili vysoko ambiciózný cieľ pre členské štáty Európskej únie – vytvoriť najkonkurenčnejšiu a najdynamickejšiu ekonomickú oblasť sveta. Jedným z predpokladom jeho naplnenia je zefektívnenie fungovania jednotného trhu práce, odstraňovanie diskriminácie, zabezpečenie voľného pohybu pracovných síl s možnosťou využívať sociálne dávky za pomerne rovnakých podmienok ako domáce pracovné sily.

Vplyvom globalizácie nevyhnutne došlo k značnej modifikácii modelu sociálneho štátu. Rozhodujúcu úlohu v globalizovanej ekonomike preberajú transnacionálne korporácie, ktoré svojou ekonomickou silou ovplyvňujú suverenitu v rozhodovaní národných štátov najmä pokiaľ ide o rôzne formy sociálnych istôt poskytované svojim občanom. Rast nadnárodných korporácií a ich čoraz väčšia moc nad národnými ekonomikami, kedy, ako píše Soros (2002) snaha krajín pritiahnuť kapitál zároveň významne obmedzuje možnosť ich zdaníť či regulovať, vedie k obrovským daňovým stratám národných štátov a samozrejme podmieňuje vznik daňových únikov a tzv. optimalizáciu daní aj u domácej podnikateľskej sféry. Daňové raje a ich obrovský rozmach v posledných desaťročiach sú toho dôkazom. Odhaduje sa, že na tajných účtoch je 30 tisíc miliárd dolárov, čo je polovica svetového HDP a dvaapokrát viac, ako je HDP Európskej únie. Chýbajúce peniaze pociťujú vyspelé štáty a ich obyvatelia čoraz viac. Vlády siahajú po rozsiahlych škrtoch v školstve, zdravotníctve, na sociálnych dávkach. V snahe pritiahnuť do krajiny viac zahraničných investorov, vďaka ktorým je možné zvýšiť ekonomický rast, zamestnanosť, technologický pokrok, sú vlády

² Amsterdamská zmluva, čl. 2. 1997.

jednotlivých krajín nútené prispôbiť sa ich podmienkam. Dochádza k odbúravaniu sociálnych istôt a ich prenosu na zamestnancov.

Výrazne sa zmenil trh práce. Nastáva oslabenie faktora práce, nástup pracovne úsporných technológií a ekonomický rast nie je sprevádzaný rastom pracovných miest. Dokumentujú to údaje o tom, že rast HDP o 1% vyvolá rast nových pracovných miest len o 0,3%. Zmena pomeru síl medzi prácou a kapitálom vedie k silnému tlaku na prácu. Kapitál sa vyznačuje vysokou mobilitou a nadobúda nadnárodný charakter. Práca však nie je natoľko mobilná. Vplyv odborov slabne, dochádza k odbúravaniu solidarity medzi zamestnávateľmi a zamestnancami. Zvyšuje sa konkurenčný boj medzi zamestnancami navzájom. Presadzujú sa nové formy flexibilizácie práce. Namiesto plnohodnotných pracovných zmlúv sa uprednostňujú krátkodobé zmluvy na obmedzenú dobu. Riadny zamestnanecký pracovný pomer je nahrádzaný rôznymi formami dodávateľských a subdodávateľských zmlúv. Takíto zamestnanci sú nútení postarať sa o zdravotné, sociálne, či dôchodkové poistenie. Nastáva únik od investícií do človeka, do ľudského kapitálu. Sú nahradené dravým finančným kapitálom – novými finančnými investíciami, ktoré sa ukázali byť veľmi rýchlo a ľahko výnosnými.

Postupne rastie tzv. pracujúca chudoba, zvyšuje sa príjmová polarizácia a dochádza k poklesu spotreby. Predstavitelia neoliberalizmu tvrdia, že rast bohatstva na strane kapitálu bude podporovať rast ekonomiky a povedie k rastu spotreby aj nižších vrstiev spoločnosti, čo sa však nepotvrdilo. Vo vyspelých krajinách sa pre udržanie spotreby, ktorá je hlavnou zložkou rastu HDP stáva nevyhnutnosťou spotreba na úver. Zadlžovanie domácností kompenzuje dlhodobú stagnáciu miezd. Mnohí ekonómovia zdôrazňujú, že počas posledných desaťročí zažívali vyspelé ekonomiky hospodársky rast založený v čoraz väčšej miere na úverovej expanzii. P. Staněk (2010) považuje úverovú expanziu počas posledných 40 rokov za „hlavný štartér súčasnej krízy“. Podľa neho práve táto rozsiahla úverová expanzia je dôsledkom príjmovej polarizácie, kedy sa za posledných 30 rokov príjem strednej triedy nemenil, stagnoval, či dokonca, v niektorých prípadoch reálne príjmy strednej vrstvy vo vyspelých trhovách ekonomikách klesali. Dochádzalo k zníženiu reálnych úspor a akumulovaného kapitálu u väčšiny populácie, bohatstvo sa koncentrovalo v rukách úzkej skupiny obyvateľstva. Tým vznikla potreba preklenúť aspoň čiastočne tieto rozdiely a oživiť spotrebu strednej vrstvy. Výsledkom snáh o oživenie dopytu bola podpora „života na dlh“. Napr. kým ekonomika USA rástla ročne tempom 2 – 4 %, rast zadlženosti dosahoval ročne 8 – 10 percentné tempá. Podobne to bolo aj v niektorých európskych krajinách. Riešenie tohto zadlženia sa však nehľadalo v regulácii finančného kapitálu, ktorého deregulácia bola prvotnou príčinou krízy, ale v škrtení verejných rozpočtov, privatizácii verejných služieb. Táto asymetria – systematické znevýhodňovanie práce sa prejavuje stále silnejšie posledných 40. rokov, prejavuje sa v ochote štátov zachraňovať súkromné banky na úkor výdavkov na vzdelanie, zdravotnú starostlivosť, dôchodkové zabezpečenie. Po vypuknutí krízy r. 2008 sprivatizované štáty museli zachraňovať sprivatizované penzijné systémy, súkromný bankový sektor. Privatizovaná politika, privatizované verejné statky a celé oblasti štátu – nebezpečný a nežiaduci úpadok štátu boli vodou na mlyn pre neoliberálnu argumentáciu, že štát je na rozdiel od súkromného sektoru zlý hospodár. Výsledkom je privatizácia dôchodkových systémov, zdravotníctva a sociálnych služieb.

Väčšina vyspelých trhových ekonomík pristupuje k reforme dôchodkových systémov, pričom je priebežný systém financovania dôchodkov nahrádzaný kapitalizačným systémom, v ktorom si jednotlivci sporia na svoje dôchodky. Je to reakcia na problém starnutia populácie, s ktorým sa musia vyspelé krajiny vyrovnáť. Negatívny populačný vývoj a zvyšovanie priemerného veku by pri zachovaní priebežného systému vyvolalo neúmerne finančné zaťaženie štátov. Opätovne však dochádza k presunu záťaže na zamestnancov

samotných. Zvýhodňované sú bezdetné manželstvá, čo samozrejme opäť negatívne pôsobí na rast populácie. Zároveň dochádza k zvyšovaniu veku odchodu do dôchodku.

Vplyv naznačených tendencií na fungovanie štátu sa samozrejme prejavuje v jednotlivých krajinách s rôznou intenzitou v závislosti od rôznych okolností, ako je typ sociálneho štátu, vládnucci politický systém, ekonomické podmienky a pod. Napriek tomu možno konštatovať, že dochádza k presúvaniu daňového zaťaženia na zamestnancov, ku kráteniu sociálnych dávok, k ich prísnejšiemu a adresnejšiemu pridelovaniu – jedným slovom k znižovaniu štátneho financovania a zdôrazňovaniu osobnej zodpovednosti zamestnancov za svoje zdravie, sociálne postavenie, dôchodkové zabezpečenie. Aj vo verejnom sektore prevažuje privatizácia, pričom sa argumentuje vyššou efektívnosťou súkromného vlastníctva oproti verejnému.

ZÁVER

Nástup moderných informačných technológií postupne vedie k formovaniu novej podoby spoločnosti – informačnej spoločnosti, ktorej základom je vedomostná, znalostná, či sieťová ekonomika – nová ekonomika. Stále väčší počet ekonomických aktivít sa transformuje do digitálnej podoby napr. vytváranie pracovných miest spojených s používaním moderných informačných technológií, elektronické obchodovanie prakticky po celom svete, možnosť riadiť pohyb peňazí, respektíve získavať úver cez internet a pod. V týchto podmienkach ekonomické aktivity nepoznajú hranice – dochádza k celosvetovému rozvíjaniu ekonomických aktivít, vzniká globálna ekonomika hnaná globálnou konkurenciou. Hlavnými prioritami národných štátov sú hospodársky rast, rast konkurencieschopnosti, podpora inovačnej aktivity, intenzívnejšie využívanie pracovných zdrojov, zvyšovanie nárokov na kvalifikované pracovné sily, apod. čo samozrejme, zvyšuje nároky na disponibilné finančné zdroje.

Vyspelé trhové ekonomiky dnes stoja pred dilemou: zachovať sociálne výdobytky predchádzajúceho vývoja alebo dať priestor ekonomickému tlaku liberalizačných tendencií, ktoré sú predpokladom udržania sa na globalizovaných trhoch. História nepopierateľne ukazuje, že popri ekonomickej úlohe musí štát plniť aj špecifickú sociálnu funkciu pre zabezpečenie rovnovážneho, trvale udržateľného ekonomického rastu. Otázkou je v akom rozsahu a v akých formách.

LITERATÚRA

1. BARŠA, P. Rozcestí kapitalismu. In: PEHE, J. a kol.: *Krize, nebo konec kapitalismu ?* Praha: PROSTOR, 2012. ISBN 978-80- 7260-267-4. s. 113.
2. MEMBERE T. WORKIE A KOL.: *Vývoj a perspektivy svetovej ekonomiky*. SAV. Bratislava 2008. ISBN 978-80-7144-166-3
3. PEHE, J. a kol.: *Krize, nebo konec kapitalismu ?* Praha: PROSTOR, 2012. ISBN 978-80- 7260-267-4.
4. PHILLIPS, K. *Arrogant Capital*. New York. 1994.
5. PIOVARČIOVÁ, V.: *Teória kapitálového trhu*. Druhé vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2004. ISBN 80-8078-002-1

6. RIEVAJOVÁ, E. A KOL.: *Teória a politika zamestnanosti*. Vydavateľstvo Ekonóm. Bratislava, 2006.
7. OBADI, S. M. a kol.: *Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Medzi stagnáciou a oživením*. Bratislava: EÚSAV, 2012. ISBN 978-80-7144-197-7.
8. STANĚK P.: *Globálna kríza – hrozba alebo výzva?* Bratislava. Sprint.2010. ISBN 978-80-89393-24-4.
9. STIGLITZ, J.E.: *Freefall. America, Free Markets and the Sinking of the World Economy*. New York: W.W.Norton&Company, 2010. ISBN 978-0-393-07596-0.
10. ŠIKULA, M.: Pretrvávajúca globálna kríza a nároky na prehodnocovanie ekonomickej teórie. In: OBADI, S. M. a kol.: *Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Medzi stagnáciou a oživením*. Bratislava: EÚSAV, 2012. ISBN 978-80-7144-197-7. s 285.
11. ŠVIHLÍKOVÁ, I. Skutočná podoba súčasnej krízy – formačnej krízy a krízy Západu. In: PEHE, J. a kol.: *Krízy, alebo koniec kapitalizmu ?* Praha: PROSTOR, 2012. ISBN 978-80-7260-267-4 s. 155.

Kontaktné údaje

doc. Ing. Veronika PIOVARČIOVÁ, CSc.

Katedra ekonomickej teórie

Národohospodárska fakulta

Ekonomická univerzita

Dolnozemska cesta 1

Bratislava

Slovensko

email: veronika.piovarciova@euba.sk

PRÍSTUPY K ĽUDSKÉMU KAPITÁLU V KONTEXTE PROBLÉMU PREKVALIFIKOVANOSTI¹

APPROACHES TO HUMAN CAPITAL IN THE CONTEXT OF THE PROBLEM OVEREDUCATION

Marta Martinčová

ABSTRAKT

At the turn of the 50s and 60s were first discovered the concept of human capital, which attempted to clarify the mechanism of determination of the quality elements of the human potential of the economy. Analysis of human capital based on the assumption that individuals decide on their education, employment training, medical care and other additions to knowledge and health by comparing income and expenses. A key problem in the theory of human capital can be identified quantify the rate of return on investment spent on formal education. The relatively large number of employees with a university degree working on positions where the desired lower education. Research shows that often it is not a temporary phenomenon, but the over is the result of structural imbalances in the economy.

KEYWORDS: human capital, investment in human capital, education, labor market, the over labor

ÚVOD

Pojem ľudský kapitál sa spája so vzdelaním, výučbou, zdravím a inými činnosťami, ktoré sú súčasťou života jednotlivca. V tejto súvislosti je zaužívané tvrdenie, že národy investujú do ľudského kapitálu, do vedomostí, vzdelávania, zdravia a do jeho hodnôt. Výnos ľudského kapitálu je spojený so zvýšením schopností jednotlivca a následne s rastom jeho zárobkových možností. Vlastníctvo ľudského kapitálu v slobodnej spoločnosti je viazané na osobu, ktorá týmito schopnosťami disponuje. Na druhej strane, táto osoba nemôže predať právo na dispozíciu so svojimi budúcimi zárobkami. Z tohto dôvodu aktivity poskytované ľudským kapitálom je možné ponímať ako špecifickú formu nájomných vzťahov. Ľudský kapitál ľudia nadobúdajú vzdelávaním a praxou a dnes sa ukazuje, že je to prakticky celoživotný proces. Ukončenie školského vzdelávania nie je automaticky vstupenkou do zamestnania, kariéry či plodného života. Vzdelanie je iba nutnou podmienkou, ale nie je postačujúcou na uplatnenie sa na trhu práce. Kľúčovou otázkou je aké vzdelanie zabezpečí človeku príjmy, ktoré umožnia návratnosť investície do vzdelania? Z akej inštitúcie? V akých

¹ Príspevok vznikol v rámci riešeného projektu OP VaV „Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu riešenie civilizačných výziev v 21. storočí „ (ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku. Projekt je financovaný zo zdrojov EÚ.

odboroch? Aké znalosti by mal človek procesom vzdelávania nadobudnúť? To všetko sú relevantné otázky a úspešný človek musí cielene budovať svoju kariéru už od svojich 17 až 18 rokov. Dôležité nie je mať informácie, ale im rozumieť – teda znalosti namiesto informácií. Toto je v súčasnosti podstatným znakom znalostnej spoločnosti. Informácie sa stali komoditou, sú voľne dostupné, rapídne sa menia a nemá význam sa ich bifľovať. Aj voľba vzdelávacej inštitúcie je dôležitá. Podstatné je, aké sú priemerné platy absolventov a ako rýchlo si nájdú prácu.

1 TEORETICKÉ ASPEKTY TVORBY ĽUDSKÉHO KAPITÁLU

Základnou zmenou v ekonomickej teórii po 2. svetovej vojne v porovnaní s nazeraním klasickej a neoklasickej teórie ekonomického rastu a výrobných faktorov je predovšetkým nový pohľad na problematiku formovania kvalitatívne novej pracovnej sily. Neoklasická teória výrobných faktorov venovala pozornosť viac-menej výlučne len otázkam využívania výrobných faktorov a v rámci toho aj ľudského potenciálu. Vychádzalo sa z predpokladu, že existuje kvalitatívna homogénnosť dvoch základných výrobných faktorov – práce a kapitálu, pričom sa predpokladalo, že sú vzájomne zameniteľné v neobmedzenej miere. Ich základom bola téza, že existuje funkcionálna závislosť medzi výrobnými faktormi (práca a kapitál) a dosiahnutým objemom výroby². Postupne sa však ukázalo, že stále významnejšiu úlohu v dynamike ekonomického rastu zohrávajú zmeny v kvalite využívania výrobného faktora – práca, ktorého nositeľom je človek (jednotlivec), ako sú napr. vzdelávanie, motivácia, participácia na riadení a pod. Zvýrazňovanie úlohy intelektualizácie účasti ľudí v ekonomike sa najmä od 70-tych rokov stala hlavným činiteľom podpory inovačných aktivít a vôbec celkového prístupu k výrobným a ekonomickým aktivitám.

Po druhej svetovej vojne sa skúmanie ľudského kapitálu sústredilo predovšetkým na empirický výskum v oblasti ľudských zdrojov, ale tiež na kvantifikáciu výnosov z investícií do ľudského kapitálu.

Na prelome 50-tych a 60-tych rokov sa po prvý krát objavila koncepcia ľudského kapitálu (human capital), ktorá sa pokúsila objasniť mechanizmus determinácie kvalitatívnych prvkov tvorby ľudského potenciálu ekonomiky. Ekonómovia v rámci tejto koncepcie analyzujú motívy jednotlivcov k investíciám do ľudského kapitálu a snažia sa zistiť jeho vplyv na rôzne aspekty rozvoja spoločnosti, hlavne na ekonomický rast, vzdelávací systém, systém zdravotnej starostlivosti, trh práce a pod. Osobitná pozornosť sa venovala úlohe vzdelania ako determinanty bohatstva a dôchodku jednotlivca. Táto koncepcia sa vo všeobecnosti zaoberá skúmaním mechanizmov, akými sú produktívna kapacita ľudí ako faktorov produkujúcich dôchodky v ekonomike³.

Do začiatku 50-tych rokov ekonómovia vo všeobecnosti predpokladali, že pracovná sila je daná (limitovaná) a nemožno ju rozšíriť. Myšlienky Adama Smitha, či Alfreda Marshalla neboli do vysvetľovania produktivity začlenené. Teória ľudského kapitálu predstavuje jednu z najnovších ekonomických teórií. Jej východisko môžeme nájsť v teóriách rastu koncom 50-tych a začiatkom 60-tych rokov a v súčasnosti je v krajinách s trhovou ekonomikou značne rozšírená. Túto teóriu v rámci chicagskej školy rozpracovali hlavne G.S.

² Lisý a kol.: Dejiny ekonomických teórií. Bratislava : Elita, 1999, 183 s.

³ Becker, F.: Human Capital. New York : Columbia University Press, 1975, str. 28.

Becker a T. W. Schultz, ktorí svoju pozornosť sústredili na objasnenie vplyvu investícií do ľudského kapitálu na ekonomický rast a ďalšie s tým súvisiace otázky.

Rozdelenie bohatstva na ľudský kapitál a na „nie ľudský (fyzický) kapitál sa objavuje aj v teóriách M. Friedmana ako predstaviteľa modernej monetaristickej teórie.

M. Friedman ľudský kapitál chápe ako súhrn vlastností (kvalitatívnych aspektov) pracovnej sily ako jedného z výrobných činiteľov, ktoré ovplyvňujú jej schopnosť pracovať. Sú to znalosti, zvyky a schopnosti človeka, ktoré indukujú veľkosť jeho produktívnej sily. Pokiaľ pracovnú silu (danej kvality) jej nositelia prenajímajú, získavajú na tomto základe príslušnú mzdu. Zvyšovanie znalostí, zvykov a schopností je spojené s určitými nákladmi – investíciami do človeka (investície do vzdelania, upevnenia zdravia atď). „Nie ľudský“ (fyzický) kapitál (no human capital) vystupuje v naturálno-vecnej forme a Friedman ho považuje za zásobu bohatstva. Tento kapitál je zdrojom úroku. Základy analýzy ľudského kapitálu položil Gary Becker, ktorý systematizoval veľký počet empirických pozorovaní, ale aj vytvoril systém ako východisko pre ďalšie skúmanie danej problematiky s príslušnými implikáciami pre teóriu a prax. Porovnával súčasnú hodnotu budúcich tokov dôchodkov jednotlivcov s výnosmi z alternatívnych možností investovania, prispel k rozvoju teórie investícií do ľudského kapitálu. Dospel k záveru, že racionálny jednotlivec bude investovať do rozvoja svojho ľudského kapitálu po bod, v ktorom sa hraničná miera výnosu z týchto investícií rovná alternatívnym nákladom použitia daných zdrojov.

Analýza ľudského kapitálu vychádza z predpokladu, že sa jednotlivci rozhodujú o svojom vzdelaní, pracovnej príprave, lekárskej starostlivosti a o ďalších doplnkoch k vedomostiam a zdraviu na základe porovnania výnosov a nákladov. Výnosy zahŕňajú popri zlepšení zárobkov a zamestnania kultúrne a ostatné nepeňažné zisky, zatiaľ čo náklady obvykle závisia hlavne od ušlej hodnoty času obetovaného na získanie týchto investícií.⁴

Beckerov prínos k teórii ľudského kapitálu spočíval v snahe vypočítať ako súkromnú, tak aj spoločenskú mieru výnosu investícií do rôznych úrovní vzdelania, mužov, žien, rizikových a ostatných sociálnych skupín obyvateľstva. Ukázalo sa, že analýza ľudského kapitálu môže pomôcť vysvetliť viaceré pravidelnosti na trhoch práce a v celej ekonomike. Becker rozlišoval špecifický ľudský kapitál využiteľný len v danej firme a všeobecný ľudský kapitál, ktorý je využiteľný vo viacerých zamestnaniach. Toto rozlíšenie sa ukázalo ako prospešné pri analýze determinánt fluktuácie pracovníkov, ako aj pri vysvetlení rozdielností spôsobov financovania investícií na tvorbu všeobecného a špecifického kapitálu.

Ďalším problémom, ktorým sa G. Becker v súvislosti s ľudským kapitálom zaoberal, bolo skúmanie vzťahu medzi dĺžkou vzdelania a výškou očakávaného zárobku. Tu svoju pozornosť sústredil na skúmanie vplyvu rodinného zázemia a finančných obmedzení na úroveň vzdelania. Súvisí to s problémom záruky na investície do ľudského kapitálu (keďže tento kapitál nemôže slúžiť ako záruka na investície, vložené do jeho tvorby), teda možnosti získať pôžičku na tento druh investícií sú obmedzené – na rozdiel od investícií do fyzického kapitálu. Toto obmedzenie viacerí odborníci odporúčajú eliminovať verejným poskytovaním vzdelania. Školné a ďalšie náklady súvisiace so vzdelávaním tvoria však len časť celkových nákladov na vzdelanie, teda ich ďalšiu časť tvorí aj zárobok obetovaný počas vzdelávania. Aj z tohto dôvodu pri rozhodovaní sa o dĺžke vzdelania finančné obmedzenie hrá významnú

⁴ Poznámka: Samotný pojem ľudský kapitál sa dnes prijíma bez zásadnejších sporov. Ale nebolo to vždy tak.

Pojem „ľudský kapitál“ bol v 50. a 60. rokoch považovaný za ponížujúci, pretože zaobchádzal s ľuďmi ako so strojmi. Prístupovať ku školskému vzdelávaniu ako k investícií a nie ako ku kultúrnej skúsenosti bolo považované za bezcitné a krajne obmedzené. Len postupne začali ekonómovia (nehovoriac o ostatných) prijímať pojem ľudského kapitálu ako užitočný nástroj analýzy rôznych ekonomických a spoločenských problémov.

úlohu aj v prípade verejného financovania nákladov na vzdelanie. Najnovšie empirické výskumy naznačujú, že medzi sociálno-ekonomickým postavením rodičov a kvalitou a úrovňou vzdelania ich detí existuje významná pozitívna korelácia.

Ďalšou oblasťou, na ktorú upriamili pozornosť viacerí ekonómovia (G. Becker, Z. Griliches) je problém úlohy schopností ako predpokladu vyšších príjmov. Väčšina ekonómov zaoberajúcich sa touto otázkou dospela k záveru, že schopnosti síce pozitívne ovplyvňujú úspech jednotlivca, ale ich vplyv je celkovo relatívne malý. E. Denison prišiel s teóriou tzv. dvojtretinového predpokladu, pričom podľa tohto autora dve tretiny rozdielu v zárobku medzi jednotlivcom s vyšším a s nižším vzdelaním možno priradiť výlučne formálnemu vzdelaniu. Zostávajúcu tretinu možno pripísať rozdielnym genetickým dispozíciám a sociálnemu pôvodu jednotlivca. Schopnosti, ktoré sa skladajú z rôznych dimenzií a prvkov je možné vyjadriť v rôznych rovinách. Pri uplatnení takéhoto prístupu je možné využiť koncepciu komparatívnych výhod. Ľudia sa pravdepodobne rozhodnú pre to zamestnanie, v ktorom majú komparatívnu výhodu, čím znižujú význam tých schopností, v ktorých majú komparatívnu nevýhodu. Aj takýto model správania ľudí môže byť vysvetlením prečo schopnosti len v malej miere ovplyvňujú príjmy jednotlivca. Kľúčovým problémom v teórii ľudského kapitálu sa dá označiť vyčíslenie miery výnosov z investícií vynaložených na formálne vzdelanie. Viacerí autori sa pokúsili odhadnúť mieru výnosov, ktoré prinášajú investície do vzdelania. Tieto odhady miery výnosov sa pohybujú okolo 5 až 15 %. Zaujímavým je zistenie, že najvyššia miera výnosov sa spravidla dosahuje z investícií vynaložených na získanie základného vzdelania.

Objavili sa však aj názory, že vzdelanie nemá bezprostredný vplyv na zvýšenie schopností jednotlivca, ale je skôr určitým signalizátorom na odlíšenie ľudí talentovanejších, ochotných intenzívne pracovať, od tých ostatných. Vplyv v budúcnosti očakávaných dôchodkov pri rozhodovaní o voľbe povolania skúmal Richard B. Freeman. Ukazuje sa však, že napriek tomu, že na základe poznatkov ekonomickej teórie, by pri rozhodovaní sa o voľbe budúceho povolania jednotlivca významnú úlohu mali zohrávať očakávané dôchodky, sú to hlavne okamžité podmienky na trhu práce, ktoré najvýraznejšie determinujú rozhodovanie o budúcom povolaní.

Kľúčovým pojmom v súvislosti s ľudským kapitálom sú investície do ľudského kapitálu a problém ich efektívnosti. Za najvýznamnejšie normy týchto investícií sú považované vzdelanie, pracovná príprava v priebehu výrobného procesu, zdravotná starostlivosť, migrácia, fertilita a výchova detí. Vzdelávanie a pracovná príprava vo výrobnom procese zvyšujú úroveň vedomostí človeka, to znamená, že zvyšujú objem ľudského kapitálu. Vzdelanie je nanajvýš významným faktorom, ukazuje sa, že ide pravdepodobne o jediný vrcholne významný faktor, ktorý určuje, či krajiny, ktorých počiatkové dôchodky sú na nízkej úrovni, budú úspešné. Každý krok k vyššiemu vzdelaniu znamená síce vyššie náklady, ale náklady do vzdelávania je potrebné považovať za investíciu do ľudského kapitálu a ako každá investícia aj táto prináša efekty, ktoré môžeme nazvať špecifickými efektmi. Vzdelanie zahŕňa investície do ľudského kapitálu, školenia, výdavky na výskum a vývoj, vzdelanie predstavuje všetky tie faktory, ktoré prispievajú k vedomostiam (znalostiam), ktoré sú základom pokroku do budúcnosti. Vzdelávanie a pracovná príprava vo výrobnom procese zvyšujú úroveň znalostí človeka, to znamená, že zvyšujú objem ľudského kapitálu.

2 PROBLÉM PREKVALIFIKOVANOSTI

V rámci prechodu k znalostnej spoločnosti je možné pozorovať, že prakticky všetky európske krajiny sa snažia zvýšiť úroveň vzdelanosti obyvateľstva a zvyšujú kapacitu vysokoškolského vzdelávania, čím prispievajú k zvyšovaniu ľudského kapitálu. Na druhej strane zlepšenie možností získať vysokoškolské vzdelanie nastrojuje otázku, či to nevyvolá nevyužitie vyššej formy vzdelania v praxi, to znamená, že firmy nebudú ochotné alebo schopné zamestnať na niektoré pracovné miesta pracovníkov s vyšším vzdelaním. Tento „nový fenomén“ označujú ekonómovia ako prekvalifikovanosť.

Ako uvádza Malcolm Brynin z University of Essex⁵ mnoho zamestnancov s vysokoškolským vzdelaním pracuje na pozícií, kde je požadované nižšie vzdelanie. Je to v rozpore s často uvádzaným predpokladom, že v dôsledku technologických zmien sa zvyšujú požiadavky na kvalifikáciu pracovnej sily. Pokiaľ je prekvalifikovanosť len dočasný jav spojený s vývojom celého životného cyklu, to znamená, že ľudia začnú kariéru na nižšej pracovnej pozícií než je ich kvalifikácia, možno to považovať za akceptovateľné. Výskumy ukazujú, že častokrát sa nejedná o dočasný jav, ale prekvalifikovanosť je dôsledkom štrukturálnych nerovnováh v ekonomike. Preto sa zvyšuje neistota na trhu práce a dochádza k neefektívnemu využitiu ľudského kapitálu sprevádzaného nižšími mzdami. Jedna z príčin môže byť aj tá skutočnosť, že v podmienkach budovania znalostnej spoločnosti krajiny Európskej Únie vrátane Slovenska prijali stratégiu zvýšenia podielu vysokoškolsky vzdelanej pracovnej sily. Od roku 1989 sa v SR zvýšil počet vysokoškolákov trojnásobne a počet externe študujúcich vysokú školu narástol ešte výraznejšie. Základnou motiváciou nepochybne zostáva, že vysokoškolsky vzdelaný človek má vyššiu šancu nájsť lepšie uplatnenie na trhu práce aj vyššiu mzdu. Na druhej strane výrazné zvýšenie počtu vysokoškolákov vyvoláva obavy z toho že trh práce nedokáže efektívne absorbovať zvýšený počet absolventov vysokých škôl.

T a b u ľ k a 1

Uplatnenie absolventov vysokých škôl v SR

Uplatnenie absolventov vysokých škôl v SR	Podiel absolventov v %
v odbore odlišnom od toho, ktorý vyštudovali	7,9
v odbore príbuznom tomu, ktorý vyštudovali	18,3
v odbore, ktorý vyštudovali	50,0
na pozíciách, ktoré vyžadujú iba stredoškolské vzdelanie	23,7

Zdroj: Ústav informácií a prognóz školstva 2008 s. 72

Údaje o uplatnení absolventov vysokých škôl v SR v odbore, ktorí nevyštudovali naznačujú, že je prekvalifikovanosť až štvrtiny absolventov vysokých škôl, ktorí pracujú na

⁵ Brynin, M.: Overqualification in Employment. Work Employment & Society December 2002 vol. 16 no. 4 637-654. <http://wes.sagepub.com/content/16/4/637.short>

pozíciách vyžadujúcich iba stredoškolské vzdelanie [7]. Otázne však je, či nevzniká potreba zmeniť kvalifikačné požiadavky na rozsah úkonov, ktoré sa požadujú v rámci niektorých pracovných miest. Na druhej strane sa vynára otázka, či aj niektoré vysoké školy a univerzity neprodukurujú absolventov, o ktorých nemá záujem trh práce a ich absolventi nenachádzajú uplatnenie v profesii, ktorú vyštudovali. V nasledujúcej tabuľke uvádzame, v akých profesiách nahrádzajú vysokoškooláci stredoškoolákov na slovenskom trhu práce.

T a b u ľ k a 2

Kde vysokoškooláci nahrádzajú stredoškoolákov (v %)

Hypotekárny špecialista	63,5%
Predajca leteniek	56,2%
Klientsky pracovník	54,2%
Poisťovacie poradca	52,5%
Špeditér	45,7%
Disponent	41,5%
Sekretárka	41,0%
Dispečer	35,9%
Vedúci predajne	22,5%
Pracovník reklamačného oddelenia	19,4%

Zdroj: Hospodárske noviny 17.6.2013

ZÁVER

Analýza ľudského kapitálu vychádza z predpokladu, že sa jednotlivci rozhodujú o svojom vzdelaní, pracovnej príprave, lekárskej starostlivosti a o ďalších doplnkoch k vedomostiam a zdraviu na základe porovnania výnosov a nákladov. Kľúčovým problémom v teórii ľudského kapitálu sa dá označiť vyčíslenie miery výnosov z investícií vynaložených na formálne vzdelanie. Ukazuje sa však, že napriek tomu, že na základe poznatkov ekonomickej teórie, by pri rozhodovaní sa o voľbe budúceho povolania jednotlivca významnú úlohu mali zohrávať očakávané dôchodky, sú to hlavne okamžité podmienky na trhu práce, ktoré najvýraznejšie determinujú rozhodovanie o budúcom povolaní. Paradoxne môže nastať na trhu práce situácia, že časť pracovnej sily nevyužíva svoju kvalifikáciu. Pre mladých ľudí, ktorí sa rozhodujú o uplatnení sa na trhu práce je dôležité aby si volili svoj študijný odbor a vzdelávaciu inštitúciu zodpovedne a po preštudovaní ekonomických trendov. Pozíciu na trhu práce je nutné vnímať ako ucelenú a previazanú cestu či kariéru, a nie ako postupnosť izolovaných „jobov“. Je lepšie niečo vedieť – remeslo, profesiu, odbornosť, ako ísť za každú cenu na univerzitu a skončiť na štátnej podpore.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Becker, G.1997: *Human Capital*. Columbia University Press,1964
2. Becker, G.1997 : *Teorie preferenci*. Praha: Grada,1997. ISBN 978-0-226-0412

3. Brožová,D.2003: *Společenské souvislosti trhu práce*. Praha: Slon, 2003. ISBN 80-86429-16-4
4. Lisý , J, a kol.2003: *Dejiny ekonomických teórií*. Bratislava: Iura edition,2003. ISBN 80-89047-60-2
5. Kadeřabková, A.2004: *Výzvy pro podnikání-inovace a vzdělání*. Praha: Linde,2004. ISBN 80-86131-50-5
6. Martincová,M.2005: *Nezamestnanosť ako makroekonomický problém*. Bratislava: Iura Edition,2005. ISBN 80-8078-038-2
7. Štefánik, M.: Problém prekvalifikovanosti ako indikátor situácie ponuky a dopytu na trhu práce. In: Ekonomický časopis, roč. 58, č. 4, 2010.

Dostupné na: Brynin,M.: Overqualification in Employment. Work Employment & Society December 2002 vol. 16 no. 4 637-654. <http://wes.sagepub.com/content/16/4/637.short>

<http://www.oecd.org/dataoecd/60/55/35467652.pdf>

Hospodárske noviny 17.6.2013. <http://hnonline.sk>

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORA

Marta Martincová, doc. Ing. PhD.

Katedra ekonomickej teórie Národohospodárska fakulta EU v Bratislave

Dolnozemska cesta 1 Bratislava

E-mail: marta.martincova@euba.sk

VÝZNAM DOMÁCEHO DOPYTU A EXPORTU PRE VYBRANÉ ODVETVIA NA SLOVENSKU

THE IMPORTANCE OF DOMESTIC DEMAND AND EXPORT FOR CHOSEN INDUSTRIES IN SLOVAKIA

Martin Lábaj¹

ABSTRACT

In this article we deal with the importance of domestic demand and export for chosen industries in Slovakia. The analysis is based on Leontief model that allows us to take into account direct and indirect linkages among industries and thus reveal the structural interdependencies among them. In this way we are able to identify the effects of domestic final demand and export on the production of chosen industries and reveal important characteristics in the Slovak economy that are not visible at the first glance.

KEYWORDS: input-output analysis, industry, Leontief model, structural interdependencies

ÚVOD

Celková ekonomická výkonnosť krajiny nezávisí len od fungovania jednotlivých odvetví ale najmä od vzájomných väzieb medzi nimi. Veľká časť firiem nevyrába svoje výrobky priamo pre uspokojenie konečného dopytu, ale pre ďalšie firmy, ktoré jej produkciu využívajú ako vstup v ďalšom výrobnom procese. Takýmto spôsobom vznikajú medzi firmami a odvetviami komplexné väzby, pričom produkcia a zamestnanosť v jednom odvetví priamo aj nepriamo závisí od produkcie a zamestnanosti ďalších odvetviach, a od dopytu po finálnych statkoch rozličného druhu. Údaje, ktoré umožňujú analyzovať komplexné väzby v národnom hospodárstve, sa zostavujú s pomerne dlhým časovým oneskorením. Podkladom pre takýto typ analýz sú komoditno-odvetvové tabuľky dodávok a použitia, ktoré za slovenskú ekonomiku zostavuje Štatistický úrad SR podľa metodiky ESA 1995. Z nich sa následne raz za päť rokov skonštruujú symetrické input-output tabuľky, prostredníctvom ktorých je možné analyzovať priame aj nepriame väzby v ekonomike (posledné tabuľky sú za rok 2008). Významné štruktúrne väzby v ekonomike sa v krátkom období niekoľkých rokov výrazne nemenia a preto nám aj analýzy údajov z roku 2008 môžu poslúžiť pri pochopení fungovania slovenskej ekonomiky aj v súčasnom období. Minimálne nás upozornia na nepriame väzby v národnom hospodárstve, ktoré nie sú pri prvom pohľade na základné makroekonomické ukazovatele viditeľné, ale zároveň výrazným spôsobom ovplyvňujú jeho fungovanie. V tomto článku preskúmame efekty a význam domáceho dopytu a exportu pre vybrané odvetvia slovenskej ekonomiky.

1 LEONTIEFOV (INPUT-OUTPUT) MODEL

Pri skúmaní komplexných väzieb v národnom hospodárstve SR sme využili tzv. Leontiefov

¹ Príspevok vznikol v rámci riešeného projektu OP VaV s názvom „Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. Storočí“ (ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku/Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ.

model, ktorý umožňuje skúmať vplyv exogénne zadaného konečného dopytu na produkciu a ostatné veličiny, ktoré s ňou súvisia (pridaná hodnota, dovoz, zamestnanosť, a iné). Formálne môžeme tento model zapísať ako

$$\mathbf{x} = (\mathbf{I} - \mathbf{A})^{-1} \mathbf{y} \quad (1)$$

kde: $\mathbf{x}$ - vektor celkovej produkcie jednotlivých komodít
 $\mathbf{y}$ - vektor konečného dopytu po jednotlivých komoditách
 $\mathbf{A}$ - matica technických koeficientov
 $\mathbf{I}$ - jednotková matica.

Výraz $(\mathbf{I} - \mathbf{A})^{-1} = \mathbf{L}$ sa označuje ako Leontiefova inverzná matica, a tvorí základ modelu. Jedná sa o maticu, ktorej jednotlivé prvky udávajú, aký objem produkcie komodity i je priamo aj nepriamo generovaný konečným použitím jednej jednotky komodity j (Miller – Blair, 2009). Leontiefova inverzná matica môže byť vo Verzii A, keď zahŕňa toky domácich aj dovezených produktov, alebo vo Verzii B, ak zahŕňa iba toky domácich produktov, t.j. produktov vyrobených firmami na Slovensku. Po dosadení hodnôt pre domáci dopyt, resp. export v komoditnej štruktúre za vektor $\mathbf{y}$ dostaneme produkciu priamo aj nepriamo generovanú príslušnou zložkou konečného použitia. Pri analýze komplexných väzieb v národnom hospodárstve boli využité symetrické input-output tabuľky za slovenskú ekonomiku pre rok 2008. Symetrické input-output tabuľky boli zostavené z tabuliek dodávok a použitia v základných cenách za rok 2008 v novej odvetvovej klasifikácii NACE Rev. 2, pričom odvetvie 29 bolo rozdelené do dvoch pododvetví a to 29.1 Výroba motorových vozidiel a 29.2-3 Karosérie a súčiastky pre motorové vozidlá. Takýmto spôsobom vznikli tabuľky pre 86 komodít. Symetrické tabuľky boli zostavené v komoditnom člení podľa odvetvovej technológie.

2 ANALÝZA VYBRANÝCH ODVETVÍ NA SLOVENSKU

V tejto časti analýzy sa pozrieme na to, ako jednotlivé odvetvia závisia priamo alebo nepriamo od domáceho a vonkajšieho dopytu. Takýto typ analýzy nám umožní lepšie porozumieť postaveniu daného odvetvia v ekonomike a faktorom, ktoré budú ovplyvňovať jeho ďalší rozvoj. Medzi odvetvia, u ktorých nie je priamo možné určiť, či závisia od vývoja domáceho alebo zahraničného finálneho dopytu, môžeme zaradiť tie, ktoré väčšinu svojej produkcie dodávajú ako vstup do výrobného procesu v iných odvetviach, t.j. produkujú svoje výrobky pre medzispotrebu. Typickými odvetviami takéhoto typu sú napríklad pomocné práce pri ťažbe alebo sprostredkovanie práce, ktoré dodávajú 100 % svojej produkcie do medzispotreby.

Tabuľka 1: Odvetvia s najvyšším podielom produkcie pre medzispotrebu

CPA	Názov	Generovaná produkcia v %		Podiel na celkovom použití		Podiel na konečnom použití	
		Domáci dopyt	Export	Medzispotreba	Konečné použitie	Domáci dopyt	Export
9	Pomocné práce pri ťažbe	24.1	75.9	100	0	0	0
78	Sprostredkovanie práce	38.7	61.3	100	0	0	0
33	Oprava a inšt. strojov a prístrojov	48.5	51.5	99.1	0.9	99.8	0.2
82	Administratívne, pomocné kancelárske a iné služby	64.2	35.8	96.2	3.8	94.3	5.7
43	Špecializované stavebné práce	81.2	18.8	94.2	5.8	100	0

70	Vedenie firiem; poradenstvo v oblasti riadenia	37.2	62.8	87.9	12.1	12.3	87.7
52	Sklad. a vedľ. činnosti v doprave	57.6	42.4	85.8	14.2	98.6	1.4
66	Pomocné čin. súv. s finančnými a poisťovacími službami	79.4	20.6	78.9	21.1	99.9	0.1
2	Produkty lesníctva, ťažby dreva a súvisiace služby	38.5	61.5	74.4	25.6	50.6	49.4
81	Služby týkajúce sa údržby budov a krajiny výstavby	85.8	14.2	74.2	25.8	100	0

Zdroj: Vlastné výpočty na základe Input-Output tabuliek pre Slovenskú republiku v roku 2008.

Ďalej tu patria odvetvia oprava a inštalácia strojov, administratívne a pomocné služby, špecializované stavebné práce, poradenstvo a vedenie firiem, či skladové a vedľajšie činnosti doprave. Napriek tomu, že všetky tieto odvetvia predávajú takmer celú svoju produkciu na Slovensku, do značnej miery sa líšia v tom, akú časť ich produkcie nepriamo generuje domáci finálny dopyt alebo export. Domáci dopyt tak napríklad generuje až 81,2 % produkcie špecializovaných stavebných prác, pričom napríklad pri sprostredkovaní práce je až 61,3 % produkcie tohto odvetvia generovaných exportom.

Od domáceho dopytu závisia jednotlivé odvetvia priamo v tom prípade, ak je ich produkcia určená pre konečné použitie, ktorého významná časť sa spotrebuje alebo investuje v domácej ekonomike. Typickými odvetviami je zdravotníctvo, služby cestovných agentúr a kancelárií, služby spojené s podávaním jedál a nápojov, ale aj stavebníctvo, poisťovacie služby a maloobchodný predaj. Domáci dopyt tak generoval až 98,4 % poskytnutých služieb cestovných agentúr a 73,2 % produkcie reštauračných zariadení. V tabuľke 2 sú uvedené odvetvia s najvyšším podielom produkcie pre konečné použitie.

Tabuľka 2: Odvetvia s najvyšším podielom produkcie pre konečné použitie

CP A	Názov	Generovaná produkcia v %		Podiel na celkovom použití		Podiel na konečnom použití	
		Domáci dopyt	Export	Medzispotreb a	Konečné použitie	Domáci dopyt	Export
29.1	Motorové vozidlá	0.7**	99.3	0.6	99.4**	0.7**	99.3
14	Odevy	7.1	92.9	0.6	99.4	6.9	93.1
31	Nábytok	5.8*	94.2	0.8	99.2*	5.5*	94.5
28	Stroje a zariadenia i. n.	2.8*	97.2	0.8	99.2*	2.6*	97.4
20	Chemikálie a chemické výrobky	3.5	96.5	1	99	3.3	96.7
15	Usne a výrobky z usní	2.7	97.3	2.1	97.9	2.7	97.3
26	Počítače, elektronické a optické zariadenia	0.8**	99.2	2.5	97.5**	0.6**	99.4
27	Elektrické stroje a prístroje	4.1	95.9	3.9	96.1	2.8	97.2
38	Zber, spracúvanie a likvidácia odpadov; recyklácia materiálov	31.7*	68.3	4.6	95.4*	28.6*	71.4
30	Ostatné dopravné zariadenia	4.2**	95.8	5.3	94.7**	2.5**	97.5

* - jedná sa o odvetvia so zápornou hodnotou zmeny stavu zásob, čím sa ich podiel domáceho dopytu a jeho efektov o niečo znížil.

** - hodnoty podielov a generovanej produkcie sú bez vplyvu zmeny stavu zásob, pretože jej pomerne vysoké hodnoty viedli k zápornému domácemu dopytu a tým aj k negatívnym hodnotám generovanej produkcie.

Zdroj: Vlastné výpočty na základe Input-Output tabuliek pre Slovenskú republiku v roku 2008.

Medzi odvetvia priamo závislé od exportu tak môžeme zaradiť tie, z ktorých ide iba malá

časť ich produkcie do medzispotreby v iných odvetviach, a zároveň podstatnú časť z konečného použitia tvorí export. Vo väčšine odvetví uvedených v tabuľke 2 je typické, že takmer celé konečné použitie tvorí vývoz ich produkcie. Platí to najmä pre výrobu motorových vozidiel, odevov, nábytku, strojov a zariadení a chemických výrobkov. Export tak priamo ovplyvňuje produkciu týchto odvetví. Tieto odvetvia sú veľmi citlivé na výkyvy v zahraničnom dopyte a jeho zmeny sa pomerne rýchlo prejavujú vo výkyvoch ich produkcie. V týchto odvetviach slúži viac ako 90 % produkcie pre konečné použitie, z ktorého sa viac ako 95 % priamo vyvezie do zahraničia. Produkcia generovaná priamo alebo nepriamo exportom tak tvorí až 99,3 % výroby motorových vozidiel a 97,2 % výroby strojov a zariadení.

Medzi odvetvia s najvyšším podielom produkcie generovanej domácim dopytom patria tie, ktoré produkujú priamo pre konečné použitie v domácej ekonomike, alebo tie, ktoré produkujú pre medzispotrebu v iných odvetviach, ktoré zároveň závisia od konečného domáceho dopytu. Takéto odvetvia sú uvedené v Tabuľke 3, pričom sú zoradené podľa toho, akú časť ich celkovej produkcie generuje priamo alebo nepriamo domáci dopyt.

Tabuľka 3: Odvetvia s najvyšším podielom produkcie generovanej domácim dopytom

CP A	Názov	Generovaná produkcia v %		Podiel na celkovom použití		Podiel na konečnom použití	
		Domác i dopyt	Export	Medzispotreb a	Konečné použitie	Domác i dopyt	Export
79	Služby cestovných agentúr, cestovných kancelárií a ost.	98.4	1.6	7.3	92.7	99.5	0.5
42	Stavby a práce na stavbe inžinierskych stavieb	91	9	26	74	93.4	6.6
81	Služby týkajúce sa údržby budov a krajinej výstavby	85.8	14.2	74.2	25.8	100	0
43	Špecializované stavebné práce	81.2	18.8	94.2	5.8	100	0
66	Pomocné činnosti súvisiace s fin. a poisťovacími službami	79.4	20.6	78.9	21.1	99.9	0.1
61	Telekomunikácie	78.9	21.1	42.2	57.8	87.7	12.3
47	Maloobchod, okrem motorových vozidiel a motocyklov	74.3	25.7	35.3	64.7	96.8	3.2
35	Elektrická energia, plyn, para a studený vzduch	73.4*	26.6	68.1	31.9*	98.2*	1.8
56	Služby spojené s podávaním jedál a nápojov	73.2	26.8	10	90	72.6	27.4
96	Ostatné osobné služby	73.1	26.9	30.4	69.6	84.3	15.7

* - jedná sa o odvetvia so zápornou hodnotou zmeny stavu zásob, čím sa ich podiel domáceho dopytu a jeho efektov o niečo znížil.

Zdroj: Vlastné výpočty na základe Input-Output tabuliek pre Slovenskú republiku v roku 2008.

Export generoval priamo aj nepriamo najvyššiu produkciu v odvetviach uvedených v Tabuľke 4. Jedná sa najmä o výrobu motorových vozidiel, počítačov, elektronických a optických zariadení, základných kovov, ušní a výrobkov z ušní, či strojov a zariadení. Väčšina týchto odvetví má vysoký podiel produkcie pre konečné použitie. Patria sem však aj odvetvia ako napríklad výroba základných kovov a textílií, ktoré produkujú významnú časť svojich výrobkov pre medzispotrebu, t.j. predaj pre podniky na Slovensku, ale napriek tomu tvorí export priamo aj nepriamo až 97,8 % produkcie základných kovov a 95,4 % produkcie textílií.

Tabuľka 4: Odvetvia s najvyšším podielom produkcie generovanej exportom

CPA	Názov	Generovaná produkcia v %		Podiel na celkovom použití		Podiel na konečnom použití	
		Domáci dopyt	Export	Medzispotreba	Konečné použitie	Domáci dopyt	Export
29.1	Motorové vozidlá	0.7**	99.3	0.6	99.4**	0.7**	99.3
26	Počítače, elektronické a optické zariadenia	0.8**	99.2	2.5	97.5**	0.6**	99.4
24	Základné kovy	2.2**	97.8	12.4	87.6**	0.0**	100
15	Usne a výrobky z usní	2.7	97.3	2.1	97.9	2.7	97.3
28	Stroje a zariadenia i. n.	2.8*	97.2	0.8	99.2*	2.6*	97.4
20	Chemikálie a chemické výrobky	3.5	96.5	1	99	3.3	96.7
27	Elektrické stroje a prístroje	4.1	95.9	3.9	96.1	2.8	97.2
30	Ostatné dopravné zariadenia	4.2**	95.8	5.3	94.7**	2.5**	97.5
13	Textílie	4.6**	95.4	23.5	76.5**	3.9**	96.1
31	Nábytok	5.8*	94.2	0.8	99.2*	5.5*	94.5

* - jedná sa o odvetvia so zápornou hodnotou zmeny stavu zásob, čím sa ich podiel domáceho dopytu a jeho efektov o niečo znížil.

** - hodnoty podielov a generovanej produkcie sú bez vplyvu zmeny stavu zásob, pretože jej pomerne vysoké hodnoty viedli k zápornému domácomu dopytu a tým aj k negatívnym hodnotám generovanej produkcie.

Zdroj: Vlastné výpočty na základe Input-Output tabuliek pre Slovenskú republiku v roku 2008.

Znamená to, že ich medziprodukty sa využívajú v odvetviach, ktoré svoju produkciu vyvážajú do zahraničia.

Pre odvetvia, ktoré závisia od exportu nepriamo je typické, že veľkú časť produkcie predajú na domácom trhu, ale ich komodity používajú firmy v iných odvetviach, pre produkciu pre export. V roku 2008 boli na Slovensku dve odvetvia, ktorých produkcia slúžila výlučne pre medzispotrebu, a to pomocné práce pri ťažbe a sprostredkovanie práce. Napriek tomu ich produkcia výrazne závisela od exportu komodít v iných odvetviach, pričom export generoval nepriamo takmer 76 % produkcie pomocných ťažobných prác a 61,3 % prác spojených so sprostredkovaním práce. Skladové a vedľajšie činnosti, ako aj oprava a inštalácie strojov a prístrojov, sú odvetvia, pri ktorých nie je priamo viditeľná závislosť na exporte (podiel exportu na celkovom použití je menší ako 0,5 %), ale nepriamo generuje export približne polovicu ich produkcie. Produkcia pre medzispotrebu tvorí 85,8 % výroby pri skladovaní a vedľajších činnostiach spojených so skladovaním, pričom zo zvyšných 14,2 % určených pre konečné použitie, tvorí domáci dopyt až 98,2 % a len 1,4 % export. Napriek tomu je 42,4 % produkcie v odvetví skladovania a vedľajších činností spojených s výrobou pre vonkajší dopyt. Pri oprave a inštalácii prístrojov smeruje až 99,1 % produkcie pre medzispotrebu v iných odvetviach na Slovensku, ale vonkajší dopyt generuje až 51,5 % produkcie tohto odvetvia.

Tabuľka 5: Odvetvia s malým podielom exportu ale s veľkým podielom produkcie generovanej exportom

CPA	Názov	Generovaná produkcia v %		Podiel na celkovom použití		Podiel na konečnom použití	
		Domáci dopyt	Export	Medzispotreba	Konečné použitie	Domáci dopyt	Export
9	Pomocné práce pri ťažbe	24.1	75.9	100	0	0	0
78	Sprostredkovanie práce	38.7	61.3	100	0	0	0
43	Špecializované stavebné práce	81.2	18.8	94.2	5.8	100	0
81	Služby týkajúce sa údržby budov a krajinskej výstavby	85.8	14.2	74.2	25.8	100	0
66	Pomocné činnosti súvisiace s fin. a poisťovacími službami	79.4	20.6	78.9	21.1	99.9	0.1
33	Oprava a inštalácie strojov a prístrojov	48.5	51.5	99.1	0.9	99.8	0.2
79	Služby cestovných agentúr, cestovných kancelárií a ost.	98.4	1.6	7.3	92.7	99.5	0.5
52	Skladové a vedľajšie činnosti v doprave	57.6	42.4	85.8	14.2	98.6	1.4
35	Elektrická energia, plyn, para a studený vzduch	73.4*	26.6	68.1	31.9*	98.2*	1.8
47	Maloobchod, okrem mot. vozidiel a motocyklov	74.3	25.7	35.3	64.7	96.8	3.2

* - jedná sa o odvetvia so zápornou hodnotou zmeny stavu zásob, čím sa ich podiel domáceho dopytu a jeho efektov o niečo znížil.

Zdroj: Vlastné výpočty na základe Input-Output tabuliek pre Slovenskú republiku v roku 2008.

Medzi odvetvia, ktorá závisia od vonkajšieho dopytu priamo aj nepriamo, môžeme zaradiť veľkoobchod, lesníctvo, ťažbu dreva a s tým súvisiace služby, pozemnú dopravu a dopravu potrubím, výrobu karosérií a súčiastok pre motorové vozidlá ako aj poradenstvo v oblasti riadenia firiem. Lesníctvo a ťažba dreva vyrába priamo pre export len necelých 13 % z celkovej produkcie (asi 50 % z konečného použitia), pričom export priamo aj nepriamo generuje až 61,5 % produkcie tohto odvetvia. Podobne export generuje až 90,9 % produkcie karosérií a súčiastok pre motorové vozidlá, to je jednak nepriamo prostredníctvom dodávok pre automobilový priemysel na Slovensku, ako aj priamym vývozom do zahraničia (vývoz tvorí 88,3 % z konečného použitia jeho produktov, čo predstavuje 56,5 % z celkovej produkcie odvetvia).

ZÁVER

Produkcii jednotlivých odvetví ovplyvňujú rôzne zmeny spojené s domácim či zahraničným dopytom, ako aj komplexné väzby medzi nimi navzájom. Podľa toho, aké je postavenie odvetvia vo výrobnom reťazci závisí okrem iného aj to, ako rýchlo sa zmeny na zahraničných trhoch prejavujú na zmenách jeho produkcie.

Predloženom článku sme analyzovali postavenie vybraných odvetví v Slovenskej republike, pričom sme poukázali na priame aj nepriame efekty konečného dopytu, či už domáceho alebo zahraničného, na ich produkciu. Využili sme pritom Leontiefov model, ktorý nám umožnil odhaliť väzby, ktoré nie sú na prvý pohľad zrejmé. Tieto analýzy nám umožňujú lepšie pochopiť, ako sa výkyvy v konečnom dopyte prejavujú v produkcii jednotlivých odvetví a umožňujú lepšie predvídať dopady zmien v domacom a zahraničnom dopyte po komoditách na jednotlivé odvetvia z hľadiska času aj veľkosti efektov týchto zmien.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. GABRIELOVÁ, H. 2012. *Štruktúra slovenskej ekonomiky pred a po recesii*. Ekonomický ústav SAV: Bratislava, Working Papers, No. 41.
2. MILLER, R.E. – BLAIR P.D. 2009. *Input-Output Analysis: Foundations and Extensions. 2nd Edition*. Cambridge University Press, 2009.
3. MORVAY, K. 2012. *Štruktúrne špecifiká vývoja zamestnanosti a príjmov v SR a ich súvislosti s povahou ekonomického rastu*. Ekonomický ústav SAV: Bratislava, Working Papers, No. 43. ISSN 1337-5598.

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Martin Lábaj, Ing. PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1, 852 35

Bratislava

martin.labaj@euba.sk

ANALÝZA ŠTRUKTÚRY NEZAMESTNANOSTI S AKCENTOM NA RIZIKOVÉ SKUPINY NA SLOVENSKOM TRHU PRÁCE¹

UNEMPLOYMENT STRUCTURE ANALYSIS WITH EMPHASIS ON VULNERABLE GROUPS ON THE SLOVAK LABOR MARKET

Eva Pongráczová

ABSTRAKT

Príspevok sa zameriava na analýzu štruktúry nezamestnanosti v Slovenskej republike vo väzbe na znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie. Slovenský trh práce je dlhodobo v stave nerovnováhy. V dôsledku globálnej hospodárskej krízy miera nezamestnanosti presiahla 14%-nú hranicu a čoraz viac ľudí ostáva bez zamestnania. Najrizikovejšími skupinami sú najmä dlhodobo nezamestnaní, absolventi, osoby vo veku nad 50 rokov, zdravotne postihnutí a osoby bez vzdelania. Navyše so súčasným zvyšovaním miery nezamestnanosti sa prehľbujú aj regionálne disparity.

This paper focuses on the analysis of unemployment structure in the Slovak Republic in relation to disadvantaged job seekers. Slovak labor market is long been in a state of imbalance. As a result of the global economic crisis, the unemployment rate exceeds 14% threshold and more people is remain unemployed. The long-term unemployed, graduates, people aged over 50, people with disabilities and people without education are most at risk. Moreover, with the current increase in unemployment grows also the regional disparities.

KEYWORDS: labor market, unemployment, disadvantaged job seekers, long-term unemployed, active employment policy instruments

ÚVOD

Nezamestnanosť je veľmi vážnym sociálno-ekonomickým problémom, ktorý narúša existenciu jednotlivcov a predstavuje nevyužitím pracovného a ľudského kapitálu i stratu produkcie. Dôsledkom straty zamestnania je nárast rizika sociálneho vylúčenia, materiálnej deprivácie a chudoby. Vysoká miera nezamestnanosti patrí medzi najviditeľnejšie dopady svetovej hospodárskej krízy na našu ekonomiku. Prehľbujú sa ekonomické a sociálne nerovnosti, zvyšujú sa regionálne disparity.

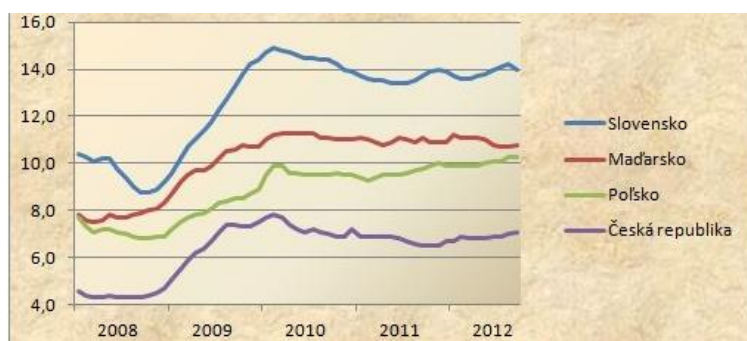
¹ Príspevok vznikol v rámci riešeného projektu OP VaV „Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí“ (ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku. Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ.

1 NEZAMESTNANOSŤ ZNEVÝHODNENÝCH UCHÁDZAČOV O ZAMESTNANIE

Spomalenie rastu slovenskej ekonomiky má za následok, že ľudí bez práce neustále pribúda. V januári 2013 sme zaznamenali rekordnú vysokú nezamestnanosť na úrovni 14,8 %, čo predstavuje podľa štatistiky ÚPSVaR SR 435 438 osôb bez práce. Horšia situácia bola na trhu práce v máji 2004, keď nezamestnanosť dosiahla 14,47 %.

Napriek tomu, že v pokrízovom období priemysel rástol, zamestnávateľia neprijali toľko zamestnancov, koľkých v dôsledku krízy prepustili. Produkcia rástla pri menšej zamestnanosti a vyššej produktivite. Výsledkom toho je, že spomedzi krajín V4 vykazujeme pri najvyššej zamestnanosti najvyššiu produktivitu práce.

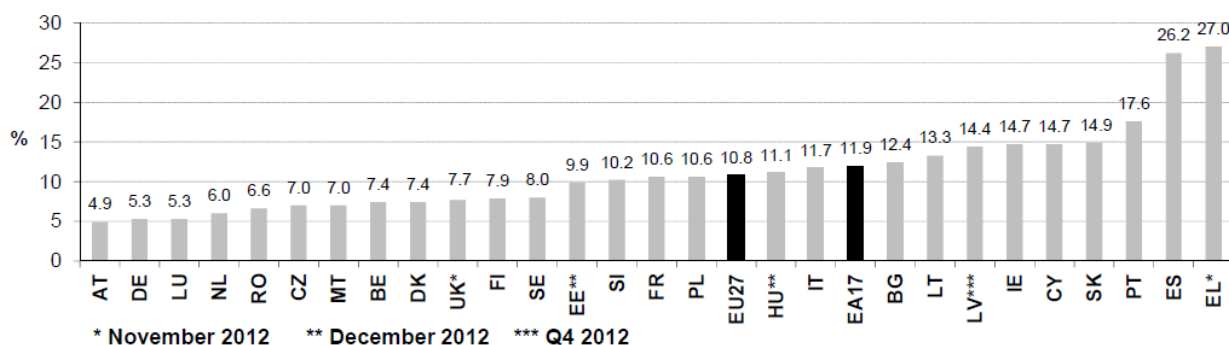
Graf 1: Vývoj nezamestnanosti v krajinách V4

Zdroj: Eurostat

Podľa údajov Eurostatu nezamestnanosť v krajinách eurozóny dosiahla v januári 2013 rekordných 11,9%. V členských štátoch Európskej únie je 10,8%, t. j. viac než 26,2 mil. občanov bez práce, pričom Slovensko sa nachádza na štvrtej najhoršej pozícii.

Graf 2: Vývoj nezamestnanosti v členských štátoch EÚ

Zdroj: Eurostat

Popri vysokej nezamestnanosti na Slovensku alarmujúce sú disparity v jednotlivých jeho regiónoch. Kým v Bratislavskom kraji je nezamestnaných 5,99% ekonomicky aktívneho obyvateľstva, až v troch krajoch je uvedený ukazovateľ okolo úrovne 20 % (Banskobystrický kraj - 20,56%, Prešovský kraj - 20,92%, Košický kraj - 19,30 %).

Na okresnej úrovni sú tieto rozdiely ešte výraznejšie. V januári 2013 sa miera evidovanej nezamestnanosti až v 21 okresoch pohybovala nad úrovňou 20%, a rozdiel medzi okresom s najvyšším a najnižším podielom nezamestnaných dosiahol presných 30%.

Najlepšie výsledky sa dosahujú v okrese Bratislava I. (4,51%) a najhoršie v okresoch Rožňava (29,62%), Revúca (34,36%) a Rimavská Sobota (34,51%), ktoré už tradične patria medzi regióny s veľmi vysokou nezamestnanosťou. Práve v uvedených okresoch môžeme nachádzať najvyšší podiel Rómov na celkovom počte obyvateľov (24% - 26%).

Znevýhodnení uchádzači o zamestnanie, ktorých počet je viac ako 303 000 osôb, tvoria takmer 70% všetkých nezamestnaných vedených na úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny.

Za znevýhodneného uchádzača o zamestnanie v zmysle zákona o službách zamestnanosti považujeme nezamestnaného, ktorý je²

- občan mladší ako 25 rokov veku, ktorý skončil sústavnú prípravu na povolanie v dennej forme štúdia – absolvent,
- občan starší ako 50 rokov veku,
- občan vedený v evidencii uchádzačov o zamestnanie najmenej 12 mesiacov,
- občan, ktorý nevykonával zárobkovú činnosť ani sa nepripravoval na povolanie z dôvodu ťažkostí pri zosúladzovaní svojho pracovného života a rodinného života,
- rodič alebo osoba starajúca sa najmenej o tri deti alebo osamelý rodič,
- občan, ktorý stratil schopnosť vykonávať svoje doterajšie zamestnanie zo zdravotných dôvodov a nie je občan so zdravotným postihnutím,
- občan, ktorý sa sťahuje v rámci krajín Európskej únie,
- občan so zdravotným postihnutím,
- občan, ktorý má pokles schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť o 20% - 40%,
- občan tretej krajiny, ktorému bol udelený azyl,
- občan, ktorý sa stal nezamestnaným najmä z dôvodu skončenia pracovného pomeru z organizačných dôvodov,
- občan, ktorý neskončil sústavnú prípravu na povolanie na strednej škole,
- občan, ktorý nezískal svoje prvé pravidelne platené zamestnanie pred nástupom na výkon trestu odňatia slobody,
- občan po skončení ústavnej výchovy,
- občan po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo z výkonu väzby.

Tabuľka 1: Štruktúra uchádzačov o zamestnanie v mesiaci január 2013

UoZ spolu	z toho									
	ženy	občania so ZP	prepustení v rámci HP	mladiství				absolventi		
				spolu	v tom			spolu	v tom	
					s neukonč. ZŠ	s ukonč. ZŠ	po skonč. SŠ		VŠ	SŠ
435438	205021	9714	3436	3569	1096	2102	371	24955	2790	22165

Zdroj: ÚPSVaR SR.

Najväčšiu podskupinu znevýhodnených UoZ tvoria:

- dlhodobo nezamestnaní,
- osoby vo veku nad 50 rokov,
- absolventi.

Každá podkategória má svoje špecifické problémy, ktoré sťažujú ich uplatnenie na trhu práce. Dlhodobo nezamestnané osoby okrem postupnej straty pracovných návykov často krát zápasia s viacnásobným znevýhodnením (najmä absencia vzdelania, príslušnosť rómskej etnickej menšiny, zdravotný stav, vek atď.). V prípade nezamestnaných starších ako 50 rokov

² Zákon č. 5/2004 o službách zamestnanosti Z. z. v znení neskorších predpisov.

problémom môže byť ich nedostatočná flexibilita, t. j. menšia schopnosť prispôbiť sa požiadavkám zamestnávateľa (ovládanie cudzích jazykov, informačné technológie, atď.). Absolventi škôl po skončení sústavnej prípravy na povolanie v dennej forme štúdia pracovné skúsenosti a požadované zručnosti ešte nemajú, čo je hendikepom oproti skúsenejším uchádzačom o zamestnanie.

Tabuľka 3: Najpočetnejšie kategórie znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie podľa krajov v mesiaci január 2013

územie	znevýh. UoZ spolu	z toho										
		absolventi	osoby nad 50 rokov	dlhodobo nezamestnaní	nezostl. rod. a prac. života	osoba star. sa o 3 deti, osam. rodič	skončenie PP zo zdrav. dôvodov	občania so ZP	pokles schop. vyk. ZČ o 20-40%	prepustení z organiz. dôvodov	občania, kt. neskončili SŠ	občania prepustení z väzenia
Bratislavský kraj	11971	1088	5393	7478	85	244	41	279	4	839	84	56
Trnavský kraj	19600	2093	7347	13443	170	233	53	697	27	1376	86	67
Trenčiansky kraj	24017	2685	9487	16216	162	467	73	1377	73	2254	102	136
Nitriansky kraj	38041	3353	14169	28166	337	1020	61	815	64	2635	204	134
Žilinský kraj	30786	3164	11357	21861	150	463	93	1155	76	1867	121	102
Banskobystrický kraj	54603	3203	17276	45492	307	865	108	1659	133	2658	390	189
Prešovský kraj	66083	5223	17850	54053	1218	1613	143	2551	87	2159	377	265
Košický kraj	58342	4146	16794	48404	979	1088	122	1664	113	2703	342	186
Slovensko	303443	24955	99673	235113	3408	5993	694	10197	577	16491	1706	1135

Zdroj: ÚPSVaR SR

Vývoj počtu znevýhodnených nezamestnaných presne kopíruje vývoj miery nezamestnanosti v jednotlivých krajoch Slovenska. Alarmujúca je situácia v Banskobystrickom kraji, Prešovskom kraji a Košickom kraji, kde tento ukazovateľ dosahuje takmer ¾-nový podiel evidovanej nezamestnanosti. Ostatné regióny sa nachádzajú pod celoslovenským priemerom.

Tabuľka 4: Uchádzači o zamestnanie podľa dĺžky trvania nezamestnanosti v mesiaci január 2013

počet UoZ spolu	v tom (v mesiacoch)													
	menej ako 7			7 - 12			viac ako 12							
	spolu	v tom		spolu	v tom		spolu	v tom						
		do 3	4 - 6		7 - 9	10 - 12		13 - 18	19 - 24	25 - 30	31 - 36	37 - 42	43 - 48	nad 48
435438	149318	73089	76229	70275	41605	28670	215845	51587	28305	24734	14570	15913	14790	65946

Zdroj: ÚPSVaR SR

Slovenskej republike patrí nelichotivé prvenstvo v dlhodobej nezamestnanosti v rámci krajín Európskej únie. Znamená to viac ako 235 000 osôb bez práce najmenej 12 mesiacov, takmer 54% zo všetkých nezamestnaných a 77,5%-ný podiel na počte znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie. Takmer 136 000 občanov nepracuje už dlhšie ako 2 roky, čo predstavuje 57,8% dlhodobo nezamestnaných. Podľa údajov ŠÚ SR dlhodobo nezamestnaní tvorili v roku 2012 až 64,9% z celkového počtu nezamestnaných.

Tabuľka 5: Uchádzači o zamestnanie podľa veku v mesiaci január 2013

menej ako 25 rokov			25 - 54 rokov							55 rokov a viac		
spolu	v tom		spolu	v tom						spolu	v tom	
	do 20r.	20-24r.		25-29r.	30-34r.	35-39r.	40-44r.	45-49r.	50-54r.		55-59r.	60r. a viac
83482	18192	65290	301361	57147	50556	51800	44750	47459	49649	50595	45268	5327

Zdroj: ÚPSVaR SR

Podľa údajov VZPS v 4. štvrtroku 2012 najpočetnejšou vekovou skupinou nezamestnaných bola skupina 35 – 49-ročných, s podielom 30,2% a počtom takmer 118 tisíc osôb. Z hľadiska vzdelania najhoršia je situácia v prípade ľudí so základným vzdelaním (42,1%) a osoby s vyšším odborným vzdelaním a vysokoškolským vzdelaním majú najľahší prístup na trh práce.

V nezamestnanosti absolventov Slovensko sa nachádza na piatom najhoršom mieste v rámci štátov Európskej únie. V januári 2013 ich počet sa priblížil k 25 tisícom mladých ľudí bez práce, čo znamená nezamestnanosť každého tretieho absolventa do 25 rokov.

Z hľadiska vzdelania najpočetnejšou skupinou nezamestnaných tvoria osoby s ukončeným úplným stredným vzdelaním bez maturity (145 085), avšak najvyššiu mieru nezamestnanosti dosahujú osoby so základným vzdelaním. Najpriaznivejšia je situácia v prípade ľudí s vyšším odborným a vysokoškolským vzdelaním. Uvedené údaje potvrdzujú, že s vyšším vzdelaním sa zvyšuje šanca zamestnať sa.

2 AKTÍVNA POLITIKA TRHU PRÁCE

Cieľom aktívnej politiky trhu práce (APTP) je zmeniť správanie nezamestnaných, aby pomocou rôznych nástrojov, zameraných na zvýšenie zamestnateľnosti a podporu zamestnanosti, sa podarilo nezamestnaným a znevýhodneným skupinám obyvateľstva vrátiť sa na trh práce.

Aktívna politika trhu práce sa realizuje na základe zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Nástroje APTP môžeme rozdeliť na:³

- nástroje zvyšujúce zamestnateľnosť uchádzačov o zamestnanie a zároveň pôsobiace na mobilitu pracovnej sily (vzdelávanie a príprava na trh práce, poradenské služby, absolventská prax, aktivačná činnosť atď.),
- nástroje podporujúce tvorbu pracovných miest (príspevok na samostatnú zárobkovú činnosť, na zamestnávanie znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie, na zriadenie chránených dielní alebo pracoviska a na úhradu ich prevádzkových nákladov atď.).

Napriek rastu výdavkov na aktívnu politiku trhu práce SR patrí medzi krajiny s nižšími investíciami do tejto oblasti. V systéme podpory nezamestnaných sa nachádzajú aj menej efektívne nástroje, ktoré výrazne nezlepšujú šance uchádzačov o zamestnanie. Naopak, je veľmi nízky podiel vzdelávacích programov.

³ Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Odbor monitoringu a evaluácie projektov: Realizácia nástrojov aktívnej politiky trhu práce za I. polrok 2007. Bratislava október 2007.

V krajinách Európskej únie sa aktívne politiky realizujú prostredníctvom programov zo siedmich kategórií:

- všeobecné verejné služby zamestnanosti,
- vzdelávanie,
- rotácia a zdieľanie pracovných pozícií,
- podnety k zamestnaniu,
- podpora zamestnávania a integrácia postihnutých,
- priama tvorba pracovných miest,
- stimuly k štartu.⁴

Tab. 7.2 Programy APTP

Typ programu	Opis
1 – Všeobecné verejné služby zamestnanosti	Pomoc pri hľadaní práce zahŕňa viacero služieb (klientske a poradenské služby, informačné služby, pomoc jednotlivým nezamestnaným pri hľadaní práce) a cieľom je priradovanie voľných pracovných pozícií k vhodným uchádzačom o prácu.
2 – Vzdelávanie	Zlepšuje kvalifikáciu a zručnosti uchádzačov potrebné na získanie pracovnej pozície.
3 – Rotácia a zdieľanie pracovných pozícií	Zabezpečuje participáciu uchádzača na pracovnej pozícii pomocou nahradenia odpracovaných hodín existujúceho pracujúceho.
4 – Podnety k zamestnaniu	Dotácie pre voľné pozície na trhu práce znižujúce náklady na prácu. Zvyšujú motiváciu zamestnávateľov prijímať vybrané skupiny pracujúcich do zamestnania a tvoriť a udržiavať pracovné miesta. Taktiež podporujú motiváciu uchádzačov prijímať prácu za nižšiu mzdu.
5 – Podpora zamestnávania a integrácia postihnutých	Podpora zamestnávania uchádzačov so zníženou schopnosťou sa zamestnať.
6 – Priama tvorba pracovných miest	Verejne financovaná dočasná práca mimo trhu práce za nízku mzdu pre inštitúcie verejného sektora.
7 – Stimuly k štartu	Podpora uchádzačov pri zakladaní živností a samozamestnávania pomocou priamej finančnej podpory alebo poradenstva.

Zdroj: IFP MF SR: Hodnotenie efektívnosti a účinnosti výdavkov na aktívne politiky trhu práce na Slovensku. Bratislava január 2011

Aktívne politiky trhu práce podporujú dopyt po pracovnej sile a zlepšujú kvalitu ponuky pracovnej sily, avšak pri ich implementácii sa môžeme stretnúť s určitými rizikami:

- riziko substitučného efektu,
- riziko mŕtvych nákladov alebo riziko zneužívania.

⁴ IFP MF SR: Hodnotenie efektívnosti a účinnosti výdavkov na aktívne politiky trhu práce na Slovensku. Bratislava január 2011.

Aktívne nástroje môžu mať tzv. „substitučný efekt, a teda iba presmerovať zamestnávanie na podporovanú skupinu na úkor iných. Zamestnanie participanta APTP tak nevytvára nové pracovné miesta, ale len zvyšuje šance získať už existujúce“. Riziko zneužívania sa vyskytuje v prípade, ak nezamestnaný, ktorý by aj tak získal prácu, prispôsobí svoje konanie tomu, aby splnil podmienky nároku na daný príspevok. Takto vynaložené peňažné prostriedky predstavujú mŕtve náklady.⁵

ZÁVER

Miera nezamestnanosti na Slovensku už dlhodobo dosahuje veľmi vysoké hodnoty, pričom v rámci jednotlivých mikroregiónov sú jej hodnoty ešte hrozivejšie. Krajiny eurozóny v januári 2013 dosiahli 11,9%-ný podiel osôb bez práce na ekonomicky aktívnej zložke obyvateľstva, čo znamená doterajšiu najvyššiu hodnotu. Žiaľ, Slovensko, so svojou 14%-nou nezamestnanosťou sa nachádza pod priemerom a patrí medzi krajiny s najhoršími výsledkami. Najzávažnejším problémom je najmä nezamestnanosť mladých ľudí do 25 rokov, osôb vo veku nad 50 rokov a dlhodobo nezamestnaných.

Hľadajú sa riešenie na zmiernenie uvedeného nepriaznivého stavu, implementujú sa rôzne nástroje aktívnej politiky trhu práce, avšak tie zatiaľ neprinášajú želané výsledky. Vzhľadom na najzávažnejšie problémy slovenského trhu práce a vysokej nezamestnanosti niektorých rizikových skupín môžeme konštatovať, že nezamestnanosť na Slovensku sa musí riešiť s výrazným akcentom na zníženie dlhodobej nezamestnanosti a nezamestnanosť absolventov. Bolo by žiaduce zaviesť povinnú odbornú prax pre študentov, cielenejšie prepojiť požiadavky trhu práce a vzdelávacieho systému, klásť väčší dôraz na jazykové znalosti, celoživotné vzdelávanie a individuálny prístup pre nezamestnaných na úradoch práce.

⁵ IFP MF SR: Hodnotenie efektívnosti a účinnosti výdavkov na aktívne politiky trhu práce na Slovensku. Bratisponuky pracovnej sily a slava, január 2011.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. IFP MF SR: *Hodnotenie efektívnosti a účinnosti výdavkov na aktívne politiky trhu práce na Slovensku*. Bratislava január 2011.
2. KREBS, V. a kol.: *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2002.
3. RIEVAJOVÁ, E. a kol.: *Trh práce a politika zamestnanosti*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2012.
4. *Správa o sociálnej situácii obyvateľstva SR za rok 2011*. Bratislava: MPSVR SR, 2012.
5. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Odbor monitoringu a evaluácie projektov: *Realizácia nástrojov aktívnej politiky trhu práce za I. polrok 2007*. Bratislava október 2007.
6. *Zákon č. 5/2004 o službách zamestnanosti Z. z. v znení neskorších predpisov*.

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORA

Eva, Pongráczová, Ing. PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta č. 1

852 35 Bratislava

eva.pongraczova@euba.sk

MAKROEKONOMICKÁ REGULÁCIA TRHU PRÁCE

MACROECONOMIC REGULATION OF LABOUR MARKET

Peter Kopkáš

ABSTRAKT

The market economy is typical for markets for goods and services. But there are also production factors markets and one of them - the labor market. The labor market is typical in buying and selling of the work force and the price is the wages cost. This is a specific market. The specifics basically stem from the fact that the work is a function of labor force and is closely connected to the personality of man. Mechanisms of the labor market are equalizing the supply and demand through the price of labor - wage. In addition, there are also regulatory mechanisms which are operating by government and this article is focused on them.

KEYWORDS: labour market, regulation, employment policy

ÚVOD

Trh práce považujeme za trh s najvzácnejším výrobným faktorom preto, lebo ani jeden statok nemožno vyprodukovať bez použitia ľudskej práce. Významom ľudskej práce v rozvoji spoločnosti sa zaoberali už v minulosti viacerí myslitelia a teoretici (Aristoteles, A. Smith, J. B. Say, W. S. Jevons, K. Marx, J. M. Keynes a ďalší). Skúmali prácu z rôznych hľadísk. Vždy jej prisudzovali významné miesto v spoločenskom rozvoji a v dosahovaní ekonomického rastu.

V súčasnosti sa pozornosť odborníkov sústreďuje najmä na otázky zmien v postavení jednotlivca vo výrobnom procese, na jeho schopnosti a adaptabilitu, na ľudský činiteľ ako taký. Širšia orientácia pozornosti na človeka ako individuum v spoločenskom rozvoji nie je náhodná. Súvisí s prechodom k poznatkovej ekonomike, s dynamickými zmenami v oblasti využívania informačno-komunikačných technológií, so zmenou podielu duševnej a fyzickej práce na konečnej produkcii, ale aj so zmenou podmienok na výkon práce a požiadaviek na kvalitu výsledkov práce.¹

Trh práce podlieha rovnakým zákonitostiam ako ostatné trhy, ale prejavujú sa tu aj špecifiká, ktoré vyplývajú z osobitosti práce ako výrobného faktora. Individuálnu ponuku na trhu práce ovplyvňujú viaceré faktory. Za predpokladu obmedzeného prísťahovalectva bude ponuku práce určovať najmä populácia a sklon pracovnej sily rozdeliť si čas na pracovný a voľný. Pôsobí tu substitučný efekt, zvýšenie mzdy zdrazí voľný čas a to človeka motivuje k tomu, aby voľný čas nahrádzal, substituoval ostatnými statkami. To znamená, aby viac pracoval a menej si užíval

¹ Uramová, M.: *Trh práce a jeho nedokonalosti*. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela – OZ Ekonomia, 2004. Ekonomická fakulta. ISBN 80-8083-011-8. s. 7

voľného času. Ponuku práce predstavuje počet práceschopného obyvateľstva, do ktorého patria všetci, ktorí sú aktívne zaradení do pracovného procesu a tvoria pracovnú silu, čiže aj nezamestnaní.

Hlavné faktory, ktoré ovplyvňujú ponuku práce sú:

- veľkosť populácie,
- časť populácie, ktorá tvorí práceschopné obyvateľstvo,
- priemerný počet hodín odpracovaných pracovnými silami za rok,
- kvalita a kvantita vykonanej práce.

Pracovný trh je spojený s trhovou ekonomikou, v ktorej sa, rovnako ako v prípade služieb a výrobkov, predáva a kupuje i práca (pracovné zmluvy a mzdy sú vymieňané za čas a kvalifikáciu pracovníkov). Predpokladá sa, že vývoj trhového hospodárstva bol historickým procesom, v priebehu ktorého do trhovej ekonomiky patril čoraz väčší rozsah ekonomickej činnosti. Trh práce predstavuje v priemyselnej trhovej ekonomike jej hlavný distribučný mechanizmus.

Pracovný trh je inštitúciou riešiacou problém dvojitej alokácie lebo:

- systému produkcie musí byť ponúkaná pracovná sila v požadovanej štruktúre, čo znamená, že jedinci musia byť rozmiestnení podľa konkrétnych výrobných činností a procesov;
- pracovná sila musí byť zabezpečená peňažnými (príjem) a sociálnymi (status) prostriedkami existencie (a to podľa svojho podielu na produkcii), a navyše musia byť životnými prostriedkami zabezpečené i osoby žijúce „legitímne“ mimo zamestnania.

Pracovný trh rieši obidva tieto problémy alokácie simultánne, zatiaľ čo v netrhovej spoločnosti prevládajú inštitucionálne formy. Keď spôsob, akým jedinci získavajú životné prostriedky a výška týchto prostriedkov závisia od iných faktorov, než je ich podiel na produkcii.²

1 ŠPECIFIKÁ TRHU PRÁCE

Pre trhovú ekonomiku je typické, že zároveň existujú trhy tovarov a služieb, ale aj trhy výrobných faktorov, a teda aj trh práce. Na trhu práce sa kupuje a predáva práca, ktorej cenou je mzda. Ide však o špecifický trh. Jeho špecifiká v podstate plynú z toho, že práca je funkciou pracovnej sily a je úzko spätá s osobnosťou človeka. V trhovej ekonomike je trh práce rozhodujúcou inštitúciou, od ktorej sa očakáva, že ako už bolo uvedené, zabezpečí ekonomiku potrebnými pracovnými silami a pracovné sily zabezpečí zodpovedajúcimi prostriedkami. Všetky uvedené úlohy rieši trh práce súčasne. Podobne ako na iných trhoch, aj tu ponuka práce a dopyt po nej vzájomne súťažia. Na trhu práce však nie sú úplne nefunkčné štandardné trhové mechanizmy vyrovnávajúce ponuku a dopyt prostredníctvom ceny práce, t.j. mzdy. Odpoveď na túto otázku je možné nájsť vo všeobecnej ekonomickej teórii.³

² Mareš, P.: *Nezaměstnanost jako sociální problém*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. 172 s. ISBN 80-901424-9-4. s. 54

³ Winkler, J. - Wildmanová, M.: *Evropské pracovní trhy a průmyslové vztahy*. 1. vyd. Praha: Computer Press, 1999. 143 s. ISBN 80-7226-195-9. s. 3

Medzi hlavné príčiny, prečo je štandardný prispôsobovací mechanizmus (t.j. previs dopytu vyvoláva rast ceny a naopak, previs ponuky pokles ceny) v prípade trhu práce oslabený:

a) Predmetom výmeny na trhu je práca. Tá je neoddeliteľná od osobnosti človeka. Tí, čo prácu predávajú (zamestnanci), i tí ktorí prácu kupujú (zamestnávateľia, firmy), uplatňujú rôzne preferencie. Nerozhodujú sa len podľa ceny práce (mzdy), ale napr. podľa radu ďalších skutočností (rizikovosť práce, prestíž povolania, predpoklady na invenčnú prácu, organizačné dispozície atď.). V hre nie je teda len cena práce, ale aj neekonomické pôsobenie.

b) Prispôsobenie ponuky a dopytu podľa ceny práce (mzdy) je do určitej miery deformované i tým, že firmy sa snažia udržať si určitý kmeňový počet kvalitných pracovníkov, do ktorých kvalifikácie spravidla investujú. Rovnako i zamestnanci majú často záujem zotrvať vo firme (atraktívnosť profesie, obavy z nezamestnanosti a pod.). V dôsledku oboch týchto skutočností je citlivosť miezd na zmeny v ponuke a dopyte po práci nižšia.

c) Trh práce je v značnej miery segmentovaný. De facto existuje značné množstvo trhov práce. Segmentácia vyplýva v podstate jednak z enormnej rozdielnosti medzi ľuďmi, ich dispozíciami a predpokladmi, pracovnými miestami a ich kvalifikačnou náročnosťou, jednak z územnej alokácie trhov práce. Segmentácia trhu práce má za následok zníženie vplyvu konkurencie na trhu práce a rozdiely v mzdách rozmanitých profesijných skupín pracovníkov v rôznych regiónoch.

d) Na trhu práce sa prejavuje vplyv kolektívneho vyjednávania na mzdy. Odbory vystupujú na trhu práce v role „monopolistu“, usilujú sa o vyššie mzdy, o zvýšenie ceny práce. V procese kolektívneho vyjednávania (buď s účasťou štátu alebo bez nej) sú dohodnuté určité parametre mzdového vývoja v závislosti od ekonomického vývoja. Administratívnym zásahom je teda mzda posunutá na vyššiu úroveň a vyvoláva pokles efektívnosti. Závažné je, že správanie odborov na trhu práce môže prinášať riziko rastu inflácie a to v tých prípadoch, keď ekonomické výsledky neoprávňujú dohodnutý mzdový vývoj a odbory sa snažia rôznymi nátlakovými akciami dosiahnuť mzdový nárast. Dochádza k mzdovej nákaze, t.j. k inflačným tlakom na mzdovej špirále. Vplyv odborov môže byť samozrejme i pozitívny a podporovať komunikáciu, nie konflikty medzi zamestnancami a zamestnávateľmi.

e) Trh práce je výrazne ovplyvňovaný zo strany štátu. Ide najmä o pracovné zákonodarstvo ako sú napr. úprava pracovného času, stanovenie minimálnej mzdy, ďalej podmienky penzionovania, dĺžka školskej dochádzky a iné, čo významne ovplyvňuje stranu ponuky práce.

Uvedené okolnosti majú za následok, že mzdy sa stávajú nepružnými smerom dolu. Nepružnosť miezd je všeobecne spájaná s nedobrovoľnou nezamestnanosťou (rast miezd dopyt po práci znižuje a zvyšuje nezamestnanosť). Trh práce teda svojim fungovaním inklinuje k nerovnováhe a k nezamestnanosti. Je príliš rigidný, regulovaný, pracovníci sú nadmerne finančne honorovaní a výška miezd ich z trhu práce vylučuje. Trh práce v skutočnosti nie je typickým konkurenčným trhom, ale trhom administratívne značne regulovaným. Preto v moderných spoločnostiach vlády intervenujú v prospech zmiernenia nerovnováhy na trhu práce a zameriavajú sa na makroekonomickú reguláciu medzi súhrnnou ponukou a dopytom po pracovnej sile.

Súbor týchto makroekonomických opatrení možno rozlíšiť:

- na opatrenia, ktoré nie sú na trh práce zamerané priamo, ale sprostredkované; sem patria najmä opatrenia monetárnej, fiškálnej a príjmovej politiky;
- na opatrenia zamerané na priame ovplyvňovanie ponuky a dopytu na trhu práce, na

spružnenie prispôsobovacích mechanizmov na trhu práce; sem patria opatrenia označované ako politika zamestnanosti.⁴

Práceschopné obyvateľstvo je tá časť populácie, ktorú dostaneme, keď od celkového počtu obyvateľov odpočítame deti do 16 rokov, dôchodcov, zdravotne postihnutých obyvateľov, to znamená tých, ktorí alebo ešte nie sú schopní pracovať, alebo už nie sú schopní pracovať. Medzi práceschopné obyvateľstvo sa potom zaraďuje aktívne pracujúce, ale aj nezamestnané práceschopné obyvateľstvo.

Jednou z podstatných otázok v analýze ponuky práce je otázka ako reaguje pracovná sila na vyššie mzdy a aký bude účinok vyšších miezd na počet hodín odpracovaných počas života. S rastom reálnej mzdy ponuka práce rastie, od istého bodu však s rastom reálnej mzdy ponúkané množstvo práce naopak klesá.

Tento na prvý pohľad paradoxný jav má prirodzene vysvetlenie. Pri vysokých mzdách totiž klesá ponuka práce žien, lebo mzdy mužov sú dostatočné na zabezpečenie životnej úrovne rodiny. Domácnosti pri dostatočne vysokej úrovni reálnych miezd dávajú prednosť voľnému času určenému na vedenie domácnosti a výchovu detí a zvyšnej spotrebe statkov.

Dopyt po práci je určovaný zo strany firmy. Závisí od ostatných zdrojov, veľkosti kapitálu a využívanej technológie. Pri dokonalejšej technológii bude dopyt po pracovnej sile nižší, ale náročnejší na stupeň kvalifikácie, pri menej náročných technológiách bude naopak dopyt po pracovných silách vyšší. Dopyt po práci je odvodeným dopytom, závisí od dopytu po výsledku tejto práce, po statkoch, ktoré sa týmito faktormi vyrábajú a zároveň cena výrobného faktora závisí od ceny výrobkov a nie naopak.

Dlhodobu udržateľnú zvyšovanie ekonomickej výkonnosti, konkurencieschopnosti krajiny a rast životnej úrovne jej obyvateľov výrazne závisia od miery fungovania trhových princípov a miery regulačného pôsobenia vlády.⁵ Súčasťou rozvíjajúcej ekonomiky v oblasti trhu práce sú rýchlo meniace sa podmienky, správanie jednotlivých subjektov na trhu, ako napr. mobilita, vyššia fluktuácia, schopnosť prispôbovať sa technologickým zmenám. Zamestnanosť so sebou prináša pozitívne ekonomické a sociálne dôsledky v danej krajine. Zvyšuje sa rast hrubého domáceho produktu, rastie produktivita práce, zvyšuje sa objem investícií, ktorý spôsobuje rast agregátneho dopytu. Zároveň rastie spotreba a s tým aj zvyšujúci sa životný štandard a kúpyschopnosť obyvateľstva. Samozrejme, trh práce a predovšetkým jeho negatíva sa stávajú aj veľmi vážnym politickým problémom. Negatívom na trhu práce je nezamestnanosť, ktorá sa v reálnej ekonomike spája s nástupom recesie. Z makroekonomického hľadiska klesá produkcia, ktorá mohla byť vyrobená danými pracovnými silami. Okrem iného rastie odvodové zaťaženie verejných financií, nakoľko sú vyplácané podpory v nezamestnanosti podľa vopred stanovených podmienok. S tým súvisí aj nárast šedej ekonomiky, kriminality a v neposlednom rade aj zvyšovanie chudoby v krajine.

Makroekonomická regulácia trhu práce zahŕňa oblasti:

- zamestnanosti,

⁴ Rievajová, E.: *Teória a politika zamestnanosti*. 1. vyd. Bratislava : Ekonóm, 2003. 276 s. ISBN 80-225-1757-7. s. 7,8

⁵ Úrad vlády Slovenskej republiky: *Fungovanie trhu a regulačné pôsobenie vlády, Východiskový stav a podstatné trendy, r. 2008*.

- nezamestnanosti,
- celoživotné vzdelávanie,
- kvalifikácie,
- zasahuje do vývoja populácie ako aj
- oblasť zvyšovania veku odchodu do dôchodku.

Hlavným legislatívnym nástrojom v pracovno-právnom vzťahu je Zákonník práce, ktorým sa majú riadiť zamestnávateľia a zamestnanci. Jeho hlavnou úlohou je podpora pracovných vzťahov, no práve niekedy platí opak, a tak stráca svoju pružnosť a zmysel.

Zákonník práce obsahuje nasledovné časti:

- Prvá časť: Všeobecné ustanovenia,
- Druhá časť: Pracovný pomer,
- Tretia časť: Pracovný čas a čas odpočinku,
- Štvrtá časť: Mzda a priemerný zárobok,
- Piata časť: Prekážky v práci,
- Šiesta časť: Ochrana práce,
- Siedma časť: Sociálna politika zamestnávateľa,
- Osmá časť: Náhrada škody,
- Deväť časť: Dohody o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru,
- Desiatu časť: Kolektívne pracovnoprávne vzťahy,
- Jedenásta časť: Prechodné a záverečné ustanovenia.

Postupne prechádza vždy istými zmenami a novelami a ktorého novely a navrhované zmeny viac-menej závisia aj od typu aktuálnej vlády.

Často a aj v súčasnosti je veľmi diskutovaná téma minimálnej mzdy, o ktorej sa tvrdí, že stimuluje predovšetkým ľudí s nižšou kvalifikáciou a tým prispieva k rastu zamestnanosti. Je účinná len do istej miery, ak ide o zamestnávateľa v slabších regiónoch krajiny, kde nezamestnanosť je veľmi vysoká a zamestnanec uprednostňuje mať prácu s nižším príjmom. Treba však brať do úvahy veľmi dôležitý fakt hospodárskej krízy a z pohľadu trhu práce je práve dôležité zachovať aj slabo platené pracovné miesta, nakoľko nárast miery nezamestnanosti by zvýšil výdavky štátu na nezamestnaných. Zvyšovaním výdavkov sa tak zaťažuje verejný rozpočet krajiny. Zamestnávateľia naopak nevidia priestor na rast minimálnej mzdy v súčasnej situácii a tvrdia, že schválením daného návrhu vláda preberá zodpovednosť za rast nezamestnanosti na Slovensku.

Tu práve vidno, ako štát dokáže svojim rozhodovaním ovplyvniť trh práce, no nie vždy v pozitívnom smere. Podľa zamestnávateľov momentálne nie je priestor na rast a daná legislatíva by viedla k opačnému efektu, teda k rušeniu existujúcich pracovných miest a zároveň k blokácii vytvárania nových pracovných miest. Treba brať do úvahy, že v súčasnej dobe na Slovensku dochádza k poklesu produktivity práce, zápornému rastu hrubého domáceho produktu a nárastu počtu nezamestnaných. Rast minimálnej mzdy by zároveň viedol aj k ohrozeniu existencie mnohých firiem a podnikov, ktorí sú v nich zamestnaní.

V nižšie uvedenej tabuľke a grafe je zobrazený vývoj minimálnej mzdy na Slovensku od roku 1993 až po súčasnosť. Tak ako ekonomika v národnom hospodárstve postupne rástla, zvyšovala sa aj uzákonená minimálna mzda, pretože každým rokom zároveň rástli aj platy zamestnancov v jednotlivých odvetviach hospodárstva a nezamestnanosť sa znižovala.

Tabuľka 1: Vývoj minimálnej mzdy na Slovensku od roku 1993

Rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Min. mzda SKK	2 450	2 450	2 450	2 700	2 700	3 000	3 600	4 400	4 920
Min. mzda EUR	81,33	81,33	81,33	89,62	89,62	99,58	119,5	146,05	163,31

Rok	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Min. mzda SKK	5 570	6 080	6 500	6 900	7 600	8 100	8 100	8 902	9 270
Min. mzda EUR	184,89	201,82	215,76	229,04	252,27	268,87	268,87	295,50	307,70

Rok	2011	2012	2013
Min. mzda SKK	9 550	9 857	10 174
Min. mzda EUR	317	327,20	337,70

Zdroj: Eurostat

Na jednej strane je zamestnanec prínosný vo forme ľudského kapitálu – jeho konanie, myšlienky a inovácie, ktoré sú relevantné pre ekonomickú aktivitu. Jeho celkový prínos je hodnotený rastom trhovej kapitalizácie a vyčíslením zisku zamestnanca. Na druhej strane s tým súvisia aj povinné odvody zamestnávateľa do zdravotnej, sociálnej poisťovne a dane daňovému úradu, ktoré vidia ako náklad na jedného zamestnanca.

To je ďalší spôsob regulácie trhu práce zo strany štátu, nakoľko on práve legislatívne určí aká percentuálna výška z danej ceny práce sa musí každý mesiac pravidelne odvádzať do jednotlivých fondov. Z tohto dôvodu si zamestnávateľ rozmyslí, či vytvorí nové pracovné miesto alebo nie a bude využívať len tie pracovné sily, ktoré má k dispozícii.

2 AKTÍVNA A PASÍVNA POLITIKA TRHU PRÁCE

Politiku zamestnanosti je možné vymedziť ako súbor opatrení, ktorými sú spolu utvárané podmienky pre dynamickú rovnováhu na trhu práce a pre efektívne využitie pracovných síl. Je spravidla výsledkom úsilia štátu, zamestnávateľov, zamestnancov a odborov. Usiluje o harmonizáciu ponuky a dopytu na trhu práce, o spružnenie mechanizmov pôsobiacich medzi nimi. V súčasnej dobe má vo vyspelých krajinách nezastupiteľné miesto.

Politika zamestnanosti sama nezasahuje do pôsobnosti trhu práce na mikroúrovni. To znamená, že počet pracovníkov, výkonnosť, zárobky, kvalifikačné nároky atď. sú v kompetencii trhu. Usiluje síce o priame ovplyvnenie vzťahov medzi ponukou a dopytom, ale viac v zmysle rovnováhy podporuje a doladzuje bez toho, aby trh práce zásadným spôsobom modifikovala. Rozhodujúci vplyv na rovnováhu trhu práce patrí hospodárskej politike a jej opatreniam smerujúcim k podpore ekonomického rastu a tvorbe pracovných miest.

Politika zamestnanosti sa orientuje predovšetkým na tieto aktivity:

- a) na rozvoj infraštruktúry trhu práce. Prostredníctvom siete špecializovaných inštitúcií (úrady, sprostredkovateľne práce) zabezpečuje dokonalejšiu informovanosť o voľných pracovných miestach (ich štruktúre, náročnosti a pod.) aj o uchádzačoch o prácu (ich kvalifikácii, požiadavkách a pod.), ktorá je pri značnej segmentácii trhu práce nevyhnutná,
- b) podporuje vytváranie nových pracovných miest a pracovných činností. Poskytuje napr. finančné podpory na nové pracovné miesta zamestnávateľom, začínajúcim podnikateľom, podporuje verejnoprospešné práce a uľahčuje zamestnávanie mladistvých a handicapovaných občanov.
- c) zameriava sa na zvýšenie adaptability pracovnej sily. Rast štrukturálnej nezamestnanosti stavia požiadavku adaptability a mobility veľmi kategoricky. Politika zamestnanosti k nej prispieva organizovaním a podporou rozmanitých rekvalifikačných programov.
- d) podieľa sa na zabezpečení životných podmienok tých, ktorí sa stali dočasne nezamestnanými, formou dávok a podpôr v nezamestnanosti.⁶

Prvé tri skupiny aktivít v podstate smerujú k podpore aktívneho správania sa pracovníka na trhu práce a bývajú preto súhrnne označované ako aktívna politika zamestnanosti. Aktivity spojené so zabezpečovaním nezamestnaných sú označované ako pasívna politika zamestnanosti. Ich zmyslom je kompenzovať nezamestnaným na prechodnú dobu a v určitej miere stratu pracovného príjmu.

Politika zamestnanosti vo svojom vývoji prešla určitými etapami. Z historického hľadiska bola najskôr rozvíjaná pasívna politika zamestnanosti a uplatňované najrôznejšie schémy podpôr a dávok v nezamestnanosti. Aktívna politika zamestnanosti sa rozvíja časovo neskôr, prakticky po druhej svetovej vojne. Pre súčasné politiky zamestnanosti vo vyspelých

⁶ Winkler, J. - Wildmanová, M.: *Evropské pracovní trhy a průmyslové vztahy*. 1. vyd. Praha : Computer Press, 1999. 143 s. ISBN 80-7226-195-9. s. 49,50

krajinách je typické, že opúšťajú preferencie príjmovej ochrany nezamestnaných a zdôrazňuje sa investovanie do ľudí a ich schopností.⁷

2.1 Pasívna politika zamestnanosti

Pasívne opatrenia politiky zamestnanosti sú v zásade tie, ktoré riešia vzniknutý následok – stratu (alebo nezískanie) zamestnania, formou podpory alebo príspevku v nezamestnanosti.

Pasívna politika trhu práce je historicky staršou formou politiky trhu práce. Začala sa rozvíjať už v dvadsiatych rokoch minulého storočia a zameriava sa na poskytovanie dávky v nezamestnanosti.

Z hľadiska vynaložených nákladov sem patria všetky ostatné náklady, ktorými bola zabezpečená realizácia pasívnych opatrení (napr. poštové poplatky súvisiace s výplatom podpôr, platby do iných poisťných fondov za poberateľov podpôr v nezamestnanosti a pod.).⁸

Dávkami v nezamestnanosti sú:

- Podpora v nezamestnanosti, konštruovaná ako pravidelne sa opakujúca dávka sociálneho poistenia (väčšinou ako percento zo zárobku, teda s konštrukciou zásluhovej dávky).
- Pomoc v nezamestnanosti, s konštrukciou peňažnej dávky sociálnej pomoci – v závislosti na príjme alebo príjmoch a všetkých ostatných prostriedkoch nezamestnaného, resp. jeho rodiny.

Aktívne opatrenia, na rozdiel od pasívnych, majú za cieľ udržať alebo získať zamestnanie. Podľa formy nasadenia sú to:

- Nástroje priame, resp. nástroje a opatrenia realizované na trhu práce prostredníctvom orgánov služieb zamestnanosti. Sú to napríklad rekvalifikácie, výcviky, opatrenia na podporu handicapovaných skupín (mladiství, zdravotne postihnutí, ženy a pod.), finančné a iné hmotné stimulovanie vytvárania pracovných miest alebo ich udržania, verejné práce, verejnoprospešné práce, poskytovanie špecializovaných služieb majúcich za cieľ uľahčiť a urýchliť návrat do zamestnania atď. Priame nástroje politiky zamestnanosti pôsobiace bezprostredne na konkrétnu ponuku a dopyt po práci na konkrétnom trhu práce sú opatreniami na realizáciu v mikrosfére. Ich realizátorom je v rozhodujúcej miere výkonná správa trhu práce – orgány služieb zamestnanosti v spolupráci s inými účastníkmi trhu práce. Rozsah týchto nástrojov vo svete je veľmi rozsiahly, v detailoch rôznorodý a meniaci sa v čase. Objektom týchto nástrojov sú v prevažnej miere nezamestnané osoby, iba v menšej miere i zamestnaní. Realizáciou úloh v oblasti zamestnanosti zabezpečujú a podieľajú sa na nej štát ako orgán a predstaviteľ moci; odbory ako predstavitelia pracujúcich a zamestnávateľia.

⁷ Winkler, J. - Wildmanová, M.: *Evropské pracovní trhy a průmyslové vztahy*. 1. vyd. Praha: Computer Press, 1999. 143 s. ISBN 80-7226-195-9. s. 50,51

⁸ Rievajová, E.: *Teória a politika zamestnanosti*. 1. vyd. Bratislava: Ekonóm, 2003. 276 s. ISBN 80-225-1757-7. s. 149

- Nástroje nepriame, spravidla naopak označované za makroekonomické opatrenia (makronástroje) – bezprostredne určené iným segmentom trhu. Sú to viaceré druhy zákonných alebo organizačných opatrení napr. daňovej, fiškálnej, mzdovej a iných politik, podporujúce rast dopytu po práci, prípadne pôsobiace na zníženie jej ponuky.

Nepriame nástroje sú súčasťou hospodárskej politiky štátu založenej na rozhodujúcich spoločensko-ekonomických cieľoch, ktorá je odvodená z hospodárskych stratégií a koncepcií štátu.

Pomer aktívnych opatrení (nástrojov) k pasívnym sa v jednotlivých krajinách vzájomne líši. Spravidla prevažujú pasívne nástroje nad aktívnymi. Najväčší podiel aktívnych opatrení malo ešte v nedávnej minulosti Švédsko (do 70%). Inak sa podiel pasívnych opatrení pohybuje v rozpätí 60 – 70% (Nemecko, Veľká Británia) alebo 70 – 80% (USA, Japonsko, Belgicko, Rakúsko a Francúzsko).⁹

2.2 Aktívna politika zamestnanosti

Aktívna politika zamestnanosti bola od začiatku zameraná na konkrétne cieľové skupiny. Treba ju chápať ako „zbraň silnejšieho kalibru“ proti nezamestnanosti. Vyplácanie dávok je viac alebo menej plošné a je dostatočným opatrením pre flexibilných a samostatne konajúcich nezamestnaných. Medzi takýchto nezamestnaných patria predovšetkým ľudia s dostatočnou pracovnou kvalifikáciou. Cieľovými skupinami aktívnej politiky zamestnanosti sú väčšinou najviac ohrozené skupiny nezamestnaných. Sú to ľudia väčšinou polovzdelaní, alebo s nevhodnou kvalifikáciou, osoby so zdravotným postihnutím, alebo inými handicapmi na trhu práce. Podstatou aktívnej politiky je eliminácia kolektívnych nevýhod rôznych skupín a kategórií nezamestnaných. Tieto nevýhody nemožno chápať ako subjektívne vytvorené, ale ktorých vznik súvisel s vplyvom objektívnych hospodárskych a sociálnych podmienok života v modernej spoločnosti. Vychádza z princípu segmentácie pracovného trhu.

Z týchto dôvodov sleduje predovšetkým strategické ciele pre postihnuté skupiny nezamestnaných (priama tvorba pracovných príležitostí), vytvára opatrenia vedúce k redistribúcii nezamestnanosti medzi sociálnymi skupinami. Týmto spôsobom redukuje a tlmí sociálnu nerovnosť a konflikty, ktoré vyvolávajú spoločenské problémy. Ďalšou funkciou aktívnej politiky zamestnanosti je eliminovať negatívne ekonomické dôsledky nezamestnanosti a prispievať k hospodárskemu rastu v spoločnosti.¹⁰

⁹ Rievajová, E.: *Teória a politika zamestnanosti*. 1. vyd. Bratislava : Ekonóm, 2003. 276 s. ISBN 80-225-1757-7. s. 149, 150

¹⁰ Winkler, J. - Wildmanová, M.: *Evropské pracovní trhy a průmyslové vztahy*. 1. vyd. Praha : Computer Press, 1999. 143 s. ISBN 80-7226-195-9. s. 65, 66

Ciele aktívnej politiky sú v zásade dvojaké:

- a) Zvýšenie zamestnanosti takým spôsobom, pri ktorom sa citeľne nezvýši inflácia. Opatrenia smerujúce k uvedenému cieľu vyžadujú diferencovaný a premyslený prístup k rôznym druhom nezamestnanosti. Vyjadrené ekonomickým jazykom tento cieľ znamená „posunúť Philipsovú krivku viac doľava“. Modifikáciou uvedeného cieľa však môže byť i udržanie existujúcej úrovne nezamestnanosti. V podmienkach, keď rastie nezamestnanosť a inflácia zostáva rovnaká alebo sa mierne zvyšuje, môže byť takýto strategický cieľ veľmi ambicióznym a oprávneným.

Na splnenie uvedeného druhu strategických cieľov je možné použiť niekoľko typov programov:

- Programy, ktoré skracujú dobu hľadania pracovného miesta, prípadne zvyšujú jeho efektivitu. Môže sa postupovať tak, že v dôsledku sa relatívne zvýšia náklady spojené s nezamestnanosťou, čím sa zvýši stimulácia ľudí hľadať si zamestnanie. Inou možnosťou je zlepšovať proces priradovania ľudí na voľné pracovné miesta.
- Programy, ktoré posunujú nezamestnanosť do skupín pracovníkov, ktorí sú na trhu práce charakterizovaní lepšou východiskovou pozíciou. Ide napríklad o pracovníkov vyznačujúcich sa kratšou nezamestnanosťou.
- Programy, ktoré zvyšujú pracovnú náročnosť produkčného procesu. Ide však o opatrenia, ktoré na druhej strane znižujú produktivitu práce na jedného pracovníka. Postupujú teda proti logike ekonomického rastu. Medzi zamestnávateľmi nie sú veľmi obľúbené.

b) Zmena v štruktúre nezamestnaných.

Aj v tomto prípade sa používajú nástroje rôzneho typu:

- Programy, ktoré sa snažia rozložiť nezamestnanosť medzi väčší počet sociálnych skupín a zmierniť dopad nezamestnanosti v špeciálnych kategóriách pracovníkov. Jedným z veľmi častých opatrení tohto typu je zníženie hranice odchodu do dôchodku. Ďalším opatrením je rozvoj tzv. verejnoprospešných prác pre nezamestnaných. Tie však zvyšujú daňové zaťaženie všetkých skupín obyvateľstva. V kontexte krajín EU nepatria preto medzi programy, ktoré by boli občanmi obľúbené. Taktiež ich ekonomická produktivita je diskutabilná.
- Inú skupinou nástrojov tvoria programy zamerané na špecifické skupiny nezamestnaných. Sú to programy asistencie pri získavaní zamestnania pre cieľové skupiny, ako sú absolventi škôl, mladiství, zdravotne postihnutí a pod. Medzi cieľové skupiny patria tiež kategórie občanov, ktorých zamestnanosť je považovaná za spoločensky významnú (napr. občania po výkone trestu, etnické skupiny a pod.).¹¹

Nástroje aktívnej politiky zamestnanosti sú rozmanité. Podľa charakteru sú pre účely medzinárodného porovnávania v krajinách EU zaradené do piatich hlavných skupín:

1. Verejné služby zamestnanosti – patrí sem sprostredkovanie práce, intenzívne poradenstvo a kurzy na podporu pracovnej mobility. Vo väčšine krajín (predovšetkým

¹¹ Winkler, J. - Wildmanová, M.: *Evropské pracovní trhy a průmyslové vztahy*. 1. vyd. Praha : Computer Press, 1999. 143 s. ISBN 80-7226-195-9. s. 66, 67

Európskej únie) sú tieto služby hlavným nástrojom aktívnej politiky zamestnanosti. Tieto služby sú organizované v sieti verejných (štátnych) inštitúcií, ktoré zabezpečujú informácie, poradenstvo a umiestňujú nezamestnaných. Často tieto organizácie tiež zodpovedajú za vyplácanie dávok v nezamestnanosti. Na zabezpečení verejných služieb zamestnanosti sa podieľajú aj organizácie a sociálne štruktúry iného typu. Tieto subjekty netvorí aktívnu politiku štátu, ale vládna politika zamestnanosti na ne musí brať ohľad. Patria ku nim súkromné sprostredkovateľne práce (ich činnosť sa koncentruje na špecializované služby a programy, ktoré nie sú spravidla zabezpečované štátnymi sprostredkovateľňami práce), tlačové, novinové a reklamné agentúry (pracovná inzercia a reklama voľných pracovných miest) a pod. Medzi verejné služby zamestnanosti patrí sprostredkovanie práce, intenzívne poradenstvo a kurzy a podpora pracovnej mobility.

2. Pracovná príprava a výcvik – zaraďuje sa sem:

- selektívna príprava a výcvik. Rieši špecifické problémy, s ktorými sa stretávajú určité skupiny nezamestnaných a zamestnávateľov. Nie je to však alternatíva výchovných programov, ktoré realizujú rôzne typy školských zariadení.
- všeobecná príprava, ktorej cieľom je zvyšovať pripravenosť a kvalitu pracovnej sily ako celku. V tomto prípade ide o programy, ktoré predstavujú byť špecifickými nástrojmi aktívnej politiky trhu práce. Konkurujú cieľom a funkciám, ktoré má vzdelávací systém štátu. Ich existencia často vyplýva z malej flexibility týchto špecifikovaných vzdelávacích organizácií. Pracovná príprava a výcvik nemá iba priame dopady na zamestnanosť, ale má aj celý rad nepriamych dôsledkov pre nezamestnaných. Ovplyvňuje postoje, kvalitu života klientov tým, že zvyšuje ich sebadôveru, motivuje na ďalšie sebazvdelávanie a sebazdokonalenie. Zaraďuje sa tu pracovná príprava a rekvalifikácia pre nezamestnaných.

3. Programy pre nezamestnanú mládež – existujú 2 druhy opatrení, ktoré sa v praxi služieb zamestnanosti vzájomne dopĺňajú a spájajú. Sú to:

- Pracovná príprava a výcvik pre mládež - ide o programy, ktorých zmyslom je uľahčiť prechod zo školy do zamestnania. Osobitné miesto tu má cieľová skupina absolventov stredných škôl. Na uľahčenie vstupu do zamestnania sa využívajú dve stratégie a to: zvýšenie podielu stredoškolsky vzdelaných mladých ľudí a rozvinutie výcviku spojeného s pracovnou praxou v podnikoch (výcvik je väčšinou financovaný alebo spolufinancovaný z prostriedkov štátnych inštitúcií správy zamestnanosti a spravidla obsahuje i prvky klasickej stredoškolskej výuky).
- Programy pre nezamestnanú handicapovanú mládež – sú veľmi diferencované podľa povahy pracovných znevýhodnení. Sú to programy podporovania účasti v normálnych typoch vzdelania, špeciálne kurzy pre problematiku vzdelanú mládež, rôzne formy pracovnej praxe. Jednoducho sú to opatrenia, ktoré majú minimalizovať predčasné odchody pred dokončením príslušného stupňa školského vzdelania. Zamestnávateľia sú v rámci týchto programov subvencovaní úradom práce pri vytváraní nových pracovných miest pre tento typ uchádzačov o zamestnanie.

4. Podpora tvorby nových pracovných miest – sú to programy bezprostredne zamerané na zamestnávateľov alebo nezamestnaných, ktorí hľadajú formu sebazamestnania. Priamym efektom je teda vytváranie tzv. dodatočnej zamestnanosti. Nepriamy efekt týchto programov je tiež veľmi významný. Spočíva v selektívnom ovplyvňovaní zamestnanosti určitých skupín a kategórií nezamestnaných, ktorí sa horšie uplatňujú na trhu práce.

Môžu sa rozdeliť na programy:

- Podpory vzniku nových pracovných miest v súkromnom sektore (program je orientovaný na zamestnávateľov, nevýhodou je malá možnosť kontroly štátom, efektívnejším sa program javí pre vytváranie pracovných miest istých skupín nezamestnaných, napr. pre dlhodobo nezamestnaných);
- Pomoc osobám, ktoré sa rozhodli samostatne podnikat' (program je určený výhradne nezamestnaným, najčastejšie pre dlhodobo nezamestnaných);
- Priama tvorba pracovných príležitostí vo verejnom sektore (ide o najstaršie opatrenie na zvýšenie zamestnanosti. Jeho nevýhodou je, že najčastejšie sa takto vytvárajú dočasné, neperspektívne a teda menej kvalitné pracovné miesta. Ďalším slabým miestom tohto programu sú časté konflikty s orgánmi služieb zamestnanosti pri formulácii cieľov týchto programov).

5. Programy pre handicapovaných – chápu sa ako programy pre osoby z rôznych dôvodov znevýhodnené na trhu práce. Má sa na mysli zdravotné alebo mentálne postihnutie na jednej strane a na strane druhej tiež sociálne a kultúrne bariéry. Klienti týchto programov sú rôznorodí. Predstavujú špecificky charakterizované skupiny nezamestnaných s jedným alebo viacerými dominantnými faktormi neúspechu pri hľadaní práce. V prípade osôb so zdravotným postihnutím je to individuálnejší prístup k nezamestnaným, hľadanie ciest na redukciu alebo odstránenie negatívnych dôsledkov zdravotného stavu na zamestnanosť (napr. vytváranie chránených dielní a pod.).¹²

ZÁVER

Trh práce predstavuje špecifický trh kde sa kupuje a predáva práca. Jeho špecifiká v podstate plynú z toho, že práca je funkciou pracovnej sily a je úzko spätá s osobnosťou človeka. V trhovej ekonomike je trh práce rozhodujúcou inštitúciou, od ktorej sa očakáva, že ako už bolo uvedené, zabezpečí ekonomiku potrebnými pracovnými silami a pracovné sily zabezpečí zodpovedajúcimi prostriedkami. Všetky uvedené úlohy rieši trh práce súčasne.

Trh práce v skutočnosti nie je typickým konkurenčným trhom, ale trhom administratívne značne regulovaným. Preto v moderných spoločnostiach vlády intervenujú v prospech zmierňovania nerovnováhy na trhu práce a zameriavajú sa na makroekonomickú reguláciu medzi súhrnnou ponukou a dopytom po pracovnej sile.

Cieľom regulácie trhu práce je podpora zamestnanosti, pretože prináša pozitívne ekonomické a sociálne dôsledky. Zvyšuje sa rast hrubého domáceho produktu, rastie produktivita práce, zvyšuje sa objem investícií, ktorý spôsobuje rast agregátneho dopytu. Zároveň rastie spotreba a s tým aj zvyšujúci sa životný štandard a kúpyschopnosť obyvateľstva.

Negatívom na trhu práce je nezamestnanosť, ktorá sa v reálnej ekonomike spája s nástupom recesie. Z makroekonomického hľadiska klesá produkcia, ktorá mohla byť vyrobená danými pracovnými silami. Okrem iného rastie odvodové zaťaženie verejných financií, nakoľko sú vyplácané podpory v nezamestnanosti podľa vopred stanovených podmienok. S tým súvisí aj nárast šedej ekonomiky, kriminality a v neposlednom rade aj zvyšovanie chudoby v krajine.

¹² Winkler, J. - Wildmanová, M.: *Evropské pracovní trhy a průmyslové vztahy*. 1. vyd. Praha: Computer Press, 1999. 143 s. ISBN 80-7226-195-9. s. 68-75

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Mareš, P.: *Nezaměstnanost jako sociální problém*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. 172 s. ISBN 80-901424-9-4
2. Rievajová, E.: *Teória a politika zamestnanosti*. 1. vyd. Bratislava: Ekonóm, 2003. 276 s. ISBN 80-225-1757-7
3. Úrad vlády Slovenskej republiky: *Fungovanie trhu a regulačné pôsobenie vlády, Východiskový stav a podstatné trendy*, r. 2008.
4. Uramová, M.: *Trh práce a jeho nedokonalosti*. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela – OZ Ekonómia, 2004. Ekonomická fakulta. ISBN 80-8083-011-8
5. Winkler, J. - Wildmanová, M.: *Evropské pracovní trhy a průmyslové vztahy*. 1. vyd. Praha: Computer Press, 1999. 143 s. ISBN 80-7226-195-9

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORA

Peter, Kopkáš, Ing. PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave

kopkas@euba.sk

KOMPARÁCIA SITUÁCIE MLADÝCH ĽUDÍ NA TRHOCH PRÁCE V EÚ V SÚVISLOSTI S PROBLEMATIKOU SEGMENTÁCIE A DUÁLNYCH PRACOVNÝCH TRHOV¹

COMPARISON OF YOUTH SITUATION IN EU LABOUR MARKETS IN CONNECTION WITH THE ISSUE OF SEGMENTATION AND DUAL LABOR MARKETS

Tímea Kolláriková, Eva Rievajová

ABSTRACT

The article focuses on the persistent problem of youth unemployment in the EU labor markets by analyzing the Eurostat indicators, which are youth unemployment rate and so. NEET indicator (percentage of young people aged 15-24 who are not employed neither involved in education or training to the population of the same age group). It refers to the problem of segmentation and dual labor markets, which have a negative impact on young people and their earning opportunities, careers and social security. Attention is given to measures of the European Commission using the principles of flexicurity to deal with youth unemployment in the labor markets.

KEYWORDS: youth unemployment, temporary contracts, segmentation, dual labour markets, reforms of employment protection legislation

ÚVOD

Nezamestnanosť mladých ľudí (15-24 ročných) je v súčasnosti pretrvávajúci problém vo väčšine členských krajín EÚ a taktiež aj v Slovenskej republike. Ďalším fenoménom, ktorý existuje na európskych trhoch práce je prehĺbujúca sa segmentácia a vznik duálnych pracovných trhov v súvislosti so zamestnávaním mladých ľudí. To v určitej miere súvisí aj s veľkým rozmachom dočasných pracovných pomerov v niektorých krajinách, ktoré sú považované za vstupnú bránu pre mladých ľudí, ktorí ukončili svoje štúdium a hľadajú si prvé zamestnanie.

Problematickou sa javí skutočnosť, že väčšina takýchto dočasných zamestnaní sa po určitom čase nepretransformuje na trvalé pracovné pomery, čo nesie so sebou negatívny dopad na budúcu zamestnanosť a zárobkové možnosti tejto vekovej skupiny. Obzvlášť v čase recesie sa efekty segmentácie na trhu práce dotýkajú prevažne mladých ľudí a nízko-

¹ Príspevok vznikol v rámci riešeného projektu OP VaV s názvom Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí (ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku/Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ a s riešeného projektu VEGA č. 1/0103/12 „Trh práce vo väzbe na ekonomický rast v kontexte spoločensko-ekonomických zmien“

kvalifikovaných pracovníkov, keď sa firmy snažia minimalizovať svoje náklady a hľadajú lacnejšie spôsoby pre zamestnávanie. Preto zavádzaná flexibilita na trhoch práce by nemala byť uskutočnená len tzv. „na okraji“, čím sú známe reformy legislatívy ochrany zamestnanosti zavádzané od 80. a 90. rokov vo viacerých krajinách EÚ. Tieto reformy deregulovali používanie dočasných pracovných zmlúv, ale nemenili existujúce striktné pravidlá pre trvalé pracovné pomery. Pre vytváranie nových pracovných miest je dôležité, aby sa zavádzali opatrenia na posilňovanie flexibility trvalých zmlúv a znižovanie prísnych pravidiel pre dočasné zmluvy.²

Príspevok sa v prvej časti zameriava na porovnanie situácie mladých ľudí na európskych trhoch práce prostredníctvom ukazovateľa miery nezamestnanosti a tzv. indikátora NEET. V druhej časti sa zaoberá problematikou segmentácie mladých ľudí a navrhnutými opatreniami zo strany Európskej komisie.

1 SITUÁCIA MLADÝCH ĽUDÍ NA SLOVENSKOM TRHU PRÁCE V POROVNANÍ S KRAJINAMI EÚ

V rámci štatistického zisťovania nezamestnanosti mladých ľudí Eurostat rozlišuje medzi mierou nezamestnanosti mladých a tzv. indikátorom NEET.

Miera nezamestnanosti mladých ľudí má modifikácie z hľadiska pohlavia či dosiahnutého vzdelania. Miera nezamestnanosti mladých je vo všeobecnosti vyššia ako miera nezamestnanosti všetkých vekových kategórií a predstavuje percento nezamestnaných vo vekovej skupine 15 - 24 ročných v pomere k celkovej pracovnej sile vo veku 15 - 24 rokov.

1.1 Porovnanie miery nezamestnanosti mladých ľudí v rámci EÚ 27 a Eurozóny

Miery nezamestnanosti mladých v EÚ 27 a v Eurozóne (EA 17) sa vyvíjali rovnakým trendom. Od začiatku roku 2001 miery začali rásť, na začiatku roka 2005 opäť klesali až do počiatkov krízy v druhom kvartáli 2008. Od tohto obdobia miery rastú s miernou stabilizáciou od začiatku roku 2010 do prvej polovice roku 2011, s ďalším rastom v nasledujúcom období. Najnižšiu úroveň zaznamenávame v prvom kvartáli 2008 s mierou 15% pre EÚ 27 a 17% v EA 17. Miera nezamestnanosti mladých bola v krajinách EÚ 27 v období od roku 2000 do začiatku roku 2008 vyššia ako miera nezamestnanosti mladých v Eurozóne. Od prvého kvartálu 2008 sa tieto dve miery navzájom približovali do konca druhého kvartálu 2010. V tomto období miera nezamestnanosti mladých v EÚ 27 začala rásť výraznejšie v porovnaní s Eurozónou. Počas krízy sa teda miera nezamestnanosti zvýšila v oboch oblastiach, no nárast bol viac príznačný pre EÚ 27.³

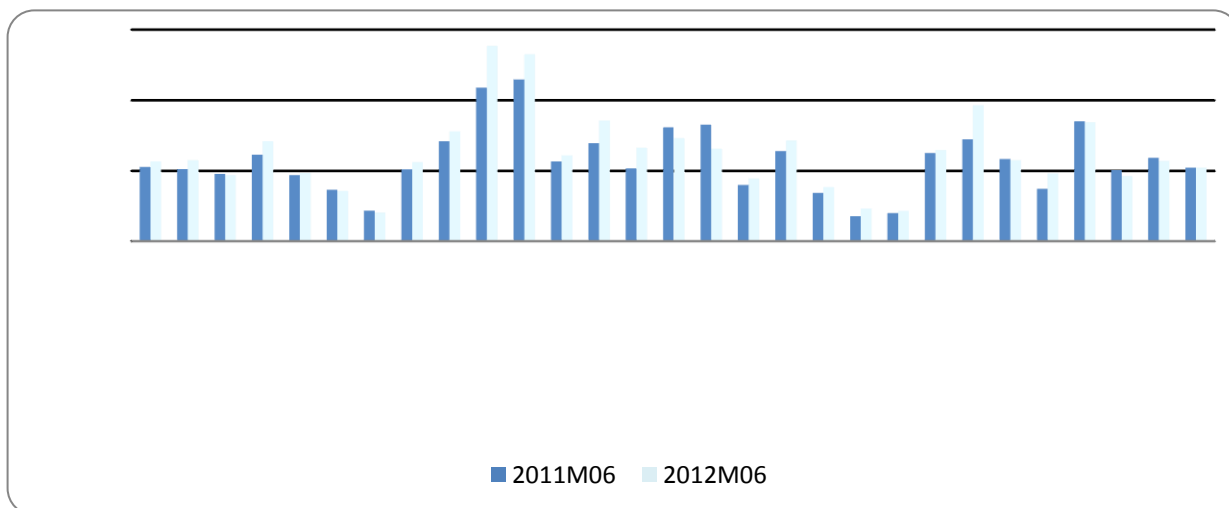
² European Commission. *Employment in Europe 2010*. Luxembourg : Publications Office of the European Union. 2010. s. 117. ISBN 978-92-79-16795-9.

³ Eurostat. *Unemployment statistics: 2013*. Dostupné na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/inex.php/Unemployment_statistics [citované 22. 02. 2013]

V krajinách EÚ bolo v decembri 2012 nezamestnaných 5 702 miliónov mladých ľudí, z ktorých 3 624 bolo z krajín Eurozóny. Miera nezamestnanosti mladých v EÚ predstavovala v decembri 2012 23,4%, t.j. nárast oproti decembru 2011 o 1,2 percentuálneho bodu, v rámci Eurozóny išlo o nárast predstavujúci 2,3 percentuálneho bodu. Najnižšiu mieru v decembri 2012 vykazovalo Nemecko, Rakúsko, Holandsko a naopak najvyššiu Grécko a Španielsko. V Slovenskej republike v tomto mesiaci bolo nezamestnanosťou postihnutých 35,9% mladých ľudí, t.j. 3% -ný nárast oproti decembru 2011.⁴

Z dôvodu úplnosti údajov za všetky členské štáty EÚ uvádzame v nasledujúcom grafe porovnanie miery nezamestnanosti mladých do 25 rokov.

Graf 1: Medziročné porovnanie miery nezamestnanosti mladých ľudí za jún 2011 a 2012 v členských štátoch EÚ

Zdroj: Vlastné spracovanie využitím údajov z Eurostatu

Po Grécku, Španielsku, Portugalsku a Taliansku mala Slovenská republika v júni minulého roka štvrtú najvyššiu nezamestnanosť mladých ľudí do 25 rokov veku. V novembri 2012 ostala situácia nezmenená.

Z hľadiska dosiahnutého stupňa vzdelania v SR v treťom štvrťroku 2012 bolo najmenej nezamestnaných so stredoškolským a pomaturitným kvalifikačným neterciárnym vzdelaním s mierou nezamestnanosti 30,2%. Osoby 15 - 24 ročné s vysokoškolským vzdelaním dosiahli nezamestnanosť 40,9%. Pri týchto osobách, ale aj pri osobách so stredoškolským vzdelaním, bola miera nezamestnanosti v treťom štvrťroku 2012 jednou z najvyšších v EÚ, podobne ako v Grécku, Španielsku a v Portugalsku.

Na druhej strane treba spomenúť skutočnosť, že v priemere študent I. a II. stupňa vysokoškolského vzdelania sa stane absolventom vo veku 22 až 25 rokov veku. Z tohto

⁴ Eurostat. *Unemployment statistics*: 2013. Dostupné na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Unemployment_statistics[citované 22. 02. 2013]

dôvodu je pre porovnávanú vekovú skupinu od 15 do 24 rokov vyššia práve nezamestnanosť ľudí s VŠ vzdelaním oproti stredoškólakom, ktorí obvykle končia štúdium vo veku od 18 do 19 rokov. Z dôvodu vyššieho veku ľudí s ukončením druhého, ale najmä tretieho stupňa VŠ vzdelania je nezamestnanosť ľudí vo veku od 25 do 29 rokov najnižšia v rámci príslušnej úrovne ISCED 5-6. Konkrétne v treťom štvrtroku v SR dosiahla táto skupina osôb mieru nezamestnanosti len 14,1%. Najvyššiu nezamestnanosť osôb vo veku 15 - 24 rokov sme zaznamenali v skupine ľudí so základným vzdelaním, a to nie len v rámci Slovenska, ale aj v rámci EÚ s mierou 64,7%.

Tabuľka 1: Porovnanie miery nezamestnanosti 15 - 24 ročných z hľadiska dosiahnutého vzdelania podľa európskeho hodnotenia vzdelania ISCED v členských štátoch EÚ v treťom štvrtroku 2012⁵

Oblasť, Krajina/Stupeň vzdelania	Predprimárne, primárne a nižšie sekundárne Vzdelanie /ISCED 0-2/	Vyššie sekundárne, post-sekundárne neterciárne /ISCED 3-4/	Prvý a druhý stupeň terciárneho vzdel. /ISCED 5-6/	Všetky stupne vzdelania
Európska Únia - 27	30,3	19,5	19,1	22,6
Eurozóna - 17	30,0	18,6	21,1	22,8
Belgicko	34,3	16,0	19,9	21,7
Bulharsko	42,5	23,0	:	24,6
Česká republika	44,7	16,4	15,9	19,5
Dánsko	17,3	10,6	:	13,9
Nemecko	14,4	5,9	:	9,1
Estónsko	25,9	18,6	:	19,5
Írsko	48,3	29,8	22,2	31,1
Grécko	49,8	60,2	53,2	56,6
Španielsko	58,6	49,6	39,5	52,3
Francúzsko	38,3	20,2	16,0	23,3
Taliansko	37,1	30,0	27,0	32,1
Cyprus	25,0	23,1	31,8	26,4
Lotyšsko	47,7	29,5	:	31,1
Litva	32,7	27,2	25,4	27,5
Luxembursko	20,4	15,3	28,6	18,4
Maďarsko	40,9	27,4	23,8	29,4
Malta	21,0	:	:	14,7
Holandsko	13,1	6,1	6,6	9,2
Rakúsko	13,3	7,2	:	9,5

⁵ ISCED – skratka pre názov The International Standard Classification of Education

Poľsko	31,4	25,1	23,8	25,8
Portugalsko	38,3	38,6	42,8	39
Rumunsko	13,1	26,5	32,0	22,7
Slovinsko	31,8	18,9	24,9	21,3
Slovensko ⁶	64,7	30,2	40,9	34,4
Fínsko	20,8	10,6	:	13,7
Švédsko	31,4	16,6	12,9	20
Spojené kráľovstvo	38,6	18,8	13,9	21,4

Zdroj: vlastné spracovanie využitím údajov z Eurostatu

1.2 Indikátor NEET a jeho komparácia medzi krajinami EÚ

Ako bolo charakterizované v predchádzajúcej časti, menovateľ pri výpočte miery nezamestnanosti tvorí pracovná sila, do ktorej zaraďujeme zamestnané a nezamestnané osoby. Treba však uviesť, že veľká časť obyvateľstva vo veku 15 - 24 rokov sú osoby mimo pracovného trhu. Ide zväčša o študentov denného štúdia, ktorí nepracujú, prácu si nehľadajú a nie sú k dispozícii z pohľadu ponuky pracovnej sily. Tento tradičný indikátor je preto často kritizovaný, keďže nie celkom objektívne zachytáva situáciu mladých ľudí na trhu práce a tým nedisponuje dostatočnou relevantnosťou pri tejto vekovej skupine.⁷

Na úrovni EÚ sa z uvedených dôvodov v rámci štatistického zisťovania Eurostatu používa tzv. indikátor NEET (neither in employment nor in education), ktorý je považovaný za jeden z najvýstižnejších. Tento indikátor sa prvýkrát použil vo Veľkej Británii a slúži aj na účely dynamického vyjadrenia procesu prechodu zo systému školského vzdelávania na trh práce. Má väčšiu výpovednú schopnosť a pokrýva širšiu časť mladých ľudí. Hodnoty tohto ukazovateľa sú oveľa nižšie ako hodnoty miery nezamestnanosti.⁸

Indikátor vyjadruje percento mladých ľudí nezarađených medzi pracujúce osoby ani medzi osoby v príprave na povolanie v určitej vekovej skupine k obyvateľstvu v danej vekovej skupine. Čitateľ indikátora obsahuje osoby, ktoré spĺňajú nasledujúce dve podmienky:

1. nie sú zamestnané – podľa Medzinárodnej organizácie práce sa jedná o nezamestnané alebo o neaktívne osoby,
2. neabsolvovali žiadne vzdelávanie v posledných štyroch týždňoch predchádzajúcich prieskumu.⁹

⁶V slovenskej školskej sústave ISCED 0 – materská škola, ISCED 1 - 1. stupeň základnej školy, ISCED 2- 2. stupeň základnej školy a nižšie ročníky osemročných gymnázií, ISCED 3 – stredné školy s maturitou, bez maturity, ISCED 4 - pomaturitné kvalifikačné vzdelanie, ISCED 5 - vyššie odborné vzdelanie, I. a II. Stupeň VŠ, ISCED 6 – Doktorandské štúdium

⁷ Inštitút zamestnanosti. *Porovnanie nezamestnanosti a neaktivity mladých.*: 2013. Dostupné na: <http://www.iz.sk/sk/projekty/skolstvo-a-trh-prace/porovnanie-nezamestnanosti-a-neaktivity-mladych> [citované 25. 02. 2013]

⁸ Inštitút pre výskum práce a rodiny. *Nezamestnanosť absolventov škôl a prístupy k jej riešeniu v členských štátoch EÚ v období globálnej ekonomickej krízy.*:2010. Dostupné na: http://www.sspr.gov.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2010/Kostolna/VU_2146_Kostolna.pdf [citované 23. 02. 2013]

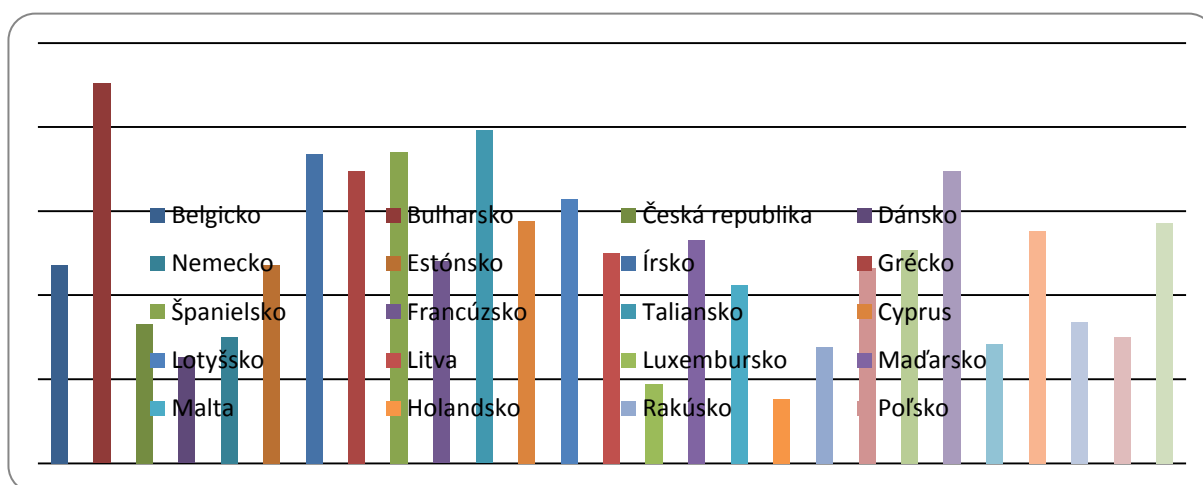
⁹ Eurostat. *Educational attainment, outcomes and returns of education.*: 2013. Dostupné na : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_SDDS/EN/edat_esms.htm [citované 22. 02. 2013]

Tento indikátor môžeme vyjadriť aj v súvislosti s úrovňou dosiahnutého vzdelania. Vtedy čitateľ obsahuje osoby nezaradené medzi pracujúce plus osoby ktoré nevykonávajú prípravu na povolanie – s daným dosiahnutým stupňom vzdelania a menovateľ predstavuje osoby NEET v rámci všetkých vzdelanostných úrovni, t. j. hodnota ukazovateľa je daná v percentuálnych bodoch z celkovej NEET miery pre danú vekovú skupinu.

V súčasnosti rastie počet mladých ľudí vykazovaných v rámci tohto indikátora. V niektorých členských štátoch evidencia poukazuje na skutočnosť, že malý podiel mladých ľudí NEET môže zostať v tejto situácii príliš dlho. To môže napovedať o existencii znevýhodnenej skupiny mladých ľudí, pre ktorých je ťažšie mobilizovať sa na trh práce.

Quintini a kol.¹⁰ upriamujú pozornosť na osoby, ktoré predčasne ukončili školskú dochádzku, pričom školské zlyhanie považujú za faktor predĺženia nezamestnanosti alebo neaktivity. Tieto osoby, ktoré nemajú strednú školu, sú väčšinou zaznamenané ako nezamestnané a spadajúce do skupiny NEET.

Graf 2: Porovnanie indikátora NEET osôb vo veku 15-24 rokov medzi členskými štátmi EÚ v roku 2011

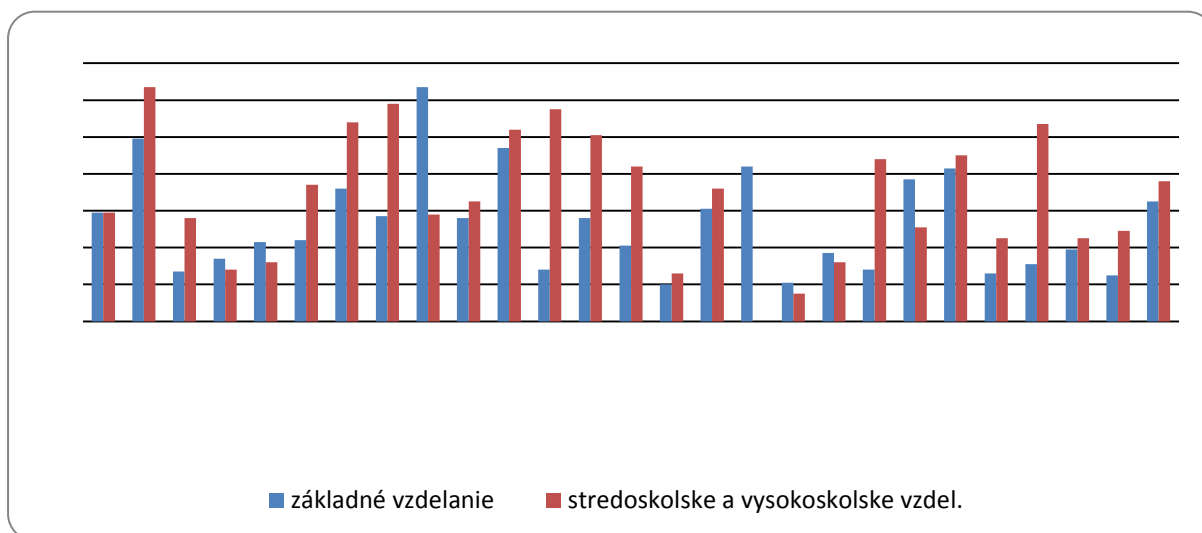
Zdroj: vlastné spracovanie využitím údajov z Eurostatu

Za SR hodnota indikátora predstavovala v roku 2011 13,8%, čo znamená, že v celkovom porovnaní oproti ukazovateľu miery nezamestnanosti sa SR nenachádzala

¹⁰ Quintini G. and S. Martin. Starting Well or Losing their way? The Position of Youth in the Labour Market in OECD countries. *DELSA Working Paper OECD*. 2006. Vol.8, No.39, pp.3-30. Dostupné na internete: <http://www.oecd.org/employment/emp/37805131.pdf> [citované 22. 02. 2013].

medzi krajinami s najvyššími hodnotami indikátora NEET, ako napr. Bulharsko s 22,6%, Írsko s 18,4%, Španielsko 18,5%, Taliansko 19,8%, Grécko 17,4%. Krajiny s najnižšími hodnotami sú Holandsko 3,8%, Luxemburg 4,7, Nemecko 6,3, Rakúsko 6,9%.

Graf 3: Mladí ľudia (15-24) nezaraďení medzi pracujúcich a mimo systému vzdelávania podľa úrovne dosiahnutého vzdelania v roku 2011 /v % bodoch z indikátora NEET/

Zdroj: vlastné spracovanie využitím údajov z Eurostatu

V skupine mladých ľudí s nízkym stupňom vzdelania indikátor za SR predstavoval hodnotu 3,1 percentuálneho bodu z celkového indikátora NEET, čo znamená, že patríme ku krajinám ako je Česká republika, Cyprus či Poľsko, kde mladí ľudia s nižším vzdelaním majú nižšiu mieru NEET. V týchto krajinách sú vysoké hodnoty ukazovateľa NEET pre mladých ľudí so stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním. Zvlášť je táto skutočnosť zaujímavá pri vysokoškolskom vzdelaní, kde dôvodom môže byť nedostatočné využívanie zručností a schopností, ktoré vzniká, keď osoby nevykonávajú prácu z zodpovedajúcu ich najvyššiemu vzdelaniu, ale prácu nižšej úrovni zručností.¹¹

Krajiny s nízkymi hodnotami NEET indikátora pri mladých ľuďoch so SŠ a VŠ vzdelaním sú napr. Dánsko, Nemecko, Holandsko, Rakúsko.

2 DUÁLNY PRACOVNÝ TRH A SEGMENTÁCIA MLADÝCH ĽUDÍ NA EURÓPSKOM TRHU PRÁCE

Pracovné pomery na dobu určitú a skrátené pracovné úväzky, považované za vstupnú bránu mladých ľudí na trh práce, môžu predstavovať dôležitú úlohu pri prechode týchto osôb zo školy na trh práce. Zároveň tieto zmluvy môžu prinášať firmám uľahčenie výberového procesu a ľahšie zosúladienie požiadaviek určitého pracovného miesta s očakávaniami kandidáta o zamestnanie, obzvlášť ak firmy poskytujú mladým ľuďom aj

¹¹ European Commission. *Employment in Europe 2010*. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2010. s. 131. ISBN 978-92-79-16795-9.

možnosti ďalšieho vzdelávania a rôznych tréningov pre zlepšovanie ich schopností a zručností.¹²

Rozmach dočasných pracovných zmlúv nastal v 80. a 90. rokoch, keď sa prejavila potreba zavádzať flexibilitu na trhu práce z dôvodu vysokých trvalých mier nezamestnanosti v krajinách EÚ. Reformy legislatívy ochrany zamestnanosti¹³ „zavádzali flexibilitu tzv. na okraji, t. j. v podstate dereguláciou používania dočasných pracovných zmlúv pri zachovaní nezmenených existujúcich striktných pravidiel pre trvalé pracovné zmluvy.“¹⁴

Reformy viedli k zvýšeniu dočasnej zamestnanosti, resp. zamestnanosti na dobu určitú, čo spočiatku viedlo k nárastu celkovej úrovne zamestnanosti. Avšak čoskoro sa objavili obavy z rozmachu týchto zmlúv týkajúce sa možnosti postupného presunu mladých ľudí na stabilné a lepšie platené pracovné miesta. Dôkazom týchto obáv je prehlbovanie segmentácie vo viacerých členských štátoch EÚ a vznik duálnych pracovných trhov. Problémom, najmä pri mladých ľuďoch, je ohrozenie vpadnutia do tzv. pasce dočasných pracovných pomerov, sezónnych či príležitostných prác, čo by malo dlhodobé nepriaznivé dôsledky nie len na ich pôsobenie na trhu práce, ale aj v súvislosti s ich sociálnymi a životnými podmienkami.¹⁵

Podiel mladých ľudí pracujúcich na dočasné pracovné zmluvy z celkového počtu mladých zamestnancov je vo väčšine krajín EÚ vysoký. V roku 2011 v rámci EÚ 27 podiel mladých ľudí v tejto vekovej skupine predstavoval 42,5% z celkového počtu pracovníkov 15 - 24 ročných. Podiel dočasnej zamestnanosti mladých ľudí sa pohyboval od viac ako 50% v Španielsku, Francúzsku, Poľsku, Portugalsku, Slovinsku, Švédsku a Nemecku až po menej ako 20% v Bulharsku, Rumunsku, Veľkej Británii, Litve, Lotyšsku, na Cypre, Malte a aj v Slovenskej republike (18,6%).¹⁶

Prechod z nezamestnanosti na pracovný trh je oveľa vyšší prostredníctvom dočasných pracovných pomerov v porovnaní s trvalými pomermi. Táto skutočnosť má negatívne dopady na mladých ľudí a je v súčasnosti ťažko riešiteľná. Týka sa aj zamestnávateľov, ktorí sa snažia minimalizovať náklady a vytvoriť aspoň dočasné pracovné pozície. Pri zisťovaní platových možností súvisiacich s dočasnými pracovnými pomermi je evidentné, že mladí ľudia s minimálnymi alebo so žiadnymi predchádzajúcimi pracovnými skúsenosťami bývajú nízko mzdovo ohodnotení. Navyše výkyvy v ekonomickej aktivite majú výrazný vplyv na situáciu mladých ľudí na trhu práce a negatívne účinky podmieňujúce nezamestnanosť. Ako už bolo načrtnuté v úvode príspevku, viacero odborníkov vo svojich prácach uvádza, že „dualizmus pracovných trhov je úzko previazaný s reformnými stratégiami tzv. právnych predpisov na ochranu zamestnanosti, po ktorých

¹² European Commission. *Employment in Europe 2010*. Luxembourg : Publications Office of the European Union. 2010. s. 121. ISBN 978-92-79-16795-9.

¹³ Ide o tzv. two-tier reformy EPL (Employment Protection Legislation)

¹⁴ European Commission. *Employment in Europe 2010*. Luxembourg : Publications Office of the European Union. 2010. s. 117. ISBN 978-92-79-16795-9.

¹⁵ European Commission. *Employment in Europe 2010*. Luxembourg : Publications Office of the European Union. 2010. s. 121. ISBN 978-92-79-16795-9.

¹⁶ Spracované podľa údajov z Eurostatu. Dostupné na:

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/data/database

nastal významný nárast podielu pracovníkov pracujúcich na dočasné zmluvy v členských štátoch EÚ“.¹⁷

Flexibilita na Slovensku sa na pracovnom trhu začala zavádzať neskôr v porovnaní s pôvodnými členskými štátmi EÚ. Reformné kroky v oblasti trhu práce úzko súviseli s Lisabonským procesom, pričom vychádzali z koncepčných materiálov v súvislosti s plnením hospodársko-politických kritérií Európskej únie.¹⁸

Išlo napríklad o novelu Zákonníka práce z roku 2003, ktorej cieľom bolo zabezpečiť väčšiu flexibilitu pracovnoprávných vzťahov novou úpravou pracovného pomeru na dobu určitú a pracovného pomeru na kratší úväzok. Ďalej to boli dokumenty ako Národné akčné plány zamestnanosti, Stratégia reformy zamestnávania vo verejnom sektore, Stratégia podpory rastu zamestnanosti na základe reforiem sociálneho systému a trhu práce a ďalšie.

Slovenská republika má podľa metodiky OECD hodnotu indexu ochrany zamestnanosti¹⁹ za rok 2008 na úrovni 2,13, t. j. pod priemerom OECD. Interval hodnôt je v rozmedzí od 0 po 6, pričom čím nižšie číslo, tým nižšia miera prísnosti ochrany.²⁰ Údaje tohto indikátora sú známe za rok 2008, pričom podľa očakávaní OECD novela Zákonníka práce SR, ktorá nadobudla účinnosť v septembri 2011, mala posunúť Slovensko medzi prvú desiatku spomedzi OECD krajín s najnižšou prísnosťou ochrany zamestnanosti, čo by znamenalo zvýšenie flexibility trhu práce. V roku 2008, keď Európu zasiahla hospodárska kríza, sa so zvyšovaním nezamestnanosti znovu oživila diskusia o väčšej potrebe flexiistoty. V roku 2010 Európska komisia avizovala potrebu riešiť situáciu mladých ľudí zavedením komplexnej stratégie založenej na zásadách flexiistoty. Taktiež v tomto roku sa začal program EK s názvom „Mládež v pohybe“ ako súčasť stratégie Európa 2020.²¹ Medzi čiastkové ciele programu patria:

- dosiahnutie relevantnosti medzi vzdelávaním a potrebami mladých ľudí,
- podpora mladých ľudí pri využívaní grantov EÚ na štúdium v inej krajine,
- podpora krajín EÚ k prijatiu opatrení na uľahčenie prechodu zo školy na trh práce.

Prostriedky, ako dosiahnuť tieto ciele, sú predovšetkým: politika koordinácie pre podporovanie opatrení na úrovni EÚ aj národnej úrovni, akcie ktoré vedú k podpore mobility na trhu práce v rámci EÚ, používanie európskeho nástroja mikrofinancovania Progress na podporu mladých podnikateľov, či väčšie využitie zdrojov ESF. Súčasťou programu „Mládež v pohybe“ je aj „iniciatíva príležitostí mládeže“ na roky 2012 a 2013 zameraná na podporu mladých nezamestnaných ľudí.²²

¹⁷ European Commission. *Employment in Europe 2010*. Luxembourg : Publications Office of the European Union. 2010. s. 121. ISBN 978-92-79-16795-9.

¹⁸ Rievajová, E., Pongráczová, E. Trendy vývoja na slovenskom trhu práce a výzvy pre 21. Storočie. *Sociálne nerovnosti a ekonomický rast*. Rzeszów : Uniwersytet Rzeszowski. 2007. s. 139-149. ISSN 1898-5084.

¹⁹ tzv. EPL index – Employment protection index

²⁰ OECD. *OECD Indicators of Employment Protection*.:2013. Dostupné na: <http://www.oecd.org/employment/emp/oecdindicatorsofemploymentprotection.htm> [citované 24. 02. 2013]

²¹ European Commission. *Employment in Europe 2010*. Luxembourg : Publications Office of the European Union. 2010. s. 152. ISBN 978-92-79-16795-9.

²² European Commission. *Youth on the Move*.:2013. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=950&langId=en> [citované 24. 02. 2013]

ZÁVER

V súčasnosti je fenomén nezamestnanosti mladých ľudí jedným z najväčších problémov trhov prác v EÚ. Slovenská republika patrí medzi krajiny s najvyššou mierou nezamestnanosti ľudí vo vekovej skupine od 15 do 24 rokov. V rámci indikátora NEET má SR lepšie postavenie a nenachádza sa medzi krajinami s najvyššími hodnotami nezamestnanosti.

Okrem vysokej nezamestnanosti mladých ľudí je v súčasnosti veľkým problémom segmentácia na trhu práce a vznik duálneho pracovného trhu. Európska komisia už v roku 2010 avizovala riešenie situácie mladých ľudí komplexnou stratégiou založenou na zásadách flexiistoty s navrhovanými opatreniami, ako napríklad obmedzenie používania dočasných zmlúv či zavedenie univerzálnej spôsobilosti na poistenie v nezamestnanosti bez ohľadu na typ zmluvy. Krokom, ktorý by mohol pomôcť zamestnávaniu mladých ľudí, je rámec na zamestnávanie mladých ľudí v rámci programu EK „Mládež v pohybe“ začatý v roku 2010 ako súčasť stratégie Európa 2020. Jedná sa o „komplexný balík politických iniciatív v oblasti vzdelávania a zamestnanosti pre mladých ľudí v Európe“, s cieľom s znížiť vysokú mieru nezamestnanosti a zvýšiť mieru zamestnanosti mladých ľudí v súlade s hlavným cieľom EÚ v oblasti zamestnanosti, ktorým je dosiahnuť 75% mieru zamestnanosti osôb v produktívnom veku od 20 do 64 rok

Použitá literatúra

- 1 European Commission. *Employment in Europe 2010*. Luxembourg : Publications Office of the European Union. 2010. 197 s. ISBN 978-92-79-16795-9.
- 2 European Commission. *Youth on the Move*.:2013. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=950&langId=en> [citované 24. 02. 2013]
- 3 Eurostat. *Employment and unemployment database (Labour Force Survey)*.: 2013. Dostupné na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/data/database [citované 21. 02. 2013]
- 4 Eurostat. *Educational attainment, outcomes and returns of education*.: 2013. Dostupné na : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_SDDS/EN/edat_esms.htm [citované 22. 02. 2013]
- 5 Eurostat. *Unemployment statistics*: 2013. Dostupné na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Unemployment_statistics [citované 22. 02. 2013]
- 6 Inštitút pre výskum práce a rodiny. *Nezamestnanosť absolventov škôl a prístupy k jej riešeniu v členských štátoch EÚ v období globálnej ekonomickej krízy*.:2010. Dostupné na: http://www.sspr.gov.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2010/Kostolna/VU_2146_Kostolna.pdf [citované 23. 02. 2013]
- 7 Inštitút zamestnanosti. *Porovnanie nezamestnanosti a neaktivity mladých*.: 2013. Dostupné na:[http://www.iz.sk/sk/projekty/skolstvo a trh prace/porovnanie nezamestnanosti-a-neaktivity-mladych](http://www.iz.sk/sk/projekty/skolstvo_a_trh_prace/porovnanie_nezamestnanosti-a-neaktivity-mladych) [citované 25. 02. 2013]
- 8 OECD. *OECD Indicators of Employment Protection*.:2013. Dostupné na: <http://www.oecd.org/employment/emp/oecdindicatorsofemploymentprotection.htm> [citované 24. 02. 2013]
- 9 Quintini G. and S. Martin. Starting Well or Losing their way? The Position of Youth in the Labour Market in OECD countries. *DELSA Working Paper OECD*. 2006. Vol.8,

No.39, pp.3-30. Dostupné na: <http://www.oecd.org/employment/emp/37805131.pdf> [citované 22. 02. 2013].

- 10 Rievajová, E., Pongráczová, E. Trendy vývoja na slovenskom trhu práce a výzvy pre 21. Storočie. *Sociálne nerovnosti a ekonomický rast*. Rzeszów : Uniwersytet Rzeszowski. 2007. s. 139-149. ISSN 1898-5084.

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTOROV

Ing. Tímea Kolláriková

Ekonomická univerzita v Bratislave, NHF

Katedra sociálneho rozvoja a práce

timea.kollarikova@gmail.com

prof. Ing. Eva Rievajová, PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave, NHF

Katedra sociálneho rozvoja a práce

eva.rievajova@euba.sk

MIGRÁCIA VYSOKO KVALIFIKOVANÝCH PRACOVNÝCH SÍL V KRAJINÁCH EURÓPSKEJ ÚNIE

MIGRATION OF HIGHLY QUALIFIED WORKFORCE IN THE EU COUNTRIES

Andrej Prívar

ABSTRACT

In order to keep their position in today's globalized market, companies must have new technologies because these are an important factor of economic growth and competitiveness. However, for economy to become strong and competitive, it is not enough to have modern production facilities and information technologies; it also needs enough highly qualified workers who can use these new systems. The EU countries therefore expect a surge in demand for highly qualified workers in the coming years. For this reason they are more and more interested in using of migration policies in order to attract capacities from third countries.

KEYWORDS: Highly qualified workers, the European union, Blue Card

ÚVOD

Otváranie sa ekonomík zahraničnému obchodu a priamym zahraničným investíciám sú všeobecne považované za hybnú silu globalizácie¹. Tieto fenomény sú však zároveň tiež príčinou rastu dopytu po vysoko kvalifikovanej pracovnej sile. Ide o to, že podniky, ktoré sa chcú v súčasnosti udržať na globalizovanom trhu, musia disponovať nielen novými technológiami, ale aj vysoko kvalifikovanými pracovnými silami, ktoré dokážu tieto nové systémy využívať. Z tohto pohľadu je výskum orientovaný na medzinárodnú migráciu vysoko kvalifikovaných pracovníkov v podmienkach globalizácie plne opodstatnený, pretože sa bezprostredne týka schopnosti jednotlivých krajín byť konkurencieschopnými na svetových trhoch.

Podľa odhadov Európskeho centra pre rozvoj a odborné vzdelávanie (Cedefop) by malo byť v Európskej únii, vo Švajčiarsku a v Nórsku v horizonte roku 2020 vytvorených okolo 80 000 pracovných miest, z toho 73 000 s cieľom nahradiť tých, ktorí odídu do dôchodku a 7 miliónov takých, ktoré budú znamenať nové pracovné príležitosti². Najväčší rast by mal byť pritom zaznamenaný pri pracovných miestach vyžadujúcich vysokú kvalifikáciu. Jedná sa najmä o technické profesie.

¹ Redor, D.: Les Gagnants et les Perdants de la Mondialisation. Paris: Economica, 2007.

² CEDEFOP: Skills supply and demand in Europe: medium term forecast up to 2020. Luxembourg: Cedefop 2010.

Docquier a Rapoport³ v tejto súvislosti upozorňujú na to, že kvalifikovaná imigrácia môže, aspoň sčasti, vyriešiť hneď dva problémy – nedostatok pracovných síl a demografickú štruktúru – avšak len pod podmienkou, že sa robí selekcia imigrantov na základe ich kvalifikácie.

1 VÝVOJ EURÓPSKEJ MIGRAČNEJ POLITIKY

V Európe bola imigrácia dlhý čas považovaná za hrozbu národnej bezpečnosti⁴. Avšak v podmienkach globalizácie otázka nestojí tak, či treba alebo netreba akceptovať migrantov, ale aké sú spôsoby efektívneho riadenia migrácie, t.j. ako zvyšovať jej pozitívne efekty a redukovať jej negatívne dopady⁵.

Migrácia vysoko kvalifikovaných pracovníkov bola tak isto dlhý čas na periférii záujmu ekonomickej vedy a migračnej politiky. Medzinárodné organizácie, vrátane Medzinárodnej organizácie pre migráciu (OIM) venovali tejto forme migrácie nedostatočnú pozornosť, zaradovali ju zvyčajne do širšej kategórie, ktorou je ekonomická migrácia. OECD je zrejme jedinou medzinárodnou organizáciou, ktorá narába vo svojich dokumentoch s pojmom „vysoko kvalifikovaná pracovná sila“, pričom tejto kategórii migrácie venuje osobitnú kapitolu vo svojich ročných správach „Perspektívy medzinárodnej migrácie“.

V tejto súvislosti sa tiež žiada uviesť, že úsilie vynaložené na vypracovanie spoločných európskych pravidiel týkajúcich sa imigrácie veľmi často narážalo na neochotu zo strany členských štátov Únie. Táto kompetencia bola totiž dlhý čas národná. Až Amsterdamská zmluva, ktorá bola podpísaná v roku 1997 a nadobudla platnosť v roku 1999, otvorila cestu k spoločnej migračnej politike a to tým, že presunula oblasť imigrácie a azylu z tretieho do prvého piliera EÚ. Inými slovami, z kompetencie členských štátov do kompetencie Európskej komisie.

Avšak cesta, ktorá vedie k spoločnej európskej migračnej politike je dlhá a zložitá. Po zasadnutí Európskej rady v Tampere v októbri 1999 dochádza ku zdanlivému politickému konsenzu v rozvíjaní spoločného európskeho prístupu, ktorý by umožnil zjednotiť rôzne národné legislatívy aplikované na vstup a pobyt osôb z tretích krajín⁶. Táto politická vôľa však naráža na značné procedurálne ťažkosti. Akékoľvek rozhodnutie v oblasti legálnej migrácie musí byť totiž jednomyselné prijaté Európskou radou.

Za ďalší dôležitý medzník na ceste k spoločnej európskej migračnej politike možno považovať rok 2004. V tomto roku Európska komisia prezentuje Zelenú knihu, ktorou zahajuje diskusiu o otázke imigrácie v závislosti od kvalifikácie pracovníkov pochádzajúcich z tretích krajín⁷. Európska rada zdôrazňuje dôležitosť zachovania národných kompetencií v otázke týkajúcej sa kvót pre vstup. Táto otázka je veľmi citlivá, pretože členské štáty chcú na ňu reagovať z pohľadu národného, zohľadňujúceho potreby ich trhu práce. Európska komisia bola teda nútená vypracovať taký návrh zákona, ktorý by umožnil pružne reagovať na

³ Docquier, f., Rapoport, H.: L'immigration qualifiée, remède miracle aux problèmes économiques européens? Reflets et perspectives de la vie économique 2/2007.

⁴ Perri, G.: Skills and Talent of Immigrants: A Comparison between the European Union and the United States. Working Paper 05-24/2005.

⁵ OIM: Cycles économiques, évolutions démographiques et migrations. Genève: OIM, 2012.

⁶ SN 200/99. Conclusions du Conseil européen de Tampere du 15 et 16 octobre 1999. Bruxelles, 1999.

⁷ COM (2004) 811 final. Livre vert sur une approche communautaire de la gestion des migrations économiques. Bruxelles: 1.1.2005.

meniaci sa dopyt v členských štátoch Únie.

V decembri 2005 Komisia publikuje Oznámenie, v ktorom zverejňuje päť návrhov týkajúcich sa pracovnej migrácie v rokoch 2007-2009. V Oznámení sú rozlíšené štyri rozdielne skupiny imigrantov: vysoko kvalifikovaní pracovníci, sezónni pracovníci, stážisti a osoby presúvané v rámci daného podniku⁸.

Nové perspektívy vo vývoji európskej migračnej politiky, súvisiace s prechodom ku spolurozhodovaniu, možno vybrať v Lisabonskej zmluve z roku 2007. Lisabonská zmluva po prvýkrát exaktným spôsobom definuje kompetencie EÚ v oblasti ekonomickej migrácie, pričom úplne uznáva existujúcu národnú prax, podľa ktorej si členské štáty Únie zachovávajú svoje výsady týkajúce sa otázky kvót pre vstup.

Napokon nemožno nespomenúť Štokholmský program, ktorý bol schválený v decembri 2009 a ktorý vymedzuje pomerne detailným spôsobom očakávaný vývoj európskej migračnej politiky na najbližších päť rokov. Na základe Európskeho paktu pre imigráciu a azyl, ako aj na základe Oznámenia Európskej komisie z roku 2008 o spoločnej európskej politike možno predpokladať, že metóda otvorenej koordinácie, umožňujúca využitie diferencovaného prístupu pri riešení problémov, sa bude aplikovať aj na oblasť migrácie vysoko kvalifikovaných pracovníkov.

2 EURÓPSKA MODRÁ KARTA

Po prezentácii Zelenej knihy v roku 2005 možno badať zvýšený záujem členských štátov EÚ o vytvorenie európskej legislatívy vzťahujúcej sa na migráciu vysoko kvalifikovaných pracovníkov z tretích krajín. Tento záujem je do istej miery podmienený aj zverejnením údajov, podľa ktorých je EÚ s 1,72% podielom vysoko kvalifikovaných pracovných síl pochádzajúcich z tretích krajín na chvoste v porovnaní s takými imigračnými krajinami, akými sú Austrália (9,9%), Kanada (7,3%), či USA (3,2%)⁹.

Pod vplyvom všetkých vyššie uvedených okolností predstavila Európska komisia v októbri 2007 návrh nazvaný Európska modrá karta, ktorá má byť jasným signálom toho, že vysoko kvalifikovaní migranti sú v Únii vítaní¹⁰.

Poskytnutie modrej karty je podmienené predovšetkým existenciou pracovnej zmluvy, uzavretej minimálne na jeden rok, v niektorom z členských štátov EÚ. V uvedenom prípade sa spracovanie žiadosti o povolenie k pobytu musí zrealizovať v lehote 30 dní. Po dvoch rokoch trvania pracovného pomeru môže byť modrá karta obnovená, pod podmienkou existencie pracovnej zmluvy. Modrá karta tak umožňuje prístup na trh práce aj v ostatných členských štátoch Únie. Avšak, v prípade nezamestnanosti trvajúcej aspoň tri mesiace, sa jej platnosť končí.

Okrem vopred uzatvorenej pracovnej zmluvy je poskytnutie modrej karty podmienené tiež splnením dvoch kritérií. Podľa prvého kritéria sa za vysoko kvalifikovaných migrantov nepovažujú len tí, ktorí vlastnia vysokoškolský diplom; návrh berie do úvahy tiež odbornú skúsenosť, ktorá musí byť aspoň trojročná. Druhé kritérium na prijatie znamená prísnejšiu selekciu. Mzda uvedená v pracovnej zmluve uzavretej v danej krajine EÚ musí byť totiž

⁸ COM (2005) 669 final. Plan d'action relatif à l'immigration légale. Bruxelles: 21.12.2005.

⁹ Impact Assessment. Accompanying Document to the Proposal for a Council Directive, Commission européenne. Bruxelles, 2007.

¹⁰ COM (2007) 637 final. Proposition de Directive du Coseil établissant les conditions d'entrée et de séjour des ressortissants de pays tiers aux fins d'un emploi hautement qualifiée. Bruxelles, 23.10.2007.

aspoň trikrát vyššia ako je národná minimálna mesačná mzda. Aplikácia tohto mzdového kritéria penalizuje teda tie krajiny, v ktorých sú menšie mzdové odchýlky. Uvedené kritérium je zmiernené v prípade pracovníkov, ktorí majú menej ako 30 rokov. Títo nemôžu splniť mzdové kritérium v dôsledku nedostatočných pracovných skúseností. Okrem toho môže členský štát stanoviť limity počtu osôb, ktoré chce týmto spôsobom prijať na svoje územie. Návrh tiež obsahuje možnosť prispôsobenia sa zmenám na národnom trhu práce.

Diskusie, ktoré prebehli na pôde Európskej rady viedli k dôležitým modifikáciám pôvodného návrhu. V modifikovanom návrhu sa predpokladá, že druhé kritérium na poskytnutie modrej karty je splnené, ak mzda uvedená v pracovnej zmluve dosahuje aspoň jeden a pol násobok národnej priemernej mzdy. Dosiahol sa teda konsenzus, direktíva bola schválená 25. mája 2009 a nadobúda účinnosť dva roky po jej publikovaní, t.j. v júni 2011. Tento čas umožňuje národným vládam uskutočniť jej transponovanie do príslušnej legislatívy.

Vysoko kvalifikovaní migranti z tretích krajín, ktorým bola poskytnutá modrá karta, požívajú tie isté základné práva ako obyvatelia z členských štátov Únie. Tieto sa týkajú podmienok práce a odmeňovania, vzdelávania, odborových práv a sociálneho zabezpečenia. Môžu byť nezamestnaní najviac 3 mesiace a nie viac ako dvakrát – táto dispozícia má zabezpečiť, že zahraniční pracovníci nebudú poberať dávky sociálnej pomoci.

Členské štáty musia tiež rešpektovať tzv. komunitárnu preferenciu. To znamená, že občania z tretích krajín môžu byť zamestnaní len vtedy, ak dané pracovné miesto nie je možné obsadiť pracovníkmi pochádzajúcimi z krajín EÚ. Uvedená dispozícia je obsiahnutá kvôli tomu, aby občania EÚ mali istotu, že zahraniční pracovníci nebudú sťažovať ich pracovný a sociálny štandard.

3 Národné legislatívy

Národné režimy aplikované na imigráciu vysoko kvalifikovaných pracovníkov sa v jednotlivých krajinách Únie do značnej miery odlišujú. V tomto kontexte môžeme konštatovať, že aj keď sa, v dôsledku európskej legislatívnej aktivity, dosahuje v čoraz väčšom počte oblastí uniformita, v otázke imigrácie vysoko kvalifikovaných pracovných síl z tretích krajín pretrvávajú národné výsady.

Štúdium legislatívy členských štátov EÚ umožňuje formulovať isté princípy, ktoré sú spoločné pre všetky štáty. Patrí k nim predovšetkým identifikácia zamestnávateľa a pracovného miesta, ktorá je uskutočňovaná vopred. Inak povedané, osoba, ktorá chce emigrovať z tretej krajiny do niektorej z krajín EÚ z profesionálnych dôvodov, môže tak urobiť len vtedy, ak ide nastúpiť na pracovné miesto, ktoré má vopred dohodnuté. Jej prijatie z čisto ekonomických dôvodov môže byť opodstatnené len vtedy, ak existuje konkrétna ponuka práce, o ktorú sa uchádza. Zamestnávateľ hrá teda v tomto procese centrálnu úlohu.

Národné legislatívy tak vytvárajú zjavnú závislosť zamestnanca voči zamestnávateľovi. Tento aspekt, ktorý má za následok návrat imigranta z tretej krajiny po skončení alebo po prerušení pracovnej zmluvy, nie je, zdá sa, kompatibilný so snahou členských krajín o nastolenie pravidiel umožňujúcich adaptovať sa na zmeny na trhu práce.

Ďalším pravidlom, ktoré je spoločné pre všetkých členských štátov EÚ je pravidlo priority, ktorú majú národní pracovníci. Tento princíp je postupne modifikovaný a v súčasnosti berie do úvahy aj eventuálnu disponibilitu ostatných európskych pracovníkov. Takže ide o prioritné zamestnávanie žiadateľov o kvalifikované pracovné pozície na národnej úrovni, ako aj na úrovni celej EÚ.

Vo všetkých členských štátoch Únie ďalej platí, že prijímanie pracovníkov z tretích krajín sa uskutočňuje len pod podmienkou, že národné orgány môžu určiť ich počet. Toto limitovanie však môže nadobúdať dve rozdielne formy (v tom sa prejavuje istá heterogénosť

národných legislatív).

V niektorých krajinách je počet modrých kariet vydávaných pre pracovníkov z tretích krajín určený prostredníctvom kvót. Napríklad v Slovinsku nemôže táto kvóta prekročiť hranicu 5%-ného podielu na národnej ekonomicky aktívnej populácii. V závislosti od konkrétnej krajiny sú počty vydávaných modrých kariet určené buď na úrovni celej ekonomiky (agregátnym spôsobom) alebo na úrovni jednotlivých sektorov, podľa profesií. V prípade Rumunska je ročná kvóta modrých kariet navrhovaná Ministerstvom práce a potom je schvaľovaná vládou. V Španielsku sú kvóty stanovené po konzultácii so sociálnymi partnermi (zamestnávateľmi a odbormi). V iných krajinách je kontrola vydávania pracovných povolení predmetom iného prístupu, ktorý je založený na pravidelnom zverejňovaní zoznamu zamestnaní prístupných pre cudzincov. Uvedený zoznam obsahuje tie profesie, pre ktoré je v danom okamihu nedostatok domácej pracovnej sily, čo umožňuje väčšiu flexibilitu. Ako príklad možno uviesť Nemecko, kde *Ausländerbeschäftigungsverordnung* (predpis týkajúci sa zamestnávania cudzincov) obsahuje detailný katalóg zamestnaní, ktoré sú prístupné pre cudzincov z tretích krajín.

Je zrejmé, že systémy aplikované na vysoko kvalifikovaných pracovníkov prichádzajúcich do EÚ z tretích krajín sú veľmi heterogénne. Aj keď je možné vybrať v nich určité spoločné princípy, ich aplikácia je v jednotlivých členských krajinách Únie rozdielna. Národné legislatívy sú veľmi protekcionistické a vo všeobecnosti sa snažia obmedziť prístup na národné teritórium, s výnimkou profesií, u ktorých sa pociťuje nedostatok pracovníkov. Národná jurisdikcia, tým, že filtruje pohyb osôb, ktoré nemajú občianstvo danej krajiny, obmedzuje zároveň ich prístup k zamestnaniu, ku vzdelávaniu a k sociálnym výhodám. Ak sa však jedná o osoby, ktoré by boli spôsobilé obsadiť pracovné miesto, o ktoré nejavia záujem domáci pracovníci, potom sa uplatňujú jednoduchšie postupy. Spoločným menovateľom týchto systémov je teda identifikácia momentálnych problémov a ochrana domáceho trhu práce.

Návrhy európskej legislatívy, týkajúce sa ekonomickej migrácie (aj keď sú v súlade so zdanlivými národnými prioritami), sa nemusia presne zhodovať s kritériami, ktoré si zvolia jednotlivé členské štáty. Napríklad, len v malom počte krajín EÚ je kategória vysoko kvalifikovaných migrantov spojená s výškou poberanej mzdy.

4 Špecifické režimy

Ďalšia tendencia, ktorú možno pozorovať na národnej úrovni je istý počet výnimiek zo všeobecných pravidiel aplikovaných voči pracovníkom tretích krajín. Vo väčšine národných legislatív totiž platí, že určité kategórie profesií sú im prístupné bez toho, aby museli nutne splniť obvykle požadované podmienky pre vstup na územie a pre prístup k legálnej práci. Mnohé krajiny totiž poskytujú výhodnejšie režimy pre také profesie akými sú novinári, lektori cudzích jazykov, členovia kultúrnych alebo vedeckých misií, či umelci.

Vo Veľkej Británii sa program určený pre vysoko kvalifikovaných migrantov (*Highly Skilled Migrant Program*), zavedený v roku 2002, transformoval do systému bodov. K tomu, aby potenciálny migrant v programe obstál, musí získať aspoň 65 bodov v štyroch rôznych kategóriách (vzdelanie, skúsenosti získané v predchádzajúcich zamestnaniach, znalosť anglického jazyka a výsledky dosiahnuté v uvažovanej oblasti). Niektoré kategórie zamestnaní, ktoré sú na národnej úrovni obzvlášť poddimenzované, ako sú napríklad lekári, môžu získať dodatočné body. Cudzinci pochádzajúci z tretích krajín, môžu teda vstúpiť na územie Veľkej Británie bez toho, aby mali vopred zaistené pracovné miesto. V Nemecku zase platí, že osoby spadajúce do kategórie vysoko kvalifikovaných pracovníkov, tak ako sú definované v národnej legislatíve, môžu žiadať priamo o povolenie k trvalému pobytu.

Kritériami pre zahrnutie do tejto kategórie sú mzda alebo vykonávanie profesie v niektorej z presne vymedzených oblastí. V Holandsku majú migranti z tretích krajín s vysokoškolským diplomom uľahčený vstup na územie krajiny len vtedy, ak splnia mzdové podmienky (t.j., ak je ich mzda vyššia ako každoročne stanovovaný strop).

Môžeme teda konštatovať, že jednotlivé členské krajiny EÚ vo svojej migračnej politike vo veľkej miere uplatňujú voči cudzincom z tretích krajín, patriacich do privilegovaného sektora, preferenčný režim. To však súčasne znamená, že princíp rovného zaobchádzania a nediskriminácie, ktorý tvorí východiskovú bázu systému ochrany základných ľudských práv v Európe je tak ohrozený. Za obzvlášť znepokojujúci treba považovať fakt, že takáto prax sa v čoraz väčšej miere uplatňuje v jednotlivých členských štátoch a inštitucionalizuje sa na európskej úrovni.

ZÁVER

Podľa výsledkov Európskeho sociálneho prieskumu sa v roku 2008 až 59% európskych pracovníkov vyznačovalo nedostatočnou úrovňou kvalifikácie, zatiaľ čo 33% ich bolo prekvalifikovaných¹¹. Cedefop v tejto súvislosti upozorňuje na to, že neadekvátnosť kompetencií môže prispieť k rastu miery nezamestnanosti, môže tiež zhoršiť výsledky dosahované v oblasti produktivity práce a konkurencieschopnosti. V štúdiu sa neuvažuje s alternatívou, ktorou by mohla byť nová vlna európskej emigrácie, najmä ak sa prostredie európskeho výskumu nestane atraktívnejším.

Ukazuje sa totiž, že v blízkom sa súperení o talenty budú úspešné len tie krajiny, ktoré budú mať účinnú migračnú politiku. Domnievame sa, že napriek značnému pokroku v tejto oblasti, ktorý sa v krajinách Európskej únie už dosiahol, má európska migračná politika celý rad slabých stránok. Tieto sa prejavujú najmä v tom, že systémy aplikované na vysoko kvalifikovaných migrantov sú v rámci EÚ príliš heterogénne. Uvedená rôznorodosť aplikovaných kritérií a zákonov sa tak stáva pre potenciálnych pracovníkov prichádzajúcich do EÚ z tretích krajín zdrojom zmätkov a ťažkostí pri orientovaní sa vo svojich právach a povinnostiach. Rozhodnutie odísť do zahraničia, ktoré je samo osebe ťažké sa tak stáva pre nich vyslovene prekážkovou dráhou.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. CEDEFOP: Skills supply and demand in Europe: medium term forecast up to 2020. Luxembourg: Cedefop 2010.
2. COM (2004) 811 final. Livre vert sur une approche communautaire de la gestion des migrations économiques. Bruxelles: 1.11.2005.
3. COM (2005) 669 final. Plan d'action relatif à l'immigration légale. Bruxelles: 21.12.2005.
4. COM (2007) 637 final. Proposition de Directive du Conseil établissant les conditions d'entrée et de séjour des ressortissants de pays tiers aux fins d'un emploi hautement qualifiée. Bruxelles, 23.10.2007.
5. Docquier F., Rapoport, H.: L'immigration qualifiée, remède miracle aux problèmes économiques européens? Reflets et perspectives de la vie économique 2/2007.
6. Impact Assessment. Accompanying Document to the Proposal for a Council Directive,

¹¹ CEDEFOP: Skills supply and demand in Europe: medium term forecast up to 2020. Luxembourg, Cedefop, 2010.

- Commission européenne. Bruxelles, 2007.
7. OIM: Cycles économiques, évolutions démographiques et migrations. Genève: OIM, 2012.
 8. Perri, G.: Skills and Talent of Immigrants: A Comparison between the European Union and the United States. Working Paper 05-24/2005.
 9. Redor, D.: Les Gagnants et les Perdants de la Mondialisation. Paris: Economica, 2007.
 10. SN 200/99. Conclusions du Conseil européen de Tampere du 15 et 16 octobre 1999. Bruxelles, 1999.

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORA

Andrej Přivara Ing., PhD.

Ekonomická univerzita

KSRP NHF

andy.privara@gmail.com

MLADÍ ĽUDIA A MOŽNOSTI PODPORY VYTVÁRANIA PRACOVNÝCH MIEST V SR¹

YOUNG PEOPLE AND POSSIBILITIES OF SUPPORT FOR JOB CREATION IN THE SLOVAK REPUBLIC

Roman Klimko

ABSTRAKT

The unemployment risk of young people is usually higher than that of adults, and younger cohorts have on average higher unemployment. This is a result of various factors including lower work experience, relatively short or unfinished education, more unstable contractual relationship, and the transition from education to work is often difficult. Many governments, including the government of the Slovak Republic, are actively engaged in finding solutions, although the severity of the situation of young people in the labour market requires more attention and policy action.

KEYWORDS: young people, labour market, unemployment, new jobs.

ÚVOD

Mladí ľudia predstavujú výnimočný zdroj pracovnej sily, ale súčasná situácia v ekonomikách a na trhoch práce v rámci EÚ znemožňuje plné využitie tohto zdroja. Predstavujú segment populácie, ktorý pracuje prevažne na menej kvalitných pracovných miestach, ktoré vyžadujú nízku kvalifikáciu a sú nízko platovo ohodnotené. Svetová ekonomika sa spamätáva z najhoršej hospodárskej krízy za posledné polstoročie, ale zaceliť rany na trhu práce si bude vyžadovať čas a silnú politickú vôľu. Práve mladí ľudia patria k tým skupinám na trhu práce, na ktoré kríza v oblasti zamestnanosti doľahla najviac.

1 Mladí ľudia² na trhu práce v podmienkach EÚ

Mladí ľudia patria medzi zraniteľnú skupinu na trhu práce z niekoľkých dôvodov. Majú malé, alebo žiadne pracovné skúsenosti, zvyčajne sú zamestnávaní prostredníctvom dočasných kontraktov a ich krátke pôsobenie vo firme znamená obmedzený prístup k podporám v nezamestnanosti. Rovnako prechod zo vzdelávacieho systému do práce nie je zvyčajne jednoduchý. Všetky vyššie uvedené dôvody odrážajú fakt, že v roku 2011 dosiahla miera nezamestnanosti mladých v EÚ 21,4%, čo je nárast oproti roku 2008 o 5,6 p. b., medziročne už len o 0,3 p. b. Situácia sa však výrazne líši medzi jednotlivými členskými štátmi. V roku 2011 dosiahli mimoriadne vysoké úrovne miery nezamestnanosti mladých Španielsko (46,4%) a Grécko (44,4%), pričom v období rokov 2008-2011 sa tieto miery nezamestnanosti zvýšili o 21,8 p. b., resp. 22,3 p. b. Nepriaznivé podmienky na trhoch práce môžu viesť u mladých ľudí k rezignácii na hľadanie zamestnania úplne, alebo sa môžu

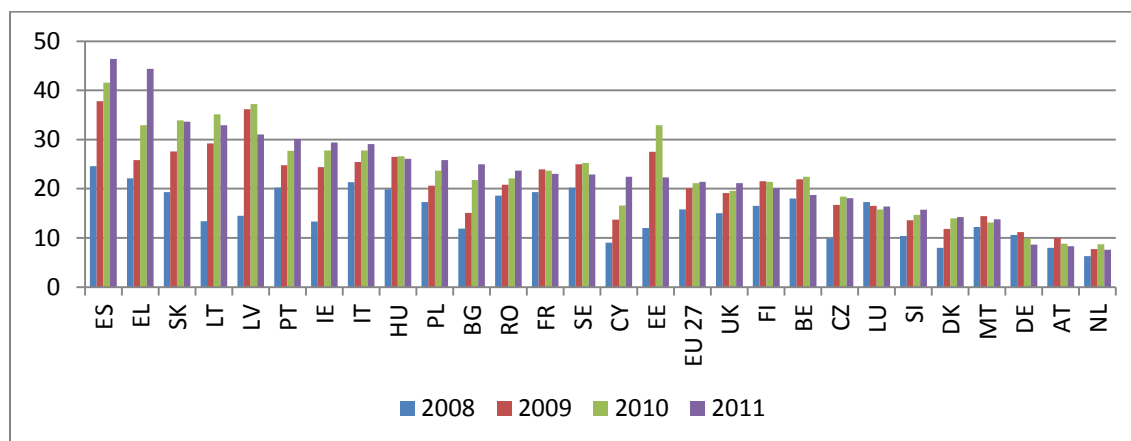
¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0330/11: „Sociálne nerovnosti a ich regionálny rozmer v Slovenskej republike“.

² vo veku 15-24 rokov

rozhodnúť odložiť vstup na pracovný trh a zostať vo vzdelávacom systéme (ILO, 2012). Naproti tomu, v Nemecko sa v uvedenom období znížila miera nezamestnanosti mladých o 2 p. b. V roku 2011 bol najvyšší medziročný pokles špecifickej miery nezamestnanosti vekovej skupiny 15-24 rokov zaznamenaný v Estónsku (10,6 p. b.) a najvyšší medziročný rast v Grécku (11,5 p. b.).

Trvalá a vysoká nezamestnanosť mladých ľudí má tiež významné nepriaznivé dlhodobé dôsledky pre túto vekovú skupinu. Patrí medzi ne vyššie riziko budúcej nezamestnanosti, predĺžené obdobie nestabilných zamestnaní a potenciálne znížený rast príjmov (Arulampalam, 2001). Takéto dôsledky môžu vyplývať na jednej strane zo zhoršenia zručností, na druhej strane tiež v dôsledku negatívneho vnímania mladých ľudí zo strany zamestnávateľov z dôvodu ich dlhodobejšej pracovnej nečinnosti. Okrem toho sú tieto efekty považované za zosilnené v prípade tej skupiny mladých ľudí, ktorá vstupuje na trh práce so vzdelaním nižším ako je terciárne, a tým sú už v relatívnej nevýhode oproti ich rovesníkom s vyšším vzdelaním. Okrem škodlivých účinkov na budúce mzdy a zamestnateľnosť, nezamestnanosť mladých ľudí môže nepriaznivo vplývať na šťastie, spokojnosť s prácou a zdravie na mnoho ďalších rokov (Morse, 2012).

Graf 1: Miera nezamestnanosti mladých vo veku 15-24 rokov v EÚ v rokoch 2008-2011 (%)

Prameň: Eurostat, vlastné spracovanie.

Kríza viedla k podstatnému zvýšeniu miery nezamestnanosti mladých ľudí vo veku 15-24 rokov v celosvetovom meradle a zvrátila priaznivé trendy uplynulého desaťročia. Skutočnosť, že miera nezamestnanosti mladých ľudí rástla výraznejšie, než miera nezamestnanosti dospelých, podporuje klasický predpoklad, že mladá pracovná sila je citlivejšia v prípade ekonomických šokov. Mladí ľudia sú „prví vyhodení“ a „poslední prijatí“³ v časoch ekonomickej recesie (ILO, 2011b). V prípade, že majú zamestnanie, tendencia vývinu je taká, že čoraz častejšie pracujú na čiastočný úväzok a mnohokrát na dobu určitú (ILO, 2012). Medzi mládežou bol v ostatnom čase zaznamenaný obzvlášť negatívny trend, a síce ide o významný pokles jej účasti na pracovných trhoch v mnohých krajinách, ktorý pravdepodobne odráža nárast rezignácie z pochmúrnych vyhlídk na získanie pracovného miesta. Mladí ľudia, ktorí sú odradení, sa nezarátavajú k nezamestnaným, ale napriek tomu trpia nedostatkom pracovných príležitostí a všetkými negatívnymi

³ z anglického „first out“ and „last in“

sociálnymi, ekonomickými a psychickými vplyvmi s tým súvisiacimi. To predstavuje obrovské plytvanie ľudským potenciálom, čo môže mať do budúcnosti závažné dlhodobé dôsledky nielen pre dotknutých mladých ľudí, ale aj pre spoločnosť ako celok (ILO, 2011a).

Dočasné zamestnanie a práca na čiastočný úväzok

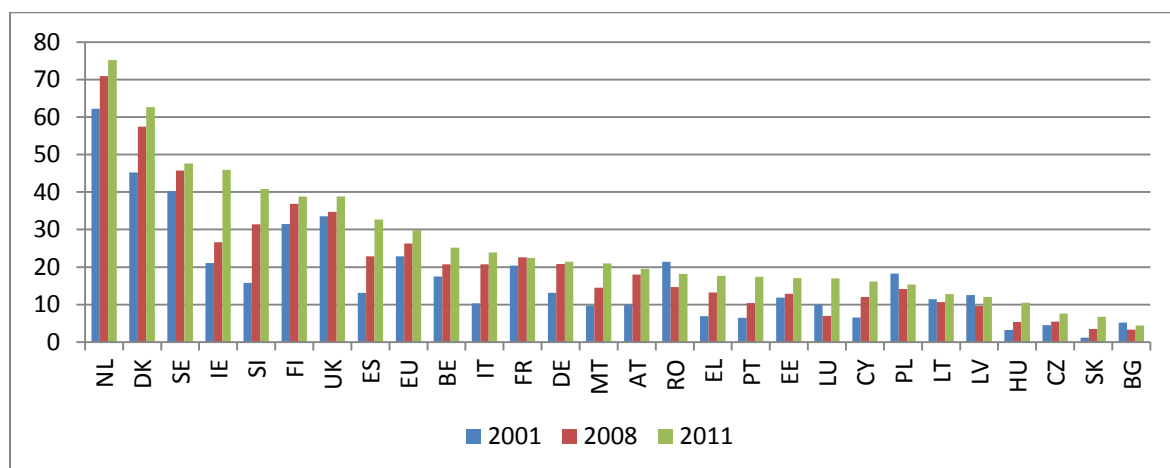
Typ a kvalita pracovného miesta sú dôležitými faktormi, ktoré ovplyvňujú dlhodobé vyhliadky mladých ľudí na pracovnom trhu. V tejto súvislosti je znepokojujúce, že mnoho mladých ľudí na celom svete je v pasci nízko produktívnych, dočasných a iných druhov pracovných miest, ktoré zaostávajú za ich ambíciami, a ktoré často neotvárajú možnosti presunu k trvalejším, produktívnejším a lepšie plateným pracovným miestam. Mladí ľudia často prechádzajú prechodným obdobím, počas ktorého pracujú, študujú, cestujú a jednotlivé aktivity sa navzájom dopĺňajú. Hoci takéto prechodné obdobie samo osebe nepredstavuje dôvod k obavám, existujú náznaky, že mládež vo vyspelých ekonomikách je čoraz viac uväznená v pasci neštandardných pracovných miest a prechod na štandardné je odkladaný. Rast dočasného zamestnávania a práce na čiastočný úväzok v minulej dekáde naznačuje, že práve takéto typy pracovných miest sú vytvárané čoraz viac, pretože sú jedinou dostupnou možnosťou (ILO, 2012).

Rozmach práce na čiastočný úväzok je zrejmý už mnoho rokov. Množstvo mladých si volí práve prácu na čiastočný úväzok práve z dôvodu obmedzeného času na prácu, ktorý je pre nich dostupný. Nárast v zamestnávaní na čiastočný úväzok medzi mladými ľuďmi môže byť pozitívnym znamením, že mladí pracovníci kombinujú prácu so štúdiom alebo inými aktivitami, čo znamená získavanie pracovných skúseností. Avšak, výrazný nárast v zamestnávaní na čiastočný úväzok v štátoch EÚ od začiatku krízy naznačuje, táto forma zamestnávania nerastie len preto, že ju mládež preferuje (ILO, 2011b).

V rámci EÚ rástla zamestnanosť mladých na čiastočný úväzok rýchlejšie ako zamestnanosť na čiastočný úväzok vo vekovej skupine 25-64 rokov, a to tak pred, ako aj počas krízy. Od roku 2001, keď bola na úrovni 22,9%, vzrástla do roku 2008 na 26,3% a v roku 2011 dosiahla už 29,8%⁴. Avšak pokiaľ zmena v priemere za EÚ medzi rokmi 2008 a 2011 predstavovala +3,5 p. b., v Slovinsku to bolo až +9,4 p. b., v Španielsku +9,8 p. b. a v Írsku dokonca +19,3 p. b.

⁴ V rovnakom období rokov 2001-2011 bol vývoj zamestnanosti na čiastočný úväzok vekovej skupiny 25-64 ako percento celkovej zamestnanosti nasledovný: v roku 2001 16,9%, v roku 2008 16,6% a v roku 2011 17,7%.

Graf 2: Zamestnanosť na čiastočný úväzok vekovej skupiny 15-24 rokov (% zo všetkých zamestnaných)

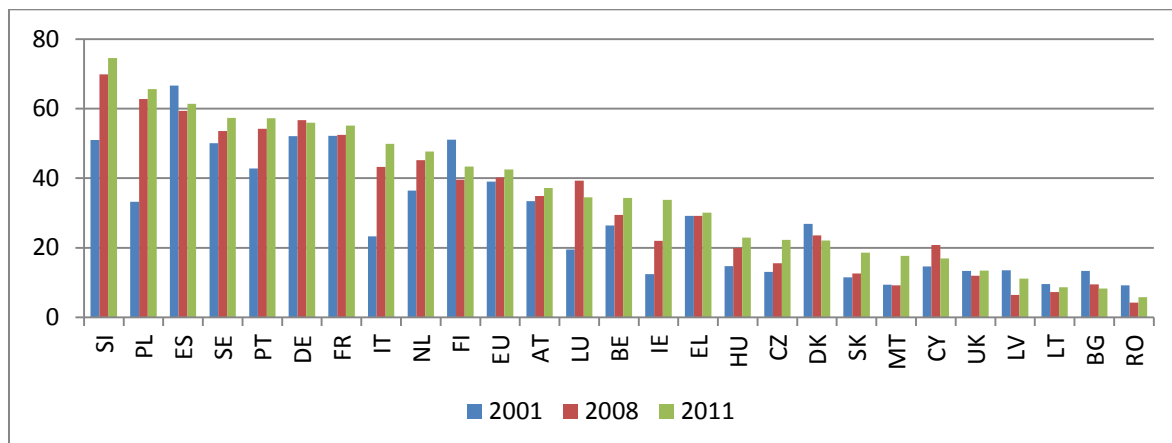

Prameň: Eurostat, vlastné spracovanie.

U mládeže je tiež pravdepodobnejšie v porovnaní s dospelou pracovnou silou, že sa u nej vyskytne dočasné zamestnávanie. Pokiaľ v roku 2011 pracovalo na dočasné kontrakty v EÚ 42,5% zamestnaných vo veku 15-24 rokov, vo vekovej skupine 25-64 rokov to bolo iba 10,9%. Inými slovami, u mládeže je štyrikrát vyššia pravdepodobnosť zamestnania prostredníctvom dočasného kontraktu, ako u dospelých. Ak sa pozrieme na vývoj daného ukazovateľa, zistíme, že zatiaľ čo u mladšej pracovnej sily došlo od roku 2001 (39%) do roku 2011 (42,5%) k celkovému nárastu 3,5 p. b., v prípade vekovej skupiny 25-49 rokov bol nárast za celé obdobie len 1,1 p. b. Avšak podiel dočasnej zamestnanosti sa zvýšil v oboch prípadoch, u mladšej pracovnej sily však viac ako trojnásobne. Mimoriadne odlišná je situácia pri porovnaní vývoja v jednotlivých krajinách. V období rokov 2001-2011 vzrástol podiel dočasnej zamestnanosti na celkovej zamestnanosti u vekovej skupiny 15-24 rokov v štyroch krajinách o viac ako 20 p. b. (Poľsko +32,4 p. b., Taliansko +26,6 p. b., Slovinsko +23,5 p. b. a Írsko +21,3 p. b.). Od začiatku globálnej ekonomickej krízy došlo k akcelerácii trendov z predchádzajúceho obdobia. Medzi rokmi 2008 a 2011 vzrástol podiel dočasných zamestnancov 15-24 rokov o 2,3 p. b., čiže takmer o 0,8 p. b. ročne, v porovnaní s priemerným ročným rastom 0,5 p. b. v období 2001-2008. V protiklade, priemerný podiel dočasných zamestnancov 25-64 ročných sa v období 2008-2011 zvýšil o 0,1 p. b.

Dobрым dôvodom byť dočasným zamestnancom je napríklad skutočnosť, že osoba stále študuje. To je práve najvýznamnejší dôvod pre mladých, aby prijali dočasné zamestnanie. V EÚ 40,3% dočasných zamestnancov vo veku 15-24 rokov v roku 2011 boli študenti. Na druhej strane treba vidieť rastúci význam tejto formy zamestnávania, pretože s ohľadom na vysoký počet mladých ľudí, ktorí si nevedia nájsť trvalé zamestnanie, sa to javí ako jediná možnosť (ILO, 2012).

Graf 3: Dočasná zamestnanosť vekovej skupiny 15-24 rokov (% zo všetkých zamestnaných)

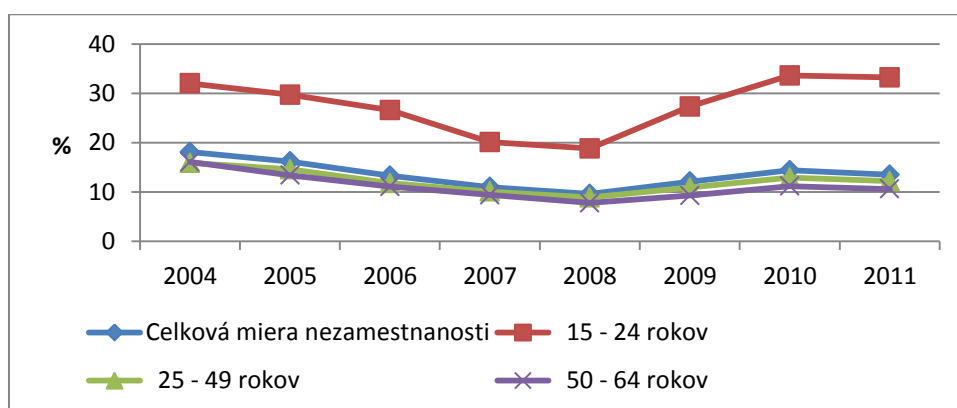

Prameň: EUROSTAT, vlastné spracovanie.

2 Podpora vytvárania pracovných miest pre mladých ľudí v podmienkach SR

Najmä v podmienkach SR je treba zvýrazniť stále vysokú nezamestnanosť mladých ľudí vo vekovej skupine 15-24 rokov (33,2% v roku 2011). Nezamestnaný je každý tretí ekonomicky aktívny v tejto vekovej skupine, v čom sme v rámci krajín EÚ na tretej najhoršej pozícii po Španielsku (46,4%) a Grécku (44,4%). Skutočnosť, že vývoj na pracovnom trhu v SR je v neprospech mladých osôb, núti aj k modifikácii chápania inklúzie. V priebehu recesie aj pri jej prekonávaní sa nezhoršovala relatívna pozícia kategórie starších osôb na trhu práce, ale zhoršovala sa pozícia najmladšej pracovnej sily. Frustrácia mladej pracovnej sily z neperspektívneho postavenia na pracovnom trhu môže byť destabilizujúcim prvkom vo vývoji spoločnosti a popri dlhodobej nezamestnanosti predstavuje druhú mimoriadne naliehavú výzvu pre tvorbu politik (Morvay, 2011).

Graf 4: Vývoj miery nezamestnanosti vybraných vekových skupín

Prameň: Štatistický úrad SR, VZPS, vlastné spracovanie.

Na podporu vytvárania pracovných miest práve pre mladých ľudí, boli v roku 2012 vytvorené dva projekty financované predovšetkým zo zdrojov Európskeho sociálneho fondu (ESF):

- Národný projekt XX - Podpora zamestnávania nezamestnaných v samospráve;
- Národný projekt XXI - Podpora vytvárania pracovných miest.

Podávanie žiadostí o nenávratný finančný príspevok v rámci vyššie spomenutých projektov prebieha od novembra 2012 a dĺžka realizácie aktivít v ich rámci je programovaná do augusta 2015. Prioritnou cieľovou skupinou sú nezamestnaní ľudia vo veku do 29 rokov vrátane, ktorí patria medzi uchádzačov o zamestnanie (UoZ) a sú vedení v evidencii UoZ najmenej tri mesiace.⁵ Predpokladá sa, že do oboch projektov bude dohromady zapojených 13837 osôb (4714 v prvom a 9123 v druhom projekte), celková predpokladaná suma na oba projekty je v súhrne cca 70 mil. eur. Finančná pomoc sa skladá z príspevkov zo štátneho rozpočtu (ŠR) a z ESF, pričom vzájomný pomer v rámci spolufinancovania z prostriedkov ESF a zo ŠR je 85:15% (ÚPSVaR).

V rámci projektu *Podpora zamestnávania nezamestnaných v samospráve* je podmienka vytvoriť nové pracovné miesto u oprávneného zamestnávateľa, pričom na jeho vytvorenie sa poskytuje príspevok od šesť do deväť mesiacov. Následne má zamestnávateľ povinnosť udržať podporené pracovné miesto po uplynutí doby poberania príspevku, a to tak, že doba udržania vytvoreného pracovného miesta musí zodpovedať minimálnej dobe podporovania pracovného miesta.

V rámci projektu *Podpora vytvárania pracovných miest* sa podporí vytváranie pracovných miest u vybraných zamestnávateľov, ktorí pôsobia v oblasti cestnej dopravy, či už nákladnej, alebo ostatnej osobnej⁶. Podmienkou je prijatie UoZ z cieľovej skupiny do pracovného pomeru na plný pracovný úväzok, a to najmenej na obdobie 18 mesiacov. V tomto prípade je podporovaná doba 12 mesiacov. Druhou možnosťou je vytvorenie pracovného miesta na plný pracovný úväzok na pozíciu vodič alebo závozník, a to na obdobie najmenej 30 mesiacov, pričom podporovaná doba je 9 mesiacov (ÚPSVaR)⁷.

ZÁVER

Jedným z hlavných ponaučení z obdobia, ktoré nasledovalo po prepuknutí krízy, je aj to, že sú to práve mladí ľudia, ktorí sú obzvlášť citliví na nestabilnú situáciu v ekonomike. Pracovné, ako aj životné, vyhliadky súčasnej mladej generácie nie sú príliš optimistické, a sú jednoznačne horšie, než pred krízou. Prítom nejde iba o problém súčasného získania pracovného miesta, ale mnoho mladých ľudí bude do budúcnosti poznačených zníženou zamestnateľnosťou, spôsobenou predĺženým obdobím trvania ich nezamestnanosti. A preto

⁵ Na základe výsledkov implementácie projektov, ktoré budú súčasťou prvej monitorovacej správy po šiestich mesiacoch od začatia ich realizácie, môžu byť následne do projektov zapojení aj nezamestnaní vo veku do 29 rokov ihneď po ich zaradení do evidencie UoZ a rovnako aj znevýhodnení uchádzači o zamestnanie starší ako 50 rokov, ktorí sú v evidencii UoZ vedení najmenej 6 mesiacov

⁶ mimo pracovných pozícií vodič a závozník

⁷ 21.februára 2013 vyšla v dennej tlači informácia z ÚPSVaR, že bolo zaregistrovaných cca 3600 žiadostí o príspevky z dvoch vyššie uvedených projektov, bližšie: <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/259770-ludi-bez-prace-je-opaet-viac-zlom-moze-prist-v-marci/>

musí byť najmä v súčasných podmienkach prioritou pre jednotlivé štáty, zamerať sa v oblasti trhu práce práve na mladých ľudí. Aktuálnou reakciou na tieto skutočnosti v podmienkach SR sú dva, v príspevku načrtnuté, projekty na podporu vytvárania pracovných miest pre mladých ľudí.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Arulampalam, W. (2000): *Is Unemployment Really Scarring? Effects of Unemployment Experiences on Wages.*: 2000. Dostupné na: <<http://ftp.iza.org/dp189.pdf>> [citované 17. januára 2013]
2. ILO (2011a): *Global Employment Trends 2011: The challenge of a jobs recovery.* Geneva: ILO. 2011. ISBN 978-92-2-124546-9
3. ILO (2011b): *Global Employment Trends for Youth: 2011 update.* Geneva: ILO. 2011.
4. ILO (2012): *Global Employment Trends 2012: Preventing a deeper jobs crisis.* Geneva: ILO. 2012. ISBN 978-92-2-124925-2
5. Morsy, H. (2012): *Scarred generation.*: 2012. Dostupné na: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2012/03/morsy.htm>> [citované 10. februára 2013]
6. Morvaj, K. (2011): Trh práce v SR pri prekonávaní ekonomickej recesie. *Aktuálne problémy trhu práce v Slovenskej republike po vstupe do Európskej menovej únie.* Bratislava: EÚ SAV, 2011, s. 104-134. ISBN 978-80-7144-190-8
7. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny. *Národný projekt XX - Podpora zamestnávania nezamestnaných v samospráve; Národný projekt XXI - Podpora vytvárania pracovných miest.* Dostupné na: <<http://www.upsvar.sk/>> [citované 12. februára 2013]

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORA

Ing. Roman Klimko

Katedra sociálneho rozvoja a práce

Národohospodárska fakulta

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1

852 35 Bratislava

email: romanklimko@gmail.com

TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ ŽIVOTNEJ ÚROVNE¹

THEORETICAL BACKGROUND OF LIVING STANDARD

Mária Antalová
Andrea Chinoracká

ABSTRAKT

The standard of living is a level of satisfaction of the living needs of people with regard to the conditions under which these needs are satisfied. This is a general statement, which is among authors who deal with problem, specified and supported by its own definition. Already on initial effort to define and quantify the concept in the fifties of the 20 century, the authors met with various problems involving a basic needs assessment such as the minimum amount of food, clothing, shelter, water and sanitation. Today we are faced with the basic components of living standard, which are needs, consumption and living conditions. The contribution is a summary of the theoretical background of living standards, taking into account the origin and evolution of the category.

KEYWORDS: The standard of living, Needs, Consumption, Living conditions

ÚVOD

Životná úroveň je frekventovaným pojmom používaným odborníkmi z rôznych vedných disciplín. Hoci je všeobecne veľmi známy, jeho obsah zostáva „zahmlený“, čo spôsobuje i problémy identifikácie vzťahu medzi ním a kvalitou života, medzi ním a životným štýlom či spôsobom života, alebo dokonca jeho vymedzenie a efekty v sociálnom rozvoji.

Pre naznačenú vágnosť daného pojmu za cieľ nášho príspevku sme si stanovili teoretické vymedzenie pojmu životná úroveň, mapovanie genézy jeho vzniku, rozbor dostupných definícií, ako aj identifikovanie jeho základných komponentov ako na teoretickej, tak i empirickej úrovni.

Za základné východisko našej teoretickej analýzy považujeme fakt, že predstavuje relatívne samostatnú subkategóriu kvality života, pozostávajúcu zo špecifických základných komponentov, medzi ktorými existujú silné vzájomné väzby.

1. VYMEDZENIE POJMU ŽIVOTNÁ ÚROVEŇ

Pri svojom zrode bola životná úroveň považovaná za čisto ekonomickú kategóriu, avšak dnes sa k nej pristupuje ako k sociálno-ekonomickému javu, ktorý si vyžaduje

¹ Príspevok je výstupom projektu Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí (ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku/projekt je financovaný zo zdrojov EÚ.

interdisciplinárny prístup. Jej teória dokonca integruje poznatky z filozofie, sociológie, psychológie, medicíny, architektúry a iných vedných disciplín.

V minulosti existovalo rôzne vnímanie životnej úrovne. Od stotožňovania tohto pojmu so spotrebou – ako súhrnu životných a existenčných podmienok až po skúmanie stupňov uspokojovania hmotných a duchovných potrieb obyvateľstva. Rôznosť prístupov spôsoboval nielen nejednotnosť vnímania životnej úrovne ale aj jej fragmentáciu, znemožňujúcu jej ucelenú analýzu.

Taktiež v súčasnosti môžeme nájsť v literatúre široký rámec jej identifikácie. Od prístupu k nej ako k blahobytu, cez finančné zdroje populácie, dosiahnutý stupeň spoločensky uznaných potrieb až po súhrn statkov a služieb, ktoré sú k dispozícii obyvateľstvu v určitom čase. Prehľad o danej skutočnosti zobrazuje nasledujúca schéma.

Schéma 1 **Rôznosť vnímania životnej úrovne**

Životná úroveň
1. Životná úroveň vnímaná ako blahobyť.
2. Životná úroveň vnímaná ako životné podmienky.
3. Životná úroveň vnímaná ako kúpna sila vyjadrená v peniazoch.
4. Životná úroveň vnímaná ako finančné zdravie populácie.
5. Životná úroveň vnímaná ako stav reprodukcie pracovnej sily.
6. Životná úroveň vnímaná ako vzťah medzi príjmom a cenou spotrebovaných tovarov.
7. Životná úroveň vnímaná ako dosiahnutý stupeň uspokojovania spoločensky uznaných potrieb.
8. Životná úroveň vnímaná ako materiálny komfort meraný tovarmi, službami a luxusom užívanými jednotlivcom, skupinou alebo národom.

Zdroj: Vlastné spracovanie.

1.1 Teoretické prístupy k životnej úrovni

Dodnes neexistuje jednotná definícia životnej úrovne. Tento stav pretrváva viac ako 100 rokov. Ako dôkaz daného tvrdenia uvádzame informáciu z *Encyclopaedia of the Social Sciences*, v ktorej C. Brinkman ešte v roku 1930 apeloval na identifikovanie životnej úrovne do finálnej podoby².

V danej dobe spomínaný autor považoval životnú úroveň za produkt priestoru medzi výrobou a spotrebou. Podľa jeho vyjadrenia, životný štandard možno dosiahnuť len v tom prípade, keď tovar alebo hodnoty sú dostupné v rámci celej krajiny. Ako hlavný jej indikátor považoval príjem ľudí, príslušiacich k strednej triede.

Neskôr sa na životnú úroveň začalo pozeráť ako na dynamickú kategóriu, ktorá sa mení v závislosti od konkrétnych historických podmienok. Experti v USA poukazovali, že životná úroveň sa neustále zvyšuje, pretože, čo bolo luxusnou záležitosťou včera, dnes sa stáva nevyhnutnosťou³. Daný prístup môžeme vidieť predovšetkým v zdôrazňovaní príjmu.

² BRINKMAN, C. 1930. Standards of Living. In: *Encyclopaedia of the Social Sciences*. New York : Edwin R. A. Seligman, ed. 1930. Vol. XIV. P. 322 – 324..

Napríklad v nasledujúcej definícii je daný fenomén považovaný za „... finančné zdravie populácie, merané prostredníctvom kvantifikácie spotreby členov konkrétnej populácie.“⁴

Podobným spôsobom J. Fourastié v roku 1960 zdefinoval životnú úroveň ako „vzťah medzi príjmom a cenou spotrebovaných tovarov“.⁵

Z našich autorov z obdobia pred rokom 1989 sa zaoberal životnou úrovňou F. Hronský, podľa ktorého predstavuje „dosiahnutý stupeň poznaných a spoločensky uznaných potrieb obyvateľstva určitého štátu alebo vhodne vymedzenej časti tohto obyvateľstva, stupeň uspokojenia týchto potrieb a základné podmienky vytvorené spoločnosťou na účelný priebeh uspokojovania potrieb.“⁶

Uvedená definícia vyjadruje funkčnosť tejto sociálno-ekonomickej kategórie. Poznanie potrieb je východiskom pre jej kvantitatívne vymedzenie, v rámci ktorého sa zohľadňuje fakt, že existuje proces nepretržitého rastu potrieb.

Druhým významným faktom tejto definície je, že sa v nej zdôrazňuje dosiahnutý stav uspokojenia daných potrieb. Proces rozširovania potrieb je rýchlejší ako rast možnosti ich úplného uspokojenia, z toho dôvodu má svoj význam výskum orientovať na porovnávanie dosiahnutého stavu uspokojenia s ich úplným rozsahom. Dodnes neexistuje vypracovaná kvantifikácia⁷, na základe ktorej by bolo možné zhodnotiť rozdiel medzi možnosťou a skutočným stavom.

Spomínaný autor taktiež zdôrazňuje, že životná úroveň je vždy spätá s vymedzeným okruhom ľudí. Zvyčajne sa berie do úvahy obyvateľstvo štátu alebo regiónu, prípadne miest. Posudzuje sa na základe profesio-sociálnych skupín ako napríklad študenti, rodiny s viacerými deťmi a pod.

Je potrebné upozorniť, že pri skúmaní životnej úrovni, okrem vymedzeného okruhu ľudí, je potrebné určiť i časový úsek, za ktorý sa sleduje. Najčastejšie sa sleduje dosiahnutý stav spotreby, peňažných príjmov za určitý rok (v súlade so štatistickými údajmi), prípadne vybavenosť domácností. Pri mikrocenzoch sa zachytí k určitému termínu.

A. Sen⁸ vo svojom diele *Životná úroveň* v roku 1998 konštatuje, že tento fenomén predstavuje rôzne skutočnosti, záleží od aspektu a prístupu k nemu. Z ekonomického aspektu ho môžeme považovať za dokonalú súťaživosť, alebo za globálne ekvilibrium, prípadne

³ Pozri bližšie:

http://books.google.sk/books?id=THZK6Cu8RYgC&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22Marina+Moskowitz%22&hl=sk&ei=kzdfT6vjNY6cOtme0NwH&sa=X&oi=book_result&ct=book-thumbnail&resnum=1&ved=0CDcQ6wEwAA#v=onepage&q=inauthor%3A%22Marina%20Moskowitz%22&f=false
e. P. 5.

⁴ http://www.investorwords.com/4691/standard_of_living.html

⁵ FOURASTIÉ, J. 1960. *European Sociology*. Paris : Free Press. 1960. ISBN 0-405-06493-4. p. 22.

⁶ HRONSKÝ, F. 1981. *Teória životnej úrovne*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1981, s. 39.

⁷ Kedysi sa uvažovalo s vypracovaním noriem racionálnej spotreby pre všetky druhy potrieb, ktoré by umožnilo kvantifikáciu stupňa uspokojenia, čo by zároveň predstavovalo aj stupeň samotnej životnej úrovne.

⁸ SEN, A. 1998. *Standard of Living*. Cambridge : Cambridge University Press 1998. ISBN 0 521 32101 8.

spotrebiteľský prebytok a dokonca i sociálne výdavky. Podobný prístup aplikoval i v subjektívnej dimenzii životnej úrovne, ktorú, podľa tohto autora, možno kvantifikovať z aspektu hodnotenia pohody a bohatstva.

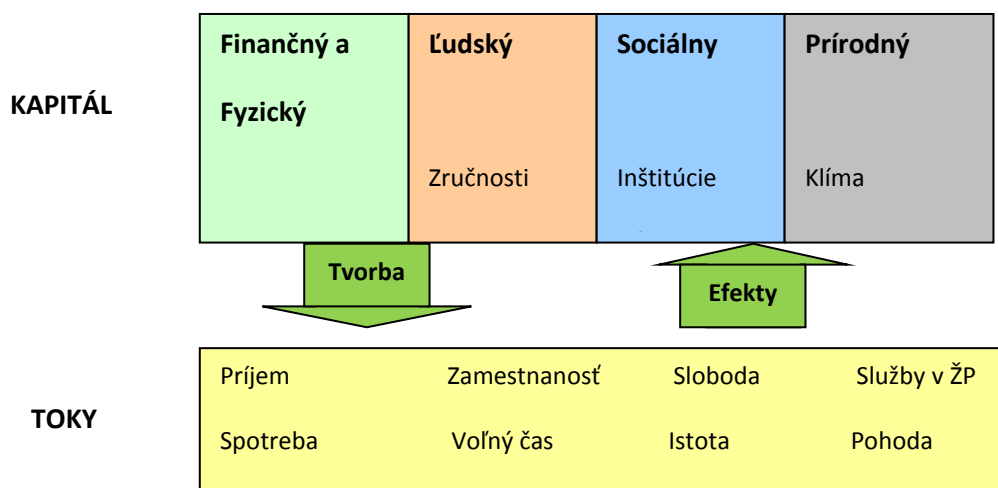
Americká autorka M. Moskowitz pristupuje k životnej úrovni ako k „... stupňu uspokojenia životných potrieb ľudí a súhrnu podmienok, v ktorých sa tieto potreby uspokojujú⁹." Čiže podobným spôsobom, ako zadefinoval životnú úroveň F. Hronský, ktorý tento prístup použil už v roku 1981, kým M. Moskowitz až v roku 2004.

Pre možnosť komparácie rozdielného vnímania životnej úrovne uvádzame jeden z najnovších prístupov, a to B. Gleisnera, s M. L. Fowlerom a F. McAlisterom, ktorí ju považujú za súbor materiálnych a nemateriálnych produktov a služieb. Títo autori vytvorili pre výskumné potreby jej referenčný rámec,¹⁰ v ktorom zdôrazňujú 5 nasledujúcich elementov:

1. materiálne a nemateriálne determinanty (vrátane príjmu a HDP),
2. sloboda, právo a schopnosti,
3. rozdelenie životnej úrovne do rôznych skupín v spoločnosti,
4. udržateľnosť životnej úrovne (očakáva sa jej vzostupná forma),
5. subjektívna stránka životnej úrovne.

Vzťahy medzi jednotlivými elementmi životnej úrovne výskumníci zobrazili do nasledujúcej schémy.

Schéma 2 Teoretický rámec životnej úrovne

Zdroj: GLEISNER, B. – FOWLER, M. L. – Mc. ALISTER, F. 2011. *Working Towards Higher Living Standards for New Zealanders*. Wellington : New Zealand Treasury Paper 11/02. ISBN: 978-0-478-37846-7. p. 18.

⁹ MOSKOWITZ, M. 2004. *Standard of Living. The Measure of the Middle Class in Modern America*. Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 2004. ISBN 0-8018-7947-7.

¹⁰ GLEISNER, B. – FOWLER, M. L. – MCALISTER, F. 2011. *Working Towards Higher Living Standards for New Zealanders*. Wellington : New Zealand Treasury Paper 11/02. ISBN: 978-0-478-37846-7. p. 2.

Pri životnej úrovni je potrebné poukázať na súvislosti medzi životnou úrovňou a blahobytom. Väčšinou sa ním rozumie dosiahnutie optimálneho stavu všetkého, čo je obsahom definície životnej úrovne. Pokladáme však za potrebné zdôrazniť, že blahobyť môže predstavovať jednotlivé prvky životnej úrovne v rôznom rozsahu¹¹. Vyššia forma blahobytu je už nadbytok.

Niektorí autori za blahobyť považujú životnú úroveň, čím prichádza k stotožneniu oboch pojmov. Napríklad podľa definície z Investopedie životná úroveň „predstavuje úroveň bohatstva pohodlia, materiálneho tovaru a potrieb dostupných pre istú sociálno-ekonomickú triedu v určitej geografickej oblasti.“¹²

Na základe uvedených definícií životnej úrovne môžeme konštatovať, že by bolo možné k nej pristupovať z dvoch aspektov:

V širšom slova zmysle, napríklad podľa už spomínanej definície Investopedie životná úroveň predstavuje bohatstvo, pohodlie, materiálny tovar a potreby, vyjadrené širokým spektrom indikátorov od životného prostredia až po plat a dostupnosť práce. Podľa nás, v danom slova zmysle sa životná úroveň nielen prelína s pojmom kvalita života, ale berúc do úvahy množstvo sledovaných indikátorov, kvalita života je stotožnená so životnou úrovňou.

V užšom slova zmysle sa za životnú úroveň pokladá úroveň spotreby a jej štruktúra.

Oba uvedené prístupy predstavujú polaritu vo vnímaní samotnej životnej úrovne a nevystihujú jej podstatu, ktorú vidíme predovšetkým v zakotvení daného pojmu do kvality života. Prístup k nej v širšom slova zmysle stiera rozdiel medzi ňou a kvalitou života a v užšom slova zmysle nevytvára dostatočný priestor pre skúmanie dôležitých súvislostí. Máme na mysli potreby, ktoré determinujú našu spotrebu a podmienky, v rámci ktorých realizujeme základné životné aktivity.

Je potrebné upozorniť ešte na jeden dôležitý fakt, že aj keď medzi životnou úrovňou a kvalitou života existujú pevné väzby, táto spojitosť nie je jednoznačná a priamočiara. Pretože pri jednej a tej istej životnej úrovni môže byť celkom odlišná kvalita života.

1.2 Komponenty životnej úrovne

Pri skúmaní životnej úrovne sa prikláňame k názoru F. Hronského, podľa ktorého je potrebné ju vnímať prostredníctvom troch základných komponentov, ktorými sú:

- potreba,
- spotreba,
- životné (sociálne) podmienky.¹³

¹² <http://www.investopedia.com/articles/financial-theory/08/standard-of-living-quality-of-life.asp#axzz1ozWRSxVs>

¹³ HRONSKÝ, F. 1981. *Teória životnej úrovne*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1981, s. 30.

Každý z uvedených prvkov predstavuje samostatný vedecký problém, ktorý si vyžaduje individuálny prístup ako z hľadiska teórie, tak i metodológie. Vzťahy medzi jednotlivými prvkami, podľa nášho názoru, tvoria základ pre ucelenú teóriu životnej úrovne.

Na daných premisách bola vypracovaná i koncepcia životnej úrovne, s ktorou sme sa stretli na Slovensku ešte v 80-tych rokoch minulého storočia. Konštatujeme, že v zahraničí v súčasnosti neexistuje žiadna iná, ktorá by jej mohla konkurovať. Preto uvádzame základné informácie o jej jednotlivých prvkoch.

1.2.1 Potreby

Potreby je možné vymedziť ako stav nedostatku alebo nadbytku, ktorý sa každý jednotlivec snaží eliminovať a dosiahnuť pocit životného optima. Na základe nich ako to poukazujú psychologické, sociálno-psychologické i sociálno-ekonomické výskumy, rozvíja človek svoje aktivity. Motivácia uspokojiť potreby je hlavným motorom životných činností, ktoré sa spájajú s „rozvojom vedomia, vzdelanosti, morálky a všetkých ostatných faktorov všestranného rozvoja osobnosti...“¹⁴

Potreby sú uspokojované rozličnými spôsobmi. Pre každého jednotlivca je charakteristický určitý druh motivovaného správania, ktorý možno rozdeliť do dvoch základných skupín:

1. formy uspokojovania potrieb, ktoré neškodia ani nám ani iným, zhodujú sa so sociálno-kultúrnymi hodnotami individua a sú uspokojované v medziach zákona,

2. formy uspokojovania potrieb, ktoré škodia danej osobe alebo iným a nie sú v zhode so sociálno-kultúrnymi hodnotami alebo presahujú hranice zákona.

F. Vykopal rozdelil ponímanie pojmu potreby ešte v roku 1969 do štyroch skupín, a to:

1. vnímanie potrieb ako vzťahu,
2. vnímanie potrieb ako pocitu nedostatku,
3. vnímanie potrieb ako nevyhnutnosti privlastnenia,
4. vnímanie potrieb na základe nadväzujúcich kategórií, ktorými sú priania, želania, chcenia a pod.¹⁵

Autori Celkovej syntetickej štúdie o teórii socialistického spôsobu života¹⁶ identifikovali nasledujúce charakteristiky potrieb:

1. Potreby vo svojej aktuálnej forme majú vždy svoj predmet, či už existujú reálne, alebo ideálne v predstavách. Existencia predmetu potreby ju odlišuje od priania, ktoré je oveľa menej určité ako potreba. V tejto súvislosti je potrebné povedať, že väzba medzi

¹⁴ MASÁROVÁ, T. ŽIVČICOVÁ, E. 2012. *Meranie kvality života*. Žilina: vydavateľstvo GEORG. 2012. 204s. ISBN 978-80-8154-003-5, s. 14.

¹⁵ Pozri: VYKOPAL, F. *Úvahy o potrebách a spotrebe obyvateľstva*. Bratislava : VÚŽÚ 1969.

¹⁶ *Celková syntetická štúdia o teórii socialistického spôsobu života*. Bratislava : VÚŽÚ 1975, s. 194 -197.

potrebami a ich predmetom je zložitá. Predmety vonkajšieho sveta majú rôznorodé vlastnosti, ktoré nemusia viesť k uspokojeniu potrieb. Vo vzájomnom vzťahu však tvoria spôsob uspokojovania potrieb.

2. Každá potreba sa formuje ako reálna v určitých materiálnych a spoločenských podmienkach, ktoré determinujú faktor času a priestoru. Z toho dôvodu považujeme spôsob uspokojovania potrieb za relatívny.

Životné potreby je potrebné chápať v dynamickom procese ich tvorby, rozvoja a uspokojovania. Sú dôležitou kategóriou nielen na individuálnej alebo skupinovej úrovni, ale i spoločenskej, v rámci ktorej ich možno považovať za historicky podmienený mechanizmus fungovania reprodukcie spoločnosti na jednotlivých stupňoch jej vývoja.¹⁷

Potreby možno na vyššej úrovni abstrakcie vymedziť ako vzťahy „trvalej závislosti na jednotlivých existenčných podmienkach“.¹⁸ Na nižšej úrovni abstrakcie sa najčastejšie potreby charakterizujú ako pociťovanie nedostatku, kde už vystupujú ako konkrétny motív určitých činností zameraných na odstránenie, prípadne zmiernenie tohto nedostatku, alebo na získanie predmetu danej potreby.

1.2.2 Spotreba

Spotreba súvisí s existenciou človeka, je neoddeliteľnou súčasťou jeho života. Človek denne spotrebováva mnoho výrobkov a využíva služby. Robí to tak preto, aby uspokojil svoje potreby súvisiace s jeho existenciou a jeho osobným rozvojom.

Tvorí najvýznamnejšiu časť životnej úrovne. Nepatrí sem len obsahová stránka spotreby, teda jej rozsah (napríklad používanie topánok, prípadne zadováženie si iných druhov tovaru), ale i funkčná stránka spotreby (chrániť nohy pred nepohodou) a uspokojenie estetickkej potreby (výber vkusných tvarov).

Spotreba sa skúma prostredníctvom¹⁹:

- príjmov a výdavkov domácností,
- úrovne, rastu a štruktúry príjmov domácností,
- úrovne, rastu a štruktúry spotreby domácností,
- maloobchodného obratu – nákupu predmetov osobnej spotreby (vedľajší ukazovateľ životnej úrovne),
- vybavenosti domácností predmetmi dlhodobej spotreby.

V tejto súvislosti treba spomenúť i funkčnosť procesu uspokojovania potrieb. To znamená, že ak nevieme vhodnými vedeckými metódami stanoviť, čo treba spotrebou

¹⁷ Pozri bližšie: *Celková syntetická štúdia o teórii socialistického spôsobu života*. Bratislava : VÚŽÚ, 1975, s. 192.

¹⁸ Pozri bližšie: BAUEROVÁ, E., VYKOPAL, F. 1973. Spoločenské ciele a prognózovanie potrieb. In: *Životná úroveň/1973*. Č. 2. S. 121.

¹⁹ Štatistický úrad Slovenskej republiky, Rodinné účty. Dostupné na <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=7538> [citované 1. apríla 2013]

uspokojiť, nemožno takúto potrebu začleniť do obsahového vymedzenia životnej úrovne²⁰. „S tým súvisí otázka stanovenia cieľa nielen pre usmernenie rozvoja spotreby obyvateľstva, ale aj pre zámerné usmerňovanie samého procesu formovania potrieb, či už ide o nové (novovznikajúce) potreby alebo o kvantitatívne i kvalitatívne rozširovanie už poznaných potrieb v myslení ľudí“²¹.

Životná úroveň zahŕňa konečnú spotrebu tovarov a služieb, ktoré má obyvateľstvo k dispozícii pre osobnú spotrebu. Tieto statky sa stávajú predmetom používania a domácnosti si uspokojujú prostredníctvom nich svoje potreby. Spotreba predstavuje celkovú hodnotu nákupu spotrebovaných výdavkov domácností na nákup tovarov a služieb.

Klasifikácia individuálnej spotreby podľa účelu, skrátene COICOP²², je nomenklatúra vyvinutá OSN, Štatistickým oddelením, určeným na klasifikáciu a analýzu jednotlivých spotrebných výdavkov vynaložených domácnosťami, neziskovými organizáciami slúžiacie na uspokojovanie potrieb. Podľa danej klasifikácie do konečnej spotreby zaraďujeme kategórie, ako je oblečenie a obuv, bývanie, voda, energie, plyn a iné palivá.

1.2.3 Životné (sociálne) podmienky

Životné alebo sociálne podmienky tvoria tretí komponent životnej úrovne. V podstate k nim prináležia všetky spoločenské podmienky, v rámci ktorých ľudia uspokojujú svoje potreby. Predstavujú sociálnu infraštruktúru v širšom slova zmysle ako napríklad zdravotnú starostlivosť, vzdelanie a výchovu, kultúru, či pracovné podmienky, spôsob bývania a pod.

„V životných podmienkach a v sociálnom prostredí sa odohrávajú životné procesy“²³. Ide o podmienky vytvárané spoločnosťou, v ktorej žijeme.

Podľa Európskeho portálu pre pracovnú mobilitu EURES²⁴ sa do kategórie životné podmienky zaraďuje zamestnanosť, zdravie, zdravotná starostlivosť, systém vzdelávania, ako i doprava. Zamestnanosť ľudí ovplyvňuje ich zaradenie do spoločnosti, rovnako ich príjem determinuje úroveň spotreby a možnosti uspokojovania potrieb. V širšom slova zmysle do životných podmienok prináleží i životné prostredie.

2. HODNOTENIE ŽIVOTNEJ ÚROVNE V SR NA ZÁKLADE KONEČNEJ SPOTREBY

²⁰ HRONSKÝ, F. 1981. *Teória životnej úrovne*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1981, s. 182.

²¹ HRONSKÝ, F. 1981. *Teória životnej úrovne*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1981, s. 182 - 183.

²² Klasifikácia individuálnej spotreby podľa účelu. Dostupné na internete http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Glossary:Classification_of_individual_consumption_by_purpose_%28COICOP%29 [citované dňa 1.4.2013]

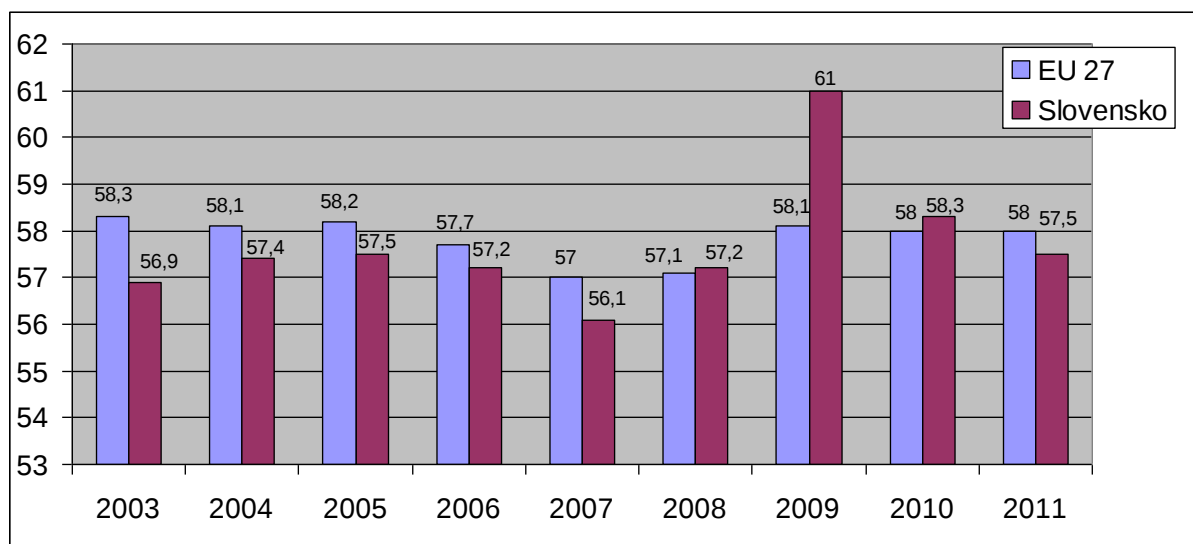
²³ MASÁROVÁ, T. ŽIVČICOVÁ, E. 2012. *Meranie kvality života*. Žilina: vydavateľstvo GEORG. 2012. 204s. ISBN 978-80-8154-003-5, s. 15.

²⁴ EURES, Európsky portál pre pracovnú mobilitu. Dostupné na http://www.eures.sk/zivotne-a-pracovne-podmienky-v-dansku-11-1.html#4_1 [citované 1. apríla 2013]

Využitím databázy Eurostat získavame prehľad (Graf 1) o vývoji konečnej spotreby domácností Slovenskej republiky a priemerných hodnôt EÚ27 za roky 2003 až 2011. V grafe je zachytený daný vývoj prostredníctvom percentuálneho podielu konečnej spotreby na HDP.

Graf 1 zachytáva situáciu od roku 2003 do roku 2011. V prvej polovici sledovaného obdobia od roku 2003 do roku 2007 je zjavná nižšia hodnota konečnej spotreby na Slovensku ako bol priemer EÚ27. V danom časovom úseku je možné pozorovať mierny nárast spotreby z 56,9% HDP na 57,5% HDP v roku 2005 na Slovensku. Nasledujúci rok krátkodobo klesá úroveň spotreby, aby sa v roku 2008 zmenil celkový trend vývoja. Konečná spotreba nielen že narastá, ale aj preyšuje priemer Európskej únie, hoci rozdiel predstavuje len 0,1 percentuálneho bodu a slovenské domácnosti dosahujú konečnú spotrebu vo výške 57,2% HDP.

Graf 1 Konečná spotreba domácností Slovenskej republiky a EÚ27 v % HDP

Zdroj: Štatistické dáta EUROSTAT.

Najvýraznejšia zmena situácie nastáva v roku 2009. Výdavky domácností na Slovensku stúpili o 3,8 percentuálneho bodu oproti roku 2008 a výrazne preyšujú úroveň priemernej konečnej spotreby v rámci celej Európskej únie. V danom roku dochádza ku zmene slovenskej meny zo slovenskej koruny na euro. Zmena bola sprevádzaná s postupným zvyšovaním cien, ktoré sa prejavilo aj v zvýšení výdavkov na konečnú spotrebu. Prijatie eura znamenalo nielen zvyšovanie domácich cien, ale aj rozšírenie spotrebných možností na zahraničie, nakoľko sa odstránili bariéry nákupu, ale rovnako aj dovozu zahraničných tovarov na Slovensko.

Situácia sa stabilizovala a v roku 2010 spotreba na Slovensku klesla na 58,3% HDP, čím sa priblížila k priemeru EÚ27, ktorý v roku 2010 dosahoval úroveň 58% HDP. V roku 2011 sa vraciame k pôvodnému trendu, ktorý je charakteristický nižšími výdavkami na Slovensku ako v Európskej únii a klesajúcej tendencii. Dôvodom klesajúcej spotreby je zhoršenie finančnej situácie domácností vplyvom finančnej krízy, ktorá v roku 2009 až 2010 zasiahla nielen Slovensko, ale aj celú Európsku úniu.

ZÁVER

Životná úroveň predstavuje dôležitú kategóriu skúmania kvality života. So snahou definovať a kvantifikovať pojem sa stretávame od roku 1930, kedy C. Brinkman formuloval potrebu stanoviť konkrétne parametre skúmania životnej úrovne. V priebehu rokov sa stretávame s množstvom definícií, ktoré môžeme zosumarizovať do dvoch skupín. Prvá nazerá na pojem zo širšieho uhľa pohľadu, kedy je životná úroveň stotožňovaná s kvalitou života. Tento prístup nabáda k nedostatočnému skúmaniu špecifik, ktoré charakterizujú životnú úroveň a ktorými sa vymedzuje od iných sociálno-ekonomických fenoménov. Druhá skupina definuje pojem v užšom slova zmysle ako úroveň spotreby a jej štruktúru. Daný uhol pohľadu okliešťa vnímanie životnej úrovne a nevytvára dostatočný priestor pre skúmanie dôležitých súvislostí danej kategórie predovšetkým vzťahov medzi potrebou, spotrebou a životnými podmienkami.

Veľký prínos skúmania životnej úrovne v našich podmienkach predstavoval F. Hronský, ktorý v roku 1989 definoval životnú úroveň, ako bolo spomínané vyššie. Autor rovnako definoval základné komponenty životnej úrovne, ktoré v príspevku zohľadňujeme. Sú nimi potreby, spotreba a životné podmienky. Ich analýzou je možno získavať optimálne informácie pre štúdium životnej úrovne, na Slovensku, ako aj v zahraničí.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BAUEROVÁ, E., VYKOPAL, F. 1973. *Spoločenské ciele a prognózovanie potrieb*. In: Životná úroveň/1973. Č. 2. S. 121.
2. BRINKMAN, C. *Standards of Living*. In: *Encyclopaedia of the Social Sciences*. New York : Edwin R. A. Seligman, ed. 1930. Vol. XIV. p. 322 – 324.
3. *Celková syntetická štúdia o teórii socialistického spôsobu života*. Bratislava : VÚŽÚ 1975, s. 194 -197.
4. EURES, Európsky portál pre pracovnú mobilitu. Dostupné na http://www.eures.sk/zivotne-a-pracovne-podmienky-v-dansku-11-1.html#4_1 [citované dňa 1. apríla 2013]
5. FOURASTIÉ, J. *European Sociology*. Paris : Free Press. 1960. ISBN 0-405-06493-4. p. 22, 1960.
6. GLEISNER, B. – FOWLER, M. L. – McALISTER, F. *Working Towards Higher Living Standards for New Zealanders*. Wellington : New Zealand Treasury Paper 11/02. 2011. ISBN: 978-0-478-37846-7.
7. HRONSKÝ, F. *Teória životnej úrovne*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1981. 278s. ISBN 75-021-81.
8. INVESTOPEDIA. 2013. Dostupné na: <http://www.investopedia.com/articles/financial-theory/08/standard-of-living-quality-of-life.asp#axzz1ozWRSxVs> [citované 31. januára 2013]
9. INVESTOWORDS. 2013. Dostupné na: http://www.investorwords.com/4691/standard_of_living.html [citované 15. februára 2013]
10. Klasifikácia individuálnej spotreby podľa účelu. Dostupné na internete http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Glossary:Classification_of_individual_consumption_by_purpose_%28COICOP%29 [citované 1. apríla 2013]

11. MASÁROVÁ, T., ŽIVČICOVÁ, E. 2012 *Meranie kvality života*. Žilina: Vydavateľstvo GEORG. 2012. ISBN 978-80-8154-003-5.
12. MORRIS, D. M. 1996. *Light in the Tunnel: The Changing Condition of the World's Poor*. Dostupné na: http://www.brown.edu/Administration/News_Bureau/Op-Eds/Morris.html [citované 20. februára 2013]
13. MOSKOWITZ, M. *Standard of Living. The Measure of the Middle Class in Modern America*. Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 2004. ISBN 0-8018-7947-7.
14. MOSKOWITZ, M. 2008. *Standard of Living: The Measure of the Middle Class in Modern America*. Johns Hopkins University Press, 2008. 320 s. Dostupné na: http://books.google.sk/books?id=THZK6Cu8RYgC&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22Marina+Moskowitz%22&hl=sk&ei=kzdfT6vjNY6cOtme0NwH&sa=X&oi=book_result&ct=book-thumbnail&resnum=1&ved=0CDcQ6wEwAA#v=onepage&q=inauthor%3A%22Marina%20Moskowitz%22&f=false. P. 5. [citované 12. februára 2013]
15. SEN, A. *Standard of Living*. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. ISBN 0 521 32101 8.
16. STECKEL, R. H. *Stature and the Standard of Living*. In: *Journal of Economic Literature*. Vol 33. No 4. Dec. 1995, p. 1903 – 1940.
17. Štatistické dáta EUROSTAT. 2013. Dostupné na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database [citované 18. februára 2013]
18. Štatistický úrad Slovenskej republiky, Rodinné účty. Dostupné na <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=7538> [citované dňa 1. apríla 2013]
19. TANNER J. M. *A History of the Study of Human Growth*. Cambridge : Cambridge U. Press, 1981. ISBN-10: 0521224888.
20. VYKOPAL, F. *Úvahy o potrebách a spotrebe obyvateľstva*. Bratislava : VÚŽÚ 1969.

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTOROV

doc. PhDr. Mária Antalová, PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave, Národohospodárska fakulta, Katedra sociálneho rozvoja a práce

maria.antalova@euba.sk

Ing. Andrea Chinoracká

Ekonomická univerzita v Bratislave, Národohospodárska fakulta, Katedra sociálneho rozvoja a práce

adchin@gmail.com

CELOŽIVOTNÉ VZDELÁVANIE V EÚ – SÚČASŤ STRATÉGIE EURÓPA 2020¹

LIFELONG LEARNING IN EU – PART OF THE EUROPE 2020 STRATEGY

Vladimír Gonda
Ivona Lukáčová

ABSTRAKT

Key role to achieve the objectives of the Europe 2020 strategy plays education and its integral part - lifelong learning, which becomes the guiding principle of education policy. The importance of lifelong learning as a way of adapting labour resources to the changing requirements of the production process and conditions of the global market is currently growing in the context of aging population. Attention is paid to the involvement of population in the process of lifelong learning in selected EU countries. The article presents the EU programs to promote lifelong learning - Comenius, Erasmus, Leonardo da Vinci, Grundtvig, while special attention is paid to Erasmus, which is related to higher education.

KEYWORDS: Lifelong Learning, Europe 2020 Strategy, Erasmus

ÚVOD

Stratégia Európa 2020 určuje víziu budovania znalostnej ekonomiky v EÚ na najbližšiu dekádu. Na úrovni únie stratégia obsahuje päť hlavných cieľov – v oblasti zamestnanosti, financovania výskumu a vývoja, klímy a energie, vzdelania a v oblasti chudoby –, ktoré spolu úzko súvisia. Kľúčovú úlohu pre ich dosiahnutie hrá vzdelávanie, resp. širšie – celoživotné vzdelávanie, ktorého sa týkajú predovšetkým ciele v oblasti inteligentného rastu, ale aj ciele v oblasti inkluzívneho rastu – prostredníctvom celoživotného vzdelávania prispievať k zvýšeniu zamestnatelnosti ľudí a tým zvýšiť mieru zamestnanosti a znížiť podiel ľudí ohrozených chudobou.

1 CELOŽIVOTNÉ VZDELÁVANIE A JEHO VÝZNAM

Neoddeliteľnou súčasťou vzdelávania je *celoživotné vzdelávanie*, ktoré je hlavným princípom vzdelávacej politiky EÚ. Vyššie vzdelanie a celoživotné vzdelávanie sú bezpochyby mimoriadne dôležité oblasti vládneho záujmu, na základe ktorých je možné vybudovať znalostnú základňu a dosiahnuť široké spektrum cieľov ako zvyšovanie globálnej konkurencieschopnosti krajiny, vytváranie nových pracovných miest a tým znižovanie miery

¹ „Príspevok/výstup vznikol v rámci riešeného projektu OP VaV s názvom Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí (ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku/Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ“ (50 %), a v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0174/11 *Determinanty formovania znalostnej ekonomiky v kontexte novej hospodárskej stratégie „Európa 2020“* (50 %).

nezamestnanosti a zvyšovanie zamestnanosti a podpora inovácií, čo sú základné piliere nielen znalostnej ekonomiky, ale aj kľúčových dokumentov Európskej únie.

Podstatou celoživotného vzdelávania je, že každý človek sa učí v priebehu celého svojho života a spoločnosť mu na to musí vytvoriť adekvátne podmienky – je to požiadavka ekonomického, sociálneho, technického atď. pokroku, pretože len znalý človek môže tvorivo vykonávať hociakú činnosť. V súčasnej dobe akákoľvek činnosť (napr. veda, podnikanie, vzdelávanie, kultúra atď.) si vyžaduje osvojenie a obnovovanie vedomostí od narodenia až do konca života, t. j. nepretržité vzdelávanie všetkých ľudí od predškolského až do penzijného veku.

Rozhodujúcim a zásadným momentom pre koncept celoživotného vzdelávania bolo zasadnutie Európskej rady v Lisabone, ktoré sa konalo v marci 2000. Výstupom zasadnutia bolo rozhodnutie zapracovať celoživotné vzdelávanie do vzdelávacej politiky a dôležitosť daného konceptu podčiarkuje aj fakt, že celoživotné vzdelávanie sa stalo jej hlavným princípom.

Význam celoživotného vzdelávania narastá v súvislosti so *starnutím obyvateľstva*, ku ktorému dochádza v EÚ (a vôbec vo vyspelých krajinách) v posledných rokoch. Starnutie populácie má nielen pozitívne efekty (ľudia žijú dlhšie), ale aj negatívne efekty (ubúdanie počtu pracovných síl). Z toho vyplýva, že menší počet pracujúcich ľudí musí podporovať viac ekonomicky neaktívnych osôb a financovať čoraz drahší systém sociálneho zabezpečenia. Starnutie obyvateľstva bude preto nutne sprevádzané neskorším odchodom do dôchodku. To ale znamená, že v priemere sa predĺži čas pracovníka od skončenia posledného stupňa vzdelania (školy) v riadnom vyučovacom procese. Ak zoberieme do úvahy aj skutočnosť, že tvorba nových poznatkov sa stále zrýchľuje, o to viac bude potrebné celoživotné vzdelávanie pracovných síl.

Staršia populácia môže byť mimoriadnym prínosom pre zamestnávateľov. Dôležité je, aby zamestnávatelia pochopili aký prínos pre organizáciu môžu títo pracovníci predstavovať a tiež aby boli schopní im vytvoriť dostatočne flexibilné pracovné podmienky a tým zaručiť, aby skúsenosti a odbornosť zostali súčasťou organizácie. Neoddeliteľnou súčasťou je aj proces celoživotného vzdelávania, ktorý v daných podmienkach nabera na dôležitosť. Firmy musia akceptovať zmenené podmienky na trhu práce a snažiť sa vytvárať prostredie priaznivo naklonené staršej pracujúcej populácii. Najmä v náročnom ekonomickom prostredí, v akom sa Európska únia nachádza, bude kľúčové zabezpečiť, aby vedomosti, skúsenosti a kontakty starších pracujúcich zostali v rámci organizácie. Tak môžu predstavovať pridanú hodnotu, kontinuitu, možnosť odovzdávania pracovných skúseností a tým aj platformu pre ekonomický rast organizácií, krajín a EÚ ako celku.

2 CELOŽIVOTNÉ VZDELÁVANIE VO VYBRANÝCH KRAJINÁCH EÚ

Postupne sa všetky krajiny, ktoré pochopili význam a príležitosti vyplývajúce zo zapracovania konceptu celoživotného vzdelávania do vzdelávacej politiky svojich krajín, snažili vytvoriť adekvátne prostredie pre rozvoj tejto myšlienky. Nakoľko boli vo svojom snažení úspešné, ukazuje nasledujúca tabuľka, v ktorej sme sa zamerali na vybrané krajiny EÚ.

Tabuľka 1 Relatívna účasť 25 – 64 ročnej populácie na celoživotnom vzdelávaní dospelých vo vybraných krajinách a EÚ 27 v rokoch 2007 - 2012, v percentách

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
EÚ 27	9,3	9,4	9,3	9,1	8,9	9
Dánsko	29	29,9	31,2	32,5	32,3	31,6

Fínsko	23,4	23,1	22,1	23	23,8	24,5
Nemecko	7,8	7,9	7,8	7,7	7,8	7,9
Česká republika	5,7	7,8	6,8	7,5	11,4	10,8
Slovenská republika	3,9	3,3	2,8	2,8	3,9	3,1

Zdroj: EUROSTAT. 2013. *Life-long learning*. [online]. Aktualizované 26.2.2013. [cit.23.4.2013]. Dostupné na internete: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsdsc440>., vlastné úpravy

Z daných údajov vyplýva, že krajinou, ktorá dlhodobo dosahuje najvýraznejšie zapojenie populácie do procesu celoživotného vzdelávania je Dánsko, nasledované Fínskom. Za úspechom Dánska stojí najmä proaktívna stratégia, ktorú krajina zaviedla už v roku 2006. Výsledky sa v podobe zvyšujúceho počtu osôb zapojených do celoživotného vzdelávania prejavujú počas celého sledovaného obdobia. Stratégia obsahovala veľké množstvo reforiem z oblastí vzdelávania, výukových programov, výskumu a podnikania a taktiež reformy zamerané na zlepšenie podmienok pre rast a rozvoj inovácií vo všetkých sférach spoločenského života. Po šiestich rokoch od zavedenia reforiem môžeme konštatovať, že tento radikálny krok sa Dánsku vyplatil.

Fínsko sa, podobne ako ďalšie severské krajiny, dlhodobo udržuje na vysokých priečkach v rebríčkoch krajín, a to nielen v oblasti celoživotného vzdelávania, ale aj konkurencieschopnosti. Medzi hlavné dôvody tejto pretrvávajúcej dominancie môžeme zaradiť napríklad prebytky verejných rozpočtov, nízku zadlženosť v porovnaní s ostatnými krajinami EÚ, značné investície do vedy a výskumu, infraštruktúry. Fínsko a Dánsko sú krajiny, ktorým sa podarilo zabezpečiť a udržiavať najvyššiu mieru rozvinutosti vzdelávacích systémov a celoživotného vzdelávania. Dôsledkom globálnej krízy nárastol počet nezamestnaných, čo malo a priori dosah na mieru zamestnanosti. Fínsko sa, podobne ako ostatné krajiny, bude musieť vyrovnáť so starnutím populácie pri súčasnom poklese miery pôrodnosti, čo bude mať za následok, že menšia skupina aktívne participujúcich na trhu práce bude mať zodpovednosť za blaho väčšej skupiny obyvateľstva, ktorá bude mimo pracovného života. To môže v budúcnosti spôsobiť nerovnováhu, záťaž pre štátny rozpočet a tiež nárast dopytu po službách zdravotného charakteru, čomu sa bude musieť prispôbiť aj situácia na trhu práce a v systéme vzdelávania. Fínsko sa v budúcnosti a vzhľadom na dané skutočnosti bude musieť zamerať na podporu predlžovania pracovného života, systému celoživotného vzdelávania, hodnotovej orientácie v kontexte práce, motivácie zamestnancov, prehľbovania spolupráce na všetkých úrovniach, na posilnenie inovácií a produktivity s cieľom zvýšiť mieru participácie na trhu práce.

Česká republika sa umiestnila v danom rebríčku pomerne vysoko, čo v praxi znamená, že v roku 2012 sa do procesu celoživotného vzdelávania zapojilo 10,8 % populácie. Touto hodnotou Česko v danom roku dosiahlo vyšší počet zapojených do celoživotného vzdelávania ako Nemecko.

Nemecko ako vedúca národná ekonomika EÚ vykazuje výrazne nižší počet celoživotne sa vzdelávajúceho obyvateľstva v porovnaní so severskými krajinami. V roku 2012 bola hodnota zapojenia populácie do procesu celoživotného vzdelávania na úrovni 7,9 %. Nízke hodnoty môžeme pripísať aj rozdielnym charakterom produkcie týchto ekonomík. Nižšia úroveň sofistikovanej výroby nemeckej ekonomiky následne vyžaduje aj nižší podiel celoživotne sa vzdelávajúcej populácie, na rozdiel od toho severské krajiny sa zameriavajú na progresívne a rýchlo sa rozvíjajúce odvetvia, ktoré si zo svojej podstaty vyžadujú kvalitný ľudský kapitál

zapojený do procesu celoživotného vzdelávania, čo je konkurenčnou výhodou v turbulentnom prostredí znalostnej ekonomiky.

Podobne ako Nemecko aj ekonomika Slovenskej republiky je zameraná prevažne na priemyselnú výrobu s nízkou potrebou vysokokvalifikovanej pracovnej sily. Údaje potvrdzujú, že zapojenie slovenskej populácie do procesu celoživotného vzdelávania je v porovnaní s ostatnými európskymi krajinami alarmujúco nízke (3,1 % v roku 2012, čo predstavuje pokles oproti roku 2007 o 0,8 %). Tento pokles možno pripísať ekonomickej recesii, ktorá zasiahla aj Slovensko a taktiež faktu, že vzdelávanie a celoživotné vzdelávanie nie sú prioritami vlády.

V podmienkach Slovenskej republiky je dané zaostávanie, vyvolané nízkym percentom populácie zapojenej do procesu celoživotného vzdelávania neprípustné, nakoľko slovenská ekonomika, charakteristická produkciou s nízkou pridanou hodnotou, nebude konkurencieschopná a taktiež nedokáže spĺňať požiadavky znalostnej ekonomiky. K ďalším dôvodom zaraďujeme nedostatočne rozpracovanú základnú stratégiu vzdelávania dospelých. Celoživotné vzdelávanie a ďalšie vzdelávanie je potrebné prepojiť so systémom školského vzdelávania, aby sa vytvárali styčné body a odstraňovali protiklady medzi formálnym a neformálnym vzdelávaním. Preto pokladáme za dôležité umožniť väčšie zapájanie sa vysokých škôl do ďalšieho vzdelávania. Následne je potrebné zabezpečiť nielen kontinuálne zvyšovanie kvality vzdelávania dospelých, ale aj adekvátne štandardy pre následnú kontrolu plnenia stanovených cieľov.

Cieľmi celoživotného vzdelávania sú podpora aktívneho občianstva a podpora zamestnatelnosti (t. j. schopnosti zabezpečiť si a udržať zamestnanie) ako rozhodujúcej podmienky na dosiahnutie plnej zamestnanosti a zlepšenie európskej konkurencieschopnosti v globálnej znalostnej ekonomike.² Pri nízkej úrovni príjmov obyvateľstva bude ťažké očakávať, že jednotlivci budú investovať do sféry vzdelania v zvýšenej miere. Na zabezpečovaní celoživotného vzdelávania by okrem verejných inštitúcií mali participovať aj zamestnávateľia. K jeho podpore by mohlo prispieť napríklad dotovanie určitého typu kurzov a daňové úľavy pre poskytovateľov ďalšieho vzdelávania.³

3 PROGRAMY EÚ NA PODPORU CELOŽIVOTNÉHO VZDELÁVANIA

Na podporu celoživotného vzdelávania Európska únia (Európsky parlament a Európska Rada) prijala v roku 2006 akčný program v oblasti celoživotného vzdelávania, ktorého cieľom je zabezpečiť prístup občanov k celoživotnému vzdelávaniu a nadobúdaniu nových zručností počas celého ich života.

Na podporu celoživotného vzdelávania slúžia nasledovné programy:

- Comenius,
- Erasmus,
- Leonardo da Vinci,
- Grundtvig.

Cieľom programu *Comenius*, ktorý sa týka školského vzdelávania, je poskytnúť všetkým mladým ľuďom kvalitné vzdelanie, ktoré ich pripraví na pôsobenie v globalizovaných

² DUDOVÁ, I.: *Ekonomia vzdelávania*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2011. ISBN 978-80-225-3117-7. s. 159.

³ PAUHOFOVÁ, I. a kol. 2012: *Paradigmy zmien v 21. storočí (hľadanie kontúr v mozaike)*. Bratislava: EÚ SAV, 2012. ISBN 978-80-7144-194-6. s. 167.

spoločnostiach a na rýchlo sa meniaci svet práce. Program *Leonardo da Vinci* je zameraný na počiatočné a ďalšie odborné vzdelávanie a prípravu. Program *Grundtvig* sa orientuje na vzdelávanie dospelých, ktoré je rovnako dôležitou zložkou celoživotného vzdelávania. Dodatočne bol prijatý aj program *Jean Monnet*, ktorého cieľom je stimulovať vyučovacie a výskumné aktivity v oblasti štúdia európskej integrácie.⁴

Vysokoškolského vzdelávania sa týka program *Erasmus*. Vysoké školy by mali výrazne prispieť k stratégii Európa 2020 a predovšetkým k jednému z jej hlavných cieľov – zvýšiť podiel obyvateľov vo veku 30 – 34 rokov, ktorí dosiahli terciárne vzdelanie (alebo jeho obdobu) na 40 % do roku 2020.

Predmetný program kladie dôraz na *rozvoj mobility*: každá mladá osoba by mala mať príležitosť zúčastniť sa na určitej forme mobility. Do roku 2020 by malo 20 % európskych absolventov stráviť určitý čas štúdiom alebo na stáži v zahraničí. Mobilita študentov a učiteľov zohráva rozhodujúcu úlohu pri vytváraní európskeho priestoru vysokoškolského vzdelávania, čo je jeden z cieľov bolonského procesu.

Tabuľka 2 Podiel odchádzajúcich ERASMUS študentov ako percento absolventov

	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11
Fínsko	9.34	7.73	10.58	10.42
Česká republika	7.20	6.79	6.21	6.36
Nemecko	6.97	7.00	6.19	6.14
Dánsko	3.93	4.27	4.94	5.10
Slovensko	3.66	3.11	2.85	3.20

Zdroj: EUROPEAN COMMISSION, 2013. *ERASMUS – Statistics*. [online]. Aktualizované 7.2.2013. .

[cit.23.4.2013]. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/education/erasmus/statistics_en.htm, vlastné úpravy.

Spomedzi vybraných krajín je najnižší počet študentov participujúcich na programe ERASMUS zo Slovenskej republiky (3,20 % v roku 2010/2011), naopak najviac participantov vykazuje Fínsko (10,42% v roku 2010/2011), nasledované Českou republikou (6,36% v roku 2010/2011). Nízke percento študentov zapojených do programu môže byť pripísané výške finančného príspevku, ktorý závisí od celkového množstva finančných prostriedkov vyhradených na program, ako aj od destinácie. Častokrát sa však stáva, že pobyt študenta v zahraničí musí byť spolufinancovaný z vlastných zdrojov. Ďalším problémom, ktorý odrádza študentov od participácie v programe je nedostatočná úroveň jazykových zručností. Aj napriek faktu, že ako domáce, tak zahraničné univerzity ponúkajú jazykové kurzy, nedostatočná znalosť anglického jazyka môže byť významným faktorom pri rozhodovaní o vycestovaní. V tejto súvislosti sa problematika opäť vracia k financiám, nakoľko kurzy bývajú vo väčšine prípadov spoplatnené. Významným faktorom pri rozhodovaní študentov o odchode do zahraničia je nízka miera motivácie, strach zo samostatnosti ako aj problémy s uznávaním absolvovaných predmetov.

Systém uznávania kvalifikácií a doby štúdia vzdelávania a odbornej prípravy bol ako jeden z cieľov Lisabonskej stratégie v rámci kategórie vzdelávanie a odborná príprava v znalostnej ekonomike rozpracovaný aj na zasadnutí Európskej rady v Barcelone (2002), Kopenhagene (2002), v spoločnej priebežnej správe Európskej rady a komisie o implementácii programu

⁴ Program celoživotného vzdelávania. Všeobecná výzva na predkladanie návrhov na roky 2011 – 2013. Strategické priority 2012. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/education/lip/doc/call11/prior_sk.pdf.

Vzdelávanie a odborná príprava 2010 (2004), ktorá zdôrazňovala potrebu systému prenosu kreditov pre odborné vzdelávanie a prípravu. Tiež v spoločnej správe Európskej rady a komisie z roku 2008, pričom ku konečnému schváleniu prišlo v roku 2009 odporúčaním Európskeho parlamentu a rady o vytvorení Európskeho systému kreditov pre odborné vzdelávanie a prípravu (ECVET)⁵. ECVET je definovaný ako „technický rámec na prenos, uznávanie a prípadne zhromažďovanie výsledkov vzdelávania osôb, ktorých cieľom je získať kvalifikáciu.“⁶ Na rozdiel od Európskeho systému prenosu kreditov (ECTS) ECVET zohľadňuje špecifickosť odborného vzdelávania a prípravy získaných prostredníctvom formálneho, neformálneho ale aj informálneho vzdelávania. Má za cieľ zabezpečiť zlučiteľnosť už existujúcich systémov, uľahčiť členským štátom spoluprácu a najmä podporovať mobilitu a rozvoj systému celoživotného vzdelávania.

V praxi tento systém znamená nasledovné: inštitúcia ohodnotí dosiahnuté výsledky študenta a prideli mu kredity, ktoré následne akceptuje druhá hodnotiaca inštitúcia a uzná ich pre udelenie kvalifikácie, takže osoba je schopná akumulovať a prenášať svoju kvalifikáciu. Súčasťou ECVET je popis kvalifikácií na základe učebných výsledkov (vedomosti, zručnosti a kompetencie) a vyjadrenie kvalifikácií v jednotkách učebných výsledkov, ktoré možno presúvať a akumulovať. Ku kvalifikáciám a jednotkám sa pridávajú aj numerické kreditné body ECVET, slúžia však iba ako doplnok. V roku 2009 Európska rada v spolupráci s Európskym parlamentom vytvorili podmienky pre realizáciu ECVET. Pilotná verzia tohto projektu má byť testovaná v európskom a národnom kontexte do roku 2012, kedy sa tiež očakáva, že krajiny budú mať vytvorené adekvátne podmienky na reálne zavedenie ECVET do praxe. K evaluácii dosiahnutých výsledkov, ale aj problémov, ktoré nastali pri zavádzaní tohto Európskeho systému kreditov pre odborné vzdelávanie a prípravu má dôjsť v roku 2014.

ZÁVER

Celoživotné vzdelávanie sa v priebehu posledných rokov stáva základným cieľom politiky v oblasti vzdelávania tak v EÚ, ako aj na národnej úrovni. Celoživotné vzdelávanie, ktoré sa chápe ako prostriedok adaptácie pracovných zdrojov na požiadavky meniaceho sa výrobného procesu a podmienok fungovania globálneho trhu, predpokladá, že ľudia musia pokračovať v štúdiu a obnovovať svoje vzdelanie v priebehu celého života, a to kombináciou neformálnych metód, inštitucionálneho formálneho vzdelávania i informálneho vzdelávania. Ide o to, že vzdelávanie a odborná príprava sú kľúčové na dosiahnutie priorít stratégie Európa 2020, ktorá si za jeden zo svojich piatich hlavných cieľov stanovila znížiť mieru predčasného ukončenia školskej dochádzky pod úroveň 10 % a zvýšiť podiel obyvateľov vo veku 30 – 34 rokov s vysokoškolským vzdelaním na 40 %.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. DUDOVÁ, I.: *Ekonomia vzdelávania*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2011. ISBN 978-80-225-3117-7.

⁵ EUROPEAN PARLIAMENT, EUROPEAN COUNCIL. 2009. *Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 June 2009 on the establishment of a European Credit System for Vocational Education and Training (ECVET)*. [online]. Official Journal of the European Union 2009/C 155/02. [cit.9.3.2012].

Dostupné na internete: [http://eur-](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:155:0011:0018:EN:PDF)

[lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:155:0011:0018:EN:PDF](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:155:0011:0018:EN:PDF).

⁶ Tamtiež.

2. *Európa 2020. Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu*. Európska komisia, Brusel 3.3.2010.
3. EUROPEAN COMMISSION. 2013. *ERASMUS – Statistics*. [online]. Aktualizované 7.2.2013. . [cit.23.4.2013]. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/education/erasmus/statistics_en.htm.
4. EUROPEAN PARLIAMENT, EUROPEAN COUNCIL. 2009. *Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 June 2009 on the establishment of a European Credit System for Vocational Education and Training (ECVET)*. [online]. Official Journal of the European Union 2009/C 155/02. [cit.9.3.2012]. Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:155:0011:0018:EN:PDF>.
5. EUROSTAT. 2013. *Life-long learning*. [online]. Aktualizované 26.2.2013. [cit.23.4.2013]. Dostupné na internete: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsdsc440>.
6. GONDA, V.: Vzdelávanie, veda a výskum v kontexte programu Európa 2020: aktuálne problémy. In: *Sociálny rozvoj a kvalita života v kontexte makroekonomickej nerovnováhy*, s. 140 – 148. Elektronický zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie (KS RaP), Veľký Meder, 17. – 18. mája 2012. ISBN 978-80-225-3398-0.
7. GONDA, V.: Determinanty formovania znalostnej ekonomiky v kontexte novej hospodárskej stratégie „Európa 2020“: celoživotné vzdelávanie. In: *Ekonomická teória a ekonomická realita, ETER 2012*. Elektronický zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie KET. Bratislava 9. november 2012. ISBN 978-80-225-3476-5.
8. LUKÁČOVÁ, I.: *Determinanty formovania znalostnej ekonomiky v EÚ a SR v kontexte novej hospodárskej stratégie „Európa 2020“ : dizertačná práca*. Bratislava : NHF EU, 2013. 166 s.
9. PAUHOFOVÁ, I. a kol. 2012: *Paradigmy zmien v 21. storočí (hľadanie kontúr v mozaike)*. Bratislava: EÚ SAV, 2012. ISBN 978-80-7144-194-6.
10. *Program celoživotného vzdelávania. Všeobecná výzva na predkladanie návrhov na roky 2011 – 2013. Strategické priority 2012*. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/education/llp/doc/call11/prior_sk.pdf.
11. SIVÁK, R. a kol.: *Slovník znalostnej ekonomiky*. Bratislava: SPRINT dva, 2011. ISBN 978-80-89393-45-9.
12. www.euractiv.sk.

Kontaktné údaje

Vladimír GONDA, prof. Ing. PhD.

**Katedra ekonomickej teórie, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita
v Bratislave, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava**

e-mail: vladimir.gonda@euba.sk

Ivona Lukáčová, Ing.

**Katedra ekonomickej teórie, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita
v Bratislave, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava**

e-mail: ivona.lukacova@euba.sk

ŠTRUKTÚRNE OSOBITOSTI VSTUPOV A VÝSTUPOV V ODVETVÍ ZDRAVOTNÍCTVA NA SLOVENSKU

STRUCTURAL PARTICULARITIES OF INPUTS AND OUTPUTS IN THE SLOVAK HEALTHCARE SECTOR

Karol Morvay

ABSTRACT

The structural characteristics of health sector are fundamentally different than in most sectors of the Slovak economy. In this article we use national accounts and input-output tables to evaluate the particularities of the sector. The healthcare sector in Slovakia is specific in terms of sectoral economic analysis, but in most advanced European economies are some of its particularities even more visible (and some of them are formed quite differently). As well as we can find similarities between the health sector in Slovakia and other countries (low intensity on intermediate consumption, high value added ratio, high wage intensity), we can also show some major differences (different input structure). If sectors such as healthcare should in future stronger contribute to economic growth, it would be possible to achieve higher quality of economic growth than in the past.

KEYWORDS: healthcare sector, national accounts, value added, input structure

ÚVOD

Je zrejme úplne oprávnené predpokladať, že odvetvia služieb zamerané na kultiváciu človeka majú výrazné štruktúrne špecifiká. To je dané ich zvláštnym postavením, zvláštnymi funkciami aj zvláštnymi spôsobmi financovania (špecifiká celého bloku „odvetví rozvoja človeka“ spracoval napr. Rektořík a kol. (2002), k niektorým špecifikám fungovania zdravotníctva pozri napr. Culyer- Newhouse (2000), v domácej literatúre Pechová (2009)). Ak očakávame rozmach takýchto služieb v budúcnosti pre ich prínos k civilizačnému pokroku, je užitočné sa týmito odvetvovými špecifikami zaoberať. Poznanie štruktúrnych špecifik týchto odvetví je potrebné aj k tomu, aby sme mohli uvažovať o vplyve týchto odvetví na ekonomický rast, na zamestnanosť či na formovanie príjmov.

Zaoberáme sa tu kvantitatívnymi charakteristikami odvetvia zdravotníctva, pomenovaním jeho špecifických črt ako aj reakciou odvetvia na výkyvy v makroekonomickom vývoji. Využívame pritom údaje národných účtov a údaje z input-output tabuliek. Pre odvetvovú analýzu zdravotníctva je veľkým prínosom, že podľa metodiky odvetvovej klasifikácie NACE, revízia 2, je možné monitorovať údaje zdravotníctva samostatne (v minulosti bola táto možnosť obmedzená spájaním odvetvia zdravotníctva a sociálnej pomoci).

Tento príspevok sa pokúša dať odpoveď na tri otázky:

- 1) Aké sú špecifiká odvetvia zdravotníctva na strane vstupov?
- 2) Aká je štruktúra pridanej hodnoty (ako ukazovateľa výstupu) v tomto odvetví?
- 3) Ako sa správa výstup tohto odvetvia pri výkyvoch ekonomiky?

Ak v tomto príspevku používame pojem „výstup odvetvia“, máme na mysli iba výstup v ekonomickom zmysle (presnejšie: v zmysle metodiky národných účtov). Výstup tohto odvetvia by mohol byť chápaný aj inak¹ (príspevok k zdraviu, príspevok k počtu rokov prežitých v zdraví a pod.), pracujeme tu však výlučne s ekonomickými kategóriami.

1. OSOBITOSTI NA STRANE VSTUPOV

Pri analýze štruktúry vstupov vychádzame z údajov input-output tabuliek (zdroj Eurostat). Pravda, nevýhodou týchto databáz je značný časový posun: počas prípravy tohto textu bolo možné pracovať iba s údajmi do roku 2009 (niektoré agregované údaje však boli dostupné aj za rok 2011 v databáze národných účtov).

Pre medzinárodné porovnávanie vyberáme krajiny V4 a Slovinsko, ako aj päťicu vyspelejších európskych ekonomík. Pre vyjadrenie významu vybraných vstupov do odvetvia používame ukazovateľ náročnosti: ide o podiel daného vstupu a celkovej produkcie. Takýto ukazovateľ vypovedá o tom, koľko jednotiek daného vstupu potrebuje odvetvie na vytvorenie jednotky svojej produkcie (obratu). Presnejšie, v našich kvantifikáciách je uvedené, koľko eur daného vstupu bolo použitých na vytvorenie 100 eur produkcie (obratu) v odvetví. Z takéhoto porovnania vyplývajú nasledovné zistenia:

-Odvetvie zdravotníctva v SR je podstatne menej náročné na medzispotrebu² ako celá ekonomika. Pri tomto porovnaní sme použili údaj za celú ekonomiku, údaj za automobilový priemysel (ako ťahúň rastu ekonomiky v uplynulom období) a údaj za odvetvie zdravotníctva. Rozdiely sú značné: kým v ekonomike SR (súhrn všetkých odvetví) bolo potrebných na vytvorenie 100 eur produkcie použiť zložky medzispotreby v hodnote 61,9 eur (rok 2011, tabuľka 1) a v automobilovom priemysle až za 86,5 eur, tak v odvetví zdravotníctva na dosiahnutie 100 eur produkcie „stačilo“ použiť medzispotrebu v objeme 41,4 eur. Nižšia náročnosť na medzispotrebu je typická črta sektora služieb a je spojená s vyššou mierou pridanej hodnoty (s ňou sa zaoberáme na inom mieste).

-Nízka náročnosť na medzispotrebu nie je len špecifikom odvetvia zdravotníctva v SR. V ostatných krajinách vo vybranom súbore je tento parameter podobný. Dokonca vo vyspelejších ekonomikách je náročnosť na medzispotrebu ešte nižšia (to však platí aj pri porovnaní iných sektorov). Možno zovšeobecniť, že odvetvie zdravotníctva je v krajinách strednej a východnej Európy náročnejšie na medzispotrebu ako vo vyspelejších európskych ekonomikách.

-Pri detailnejšom pohľade na parametre položiek medzispotreby v zdravotníctve zisťujeme, že odvetvie zdravotníctva v SR je v porovnaní s inými krajinami náročnejšie na energie, na opravné a inštalačné služby alebo na služby prenajímania a lízingu (tabuľky 2 a 3). V tabuľke 2 sú sústredené tie položky medzispotreby, ktorých podiel aspoň v jednej krajine presiahol hodnotu jedného eura na 100 eur produkcie. Zaujímavá je aj najnižšia (v danom súbore) náročnosť slovenského zdravotníctva na služby počítačového programovania a informačné služby. V tabuľke 3 sú ešte uvedené dve kategórie vstupov (súčasť medzispotreby), ktoré síce neprekračujú stanovenú kritickú hranicu, dokresľujú však niektoré špecifiká odvetvia. Vyplýva z nich mimoriadne nízka náročnosť zdravotníctva v SR na služby výskumu a vývoja (najnižšia v súbore) ako aj najvyššia náročnosť na prenajímanie a lízing v súbore krajín. Treba podotknúť, že náročnosti na vstupy môžu výraznejšie kolísať a stav

¹ Chápanie výstupu a jeho meranie je problematické vo všetkých odvetviach zameraných na kultiváciu človeka (zdravotníctvo, vzdelávanie, kultúra, sociálne služby...). K tomu Berndt et al., 2000.

² Vstupy, ktoré sa v procese produkcie spotrebujú (materiál, energie, suroviny, tovary a služby spotrebované pri produkcii). Nepatrí sem ľudská práca ani použitie kapitálu.

v jednom roku (tu 2009) môže byť aj mimoriadny³.

Tabuľka 1: Vybrané parametre štruktúry vstupov a výstupov odvetvia

<i>v mil. Eur, bežné ceny, údaje za rok 2011</i>			
	Zdravotníctvo	automobilový priemysel	ekonomika spolu
A. hrubá produkcia	2937,8	17130,2	163966,8
B. medzispotreba	1217,9	14821,2	101436,4
C. pridaná hodnota	1719,9	2309	62530,4
v tom: D. odmeny zamestnancom	1296,6	981,2	25796,1
E. spotreba fixného kapitálu (odpisy)	203,1	586	13090,2
<i>podieľ v %</i>			
medzispotreba na produkcii (B/A)	41,4	86,5	61,9
pridaná hodnota na produkcii (C/A)	58,5	13,4	38,1
odmeny zamestnancom na pridanej hodnote (D/C)	75,4	42,5	41,3
spotreba fixného kapitálu (odpisy) na pridanej hodnote (E/C)	11,8	25,4	20,9

Zdroj: Vlastné výpočty podľa údajovEurostat-u

Tabuľka 2: Náročnosť odvetvia zdravotníctva na vybrané vstupy (EUR vstupu na 100 EUR produkcie odvetvia)

	SK	CZ	H	PL	SLO	A	NL	SWE	GER	DK
Potraviny, nápoje	1,65	1,15	0,91	0,51	0,77	1,09	0,72	1,36	3,20	0,45
Textílie, odevy a produkty z kože	0,14	2,38	0,11	0,07	0,23	0,28	0,47	0,76	0,21	0,21
Papier a výrobky z papiera	0,71	0,36	0,06	0,15	0,21	0,16	1,06	0,49	0,12	0,17
Koks, rafinované ropné produkty	0,79	0,45	0,54	0,74	0,46	1,56	0,07	0,23	0,34	0,14
Chemikálie a chemické výrobky	1,41	1,11	2,59	2,81	0,92	0,75	1,19	3,94	0,68	0,38
Farmaceutické výrobky	3,45	9,88	9,29	9,41	14,02	7,63	4,89	0,00	3,00	9,09
Počítače, elektronické a optické prístroje	0,37	0,53	1,74	1,04	0,14	0,49	1,45	0,85	0,20	0,38
Nábytok; ostatné výrobky	2,05	2,72	5,70	4,07	3,49	2,47	1,68	3,71	2,90	2,09
Opravné a inštalačné služby strojov a zariadení	4,13	0,23	0,00	0,20	0,39	1,16	0,02	0,17	0,25	1,17
Elektrina, plyn, para, úprava vzduchu	11,19	3,32	1,91	2,24	1,25	1,64	1,46	1,33	0,99	1,18
Odpadové hospodárstvo, triedenie a zber odpadov	0,11	0,50	0,49	0,16	0,29	0,28	0,42	0,21	0,28	1,54
Stavebníctvo, stavebné práce	1,14	3,10	0,33	0,78	0,72	1,30	0,65	0,36	1,55	0,01
Služby pozemnej a potrubnej dopravy	0,02	0,14	0,23	0,38	0,18	0,05	0,26	0,08	0,01	1,22
Ubytovacie a stravovacie služby	0,22	2,79	0,52	0,18	0,31	0,29	0,95	0,87	0,15	0,20
Telekomunikačné služby	0,60	0,47	0,80	1,26	0,25	0,46	0,57	0,68	0,35	0,78
Počítačové programovanie, súvisiace služby; inform. služby	0,27	0,43	0,68	0,30	0,50	0,64	0,27	0,61	0,77	2,91
Finančné služby (bez poisť.)	0,54	0,95	0,60	0,82	0,23	0,70	0,84	0,08	1,25	0,14
Služby súvisiace s nehnuteľnosťami	1,68	1,69	2,35	2,09	0,45	2,70	0,71	5,32	2,12	0,94

³ Mimoriadny charakter má napr. údaj o náročnosti na elektrinu, plyn, paru a úpravu vzduchu. V predchádzajúcom roku (2008) hodnota náročnosti na tento vstup nebola taká extrémne vysoká ako hodnota uvedená v tabuľke 2 za rok 2009. Aj tak však bola vysoká v medzinárodnom porovnaní a uvedené tvrdenie o vysokej energetickej náročnosti tým nie je spochybnené.

Právne a účtovné služby; manažérske konzultačné služby	0,97	1,38	1,06	0,80	0,74	2,89	0,99	1,10	0,91	0,70
Služby súvisiace so zamestnávaním	0,01	0,00	0,05	0,19	0,56	0,56	2,08	1,13	0,00	1,82
Bezpečnostné služby, administratívne a podporné služby pre podnikanie	1,06	0,78	2,48	0,57	1,11	0,65	0,45	1,52	2,05	1,59
Zdravotníctvo	3,15	2,03	6,88	5,74	3,86	1,91	2,04	3,28	4,45	1,32
Sociálne služby	1,06	0,10	0,00	0,00	0,01	0,08	0,12	0,00	0,00	0,00
Medzispotreba spolu	41,16	41,79	44,19	39,39	36,47	34,48	27,69	34,32	31,40	35,16

Poznámky: miery náročnosti sú vypočítané ako pomer daného vstupu k objemu produkcie odvetvia. Vybrané sú položky, ktorých hodnota aspoň v jednej krajine presiahla úroveň 1 eur daného vstupu na 100 eur produkcie.

Skratky krajín: SK- Slovensko, CZ- Česko, H- Maďarsko, PL- Poľsko, SLO- Slovinsko, A- Rakúsko, NL- Holandsko, SWE- Švédsko, GER- Nemecko, DK- Dánsko

Zdroj: vlastné výpočty podľa údajov Eurostat- u

Tabuľka 3: Náročnosť odvetvia zdravotníctva na služby výskumu a vývoja a na služby prenajímania a lízingu (EUR vstupu na 100 EUR produkcie odvetvia)

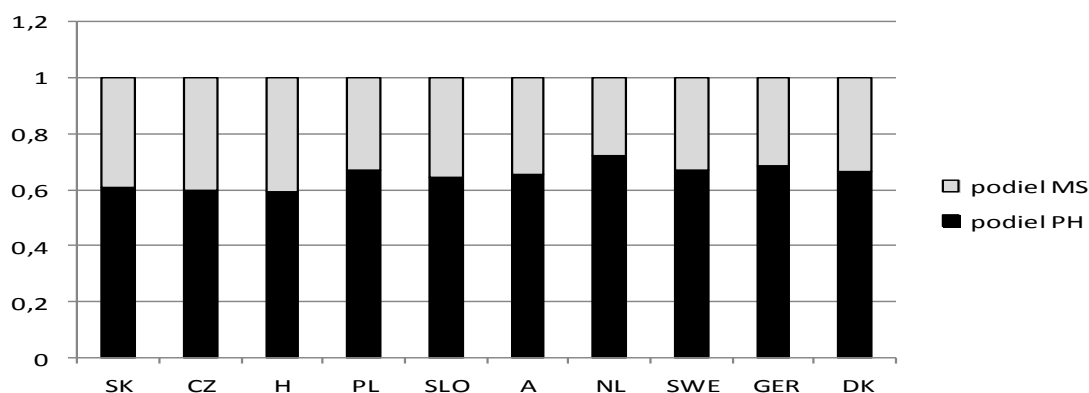
	SK	CZ	H	PL	SLO	A	NL	SWE	GER	DK
Služby výskumu a vývoja	0,00	0,01	0,03	0,04	0,08	0,01	0,13	0,20	0,06	0,44
Prenajímanie a lízing	0,68	0,59	0,16	0,48	0,16	0,08	0,68	0,47	0,44	0,35

Zdroj: vlastné výpočty podľa údajov Eurostat- u

2. OSOBITOSTI NA STRANE VÝSTUPOV

Ako už bolo vyššie spomenuté a kvantifikované v tabuľke 1, odvetvie zdravotníctva je charakteristické nízkou náročnosťou na medzispotrebu (nízkou na pomery ekonomiky SR) a vysokou mierou pridanej hodnoty. Pomer medzispotreby a pridanej hodnoty vypovedá o určitom type efektívnosti, vyjadruje úroveň zhodnotenia vstupov. Vo všeobecnosti je nízka náročnosť na medzispotrebu a vysoká miera pridanej hodnoty žiaduci stav (keďže pridaná hodnota je báza príjmov v sektore). V odvetví zdravotníctva však má pridaná hodnota popri neobvyklom podiele aj veľmi neobvyklú štruktúru.

Graf 1: Podiel medzispotreby (MS) a pridanej hodnoty (PH) na produkcii odvetvia zdravotníctva (priemery za obdobie 2001- 2011, ak nie je uvedené inak).

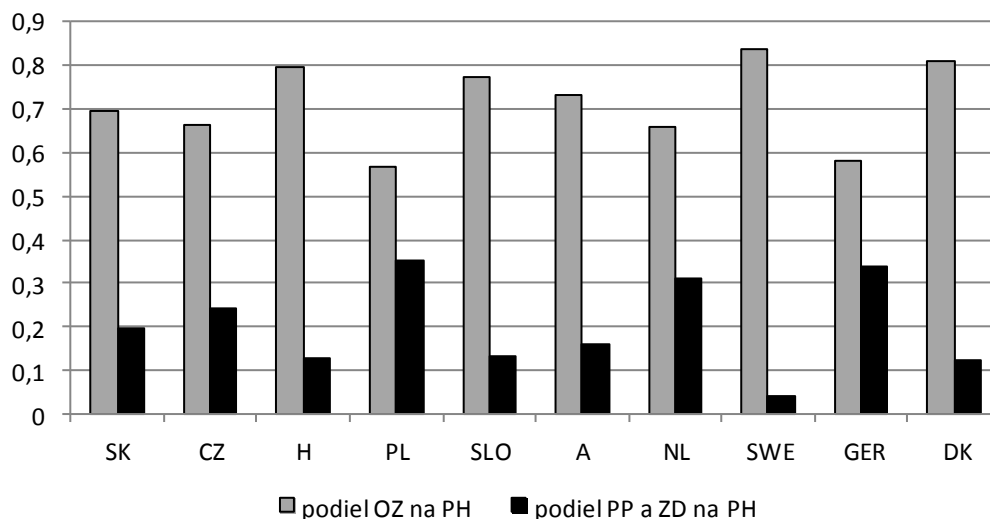
Pozn. Obdobie v prípade Švédska, Nemecka, Poľska a Dánska je 2001-2010.
Počítané z bežných cien.

Zdroj: vlastné výpočty podľa údajov Eurostat- u

Neobvyklá štruktúra pridanej hodnoty je daná mimoriadne vysokým podielom odmien zamestnancom (suma nákladov práce). Z údajov v tabuľke 1 vyplynulo, že viac ako tri štvrtiny pridanej hodnoty v odvetví zdravotníctva tvoria odmeny zamestnancom. V ekonomike ako celku je podiel odmien zamestnancom na pridanej hodnote podstatne nižší (odmeny zamestnancom netvoria ani polovicu objemu pridanej hodnoty). Na druhej strane z toho vyplýva, že podiel prevádzkových prebytkov (príjmy korporácií) a zmiešaných príjmov (príjmy samozamestnaných osôb) na pridanej hodnote je neobvykle nízky. Takisto relatívne nízky je podiel spotreby fixného kapitálu (odpisy) na pridanej hodnote. Možno zhrnúť, že v odvetví zdravotníctva síce evidujeme vysoký podiel pridanej hodnoty, jej štruktúra je však veľmi špecifická: vysoký podiel pridanej hodnoty je daný extrémnou mzdovou náročnosťou (a to napriek všeobecne známej relatívne nízkej mzdovej hladine v odvetví). Ide teda o výrazne deformovanú štruktúru pridanej hodnoty, s neobvykle nízkym podielom podnikateľských príjmov (príjmy korporácií, príjmy SZČO) a nízkym podielom príjmov slúžiacich na obnovu majetku (odpisy).

Z medzinárodného porovnania vyplýva, že vysoký podiel odmien zamestnancom na pridanej hodnote je bežný jav v odvetví zdravotníctva (v prípade Švédska a Dánska presiahol tento podiel 80%, graf 2). Vysoký podiel odmien zamestnancov sa celkom prirodzene spája s nízkym podielom prevádzkových prebytkov a zmiešaných dôchodkov (čo sú typy podnikateľských príjmov). V Nemecku, Holandsku a Poľsku sa relatívne nižší podiel odmien zamestnancom spája s vyšším podielom prevádzkových prebytkov a zmiešaných príjmov. Každopádne odmeny zamestnancom výrazne dominujú v štruktúre príjmov (v štruktúre pridanej hodnoty).

Graf 2: Podiel rôznych typov príjmov na pridanej hodnote odvetvia zdravotníctva (priemery za obdobie 2001- 2011, ak nie je uvedené inak).

Pozn. OZ- odmeny zamestnancom, PP- prevádzkový prebytok, ZD – zmiešaný dôchodok, PH- pridaná hodnota

Obdobie v prípade Švédska, Nemecka, Poľska a Dánska je 2001-2010.

Počítané z bežných cien.

Zdroj: vlastné výpočty podľa údajov Eurostat- u

Rámček 1: Vybrané charakteristiky výstupu odvetvia zdravotníctva

Odvetvie zdravotníctva v SR:

- tvorí 1,7% hrubej produkcie (obratu) ekonomiky
- tvorí 2,7% pridanej hodnoty ekonomiky
- vypláca až 5% z objemu všetkých odmien zamestnancom

(za rok 2011, vlastné výpočty podľa údajov ŠÚ SR)

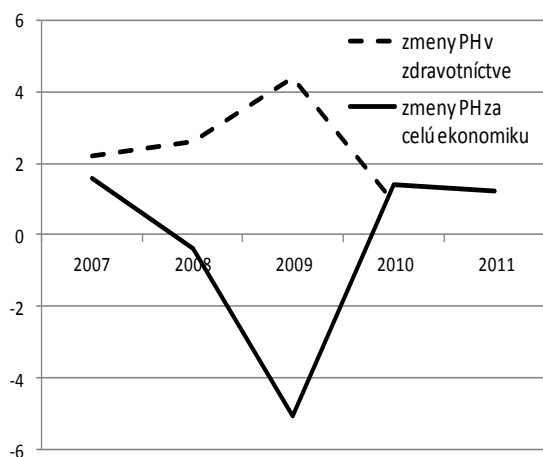
3. REAKCIA VÝSTUPU ODVETVIA ZDRAVOTNÍCTVA NA MAKROEKONOMICKÉ VÝKYVY

Objem pridanej hodnoty (ako rozhodujúceho výstupu sektora v metodike národných účtov) v odvetví zdravotníctva sa správa pri výkyvoch ekonomiky inak ako vo väčšine odvetví. To vzhľadom na zvláštny charakter odvetvia nie je prekvapujúce. Zaujímavé však je, ako výrazne anticyklicky pôsobilo odvetvie zdravotníctva v niektorých krajinách aj to, ako unikátny bol vývoj v SR.

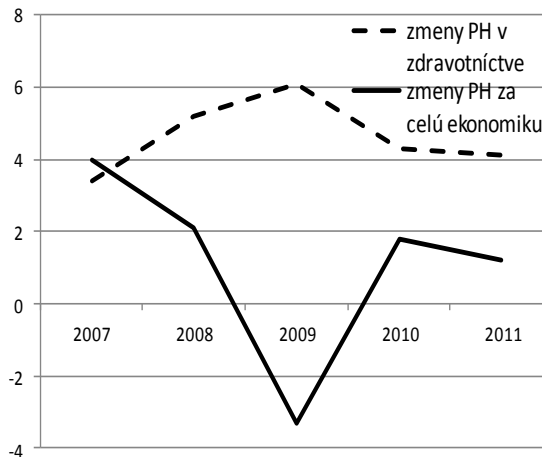
Graf 3: Modelové situácie vzťahu dynamiky ekonomiky a dynamiky odvetvia zdravotníctva

-Výkon ekonomiky klesol, ale rast výstupu odvetvia zdravotníctva sa zrýchlil:

A) Dánsko

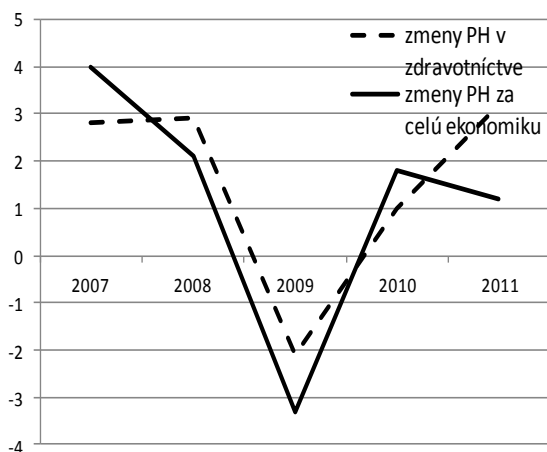
B) Holansko

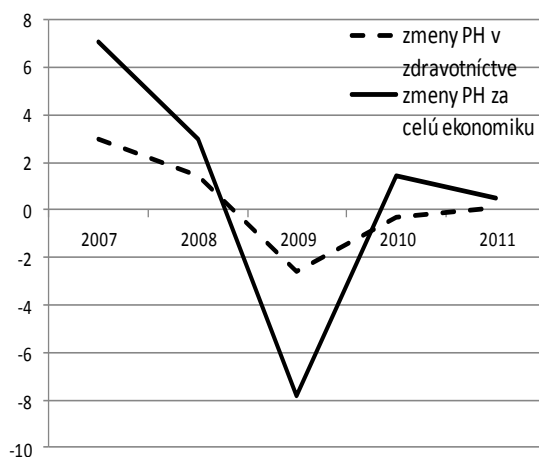
-Výkon ekonomiky klesol, klesol aj výstup odvetvia zdravotníctva, ale v menšej miere:

C) Rakúsko

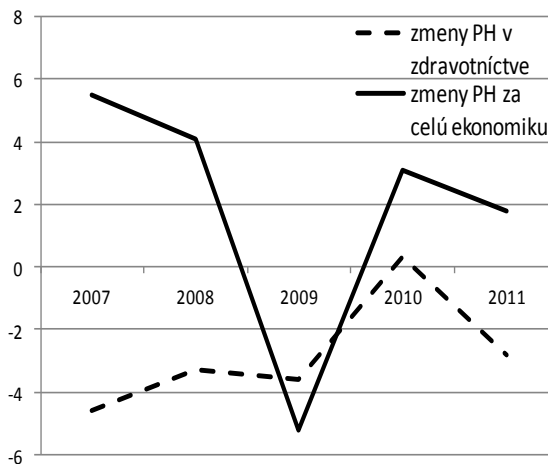
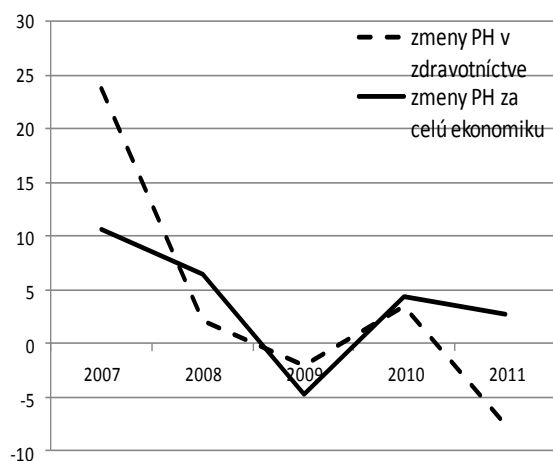
D) Slovinsko

-Výkon ekonomiky klesol, dramaticky (alebo opakovane) klesol aj výstup zdravotníctva:
E) Slovensko

F) Česko

Zdroj: Eurostat, National Accounts

Ani v jednej ekonomike v našom súbore výstup odvetvia v recesii neklesol tak výrazne, ako klesol výstup celej ekonomiky. V niektorých krajinách bol vývoj výstupu odvetvia zdravotníctva výrazne anticyklický: v čase ekonomického poklesu sa zrýchlil rast v odvetví zdravotníctva. V grafe 3 sú zobrazené modelové situácie, znázornené na príkladoch niekoľkých krajín.

Prvý prípad je anticyklický vývoj výstupu odvetvia zdravotníctva: V Dánsku alebo Holandsku (čo sú len vybrané príklady) sa v období prepadu ekonomiky zrýchlil rast v odvetví zdravotníctva.

Druhý typický prípad nastáva, keď počas recesie síce klesne výstup aj v odvetví zdravotníctva, nie však tak výrazne ako poklesne ekonomika (príklady: Rakúsko, Slovinsko). V tomto prípade sú výkyvy výstupu odvetvia zdravotníctva a ekonomiky ako celku v súlade, odlišná je len miera poklesu.

Tretí prípad sú krajiny, v ktorých síce výstup odvetvia pri recesii neklesol tak výrazne ako klesla celá ekonomika (podobne ako v prípade 2.), zato však k poklesu v odvetví zdravotníctva došlo opakovane! Hoci pri samotnej recesii ekonomiky bol pokles zdravotníctva relatívne mierny, následne došlo k „odloženému prepadu“ v čase po ekonomickej recesii (v čase konsolidácie verejných financií). Do tohto modelu zapadá

Slovensko, Česko alebo Maďarsko. Prípád Slovenska je však v celom súbore predsa len špecifický: Po relatívne miernom poklese výstupu odvetvia zdravotníctva počas ekonomickej recesie (2009) dochádza k dramatickému poklesu s časovým odstupom- keď ekonomika ako celok vykazuje rast (2011). Je zjavné, že parametre odvetvia zdravotníctva v SR neovplyvnil tak výrazne prepád ekonomiky v SR, ale skôr následné dramatické spomalenie rastu miezd, dlhšiu dobu trvajúci nepriaznivý vývoj nezamestnanosti a konsolidácia verejných financií.

Dynamika výstupu odvetvia zdravotníctva tak bola v momente ekonomickej recesie v každom prípade priaznivejšia ako dynamika výstupu celej ekonomiky. Väzba medzi vývojom výstupu ekonomiky a vývojom výstupu odvetvia zdravotníctva je voľnejšia, výstup odvetvia zdravotníctva nereaguje okamžite a citlivo na výkyvy v dynamike výstupu celej ekonomiky. To je nevyhnutný prvok v odvetví, v ktorom je značný vplyv verejných financií a politických rozhodnutí.

ZÁVER

Táto analýza prináša len akúsi ukážku osobitostí zdravotníctva ako odvetvia, v skutočnosti ich je nepochybne viac (niektoré ďalšie napr. v Morvay, 2013). Niektoré štrukturálne charakteristiky odvetvia „nedržia krok“ s vyspelejšími ekonomikami: odvetvie stále dopláca na energetickú náročnosť, zaostáva v náročnosti na sofistikované služby (počítačové, informačné, výskumno- vývojové, personalistické...), je zaťažené vysokou náročnosťou na opravárenské služby alebo prenajímanie. Takéto odvetvie však má rad charakteristík, ktoré sú z makroekonomického pohľadu veľmi významné a v doterajšom vývoji ekonomiky zostávali nevyužitú. Ak by odvetvia kultivácie človeka- ako zdravotníctvo- mali v budúcnosti väčší prínos k ekonomickému rastu ako v minulosti, mohol by sa dosiahnuť ekonomický rast vyššej úrovne. Rast takéhoto odvetvia totiž nie je náročný na medzispotrebu, je úzko previazaný s trhom práce (čo sa odrazilo vo vysokej mzdovej náročnosti), dokonca výstup odvetvia zdravotníctva môže (ako bolo vidno na príklade niektorých západoeurópskych krajín) pôsobiť stabilizujúco na ekonomiku pri makroekonomických otrasoch. A to máme na mysli iba priaznivé dopady vnímané optikou národných účtov, neberieme do úvahy iné sociálno-ekonomické dopady.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Berndt, E.R. et al. (2000): *Medical Care Prices and Output*. In: Culyer, A.J.- Newhouse J.P. (editors): *Handbook of Health Economics*, Volume 1A. Elsevier Science B. V.. ISBN 0444504702
2. Culyer, A.J.- Newhouse J.P. (editors): *Handbook of Health Economics*, Volume 1A, 1B. Elsevier Science B. V.. ISBN 0444504702
3. Eurostat: National Accounts detailed breakdowns. Dostupné na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/national_accounts/data/database
4. Eurostat: ESA 95 Input-Output Tables. Dostupné na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/esa95_supply_use_input_tables/data/workbooks
5. Morvay, K. (2013): *Osobitosti zdravotníctva ako odvetvia hospodárstva na Slovensku*. Zdravotná politika 4/2013. Dostupné na: <http://www.hpi.sk/hpi/sk/view/9701/osobitosti-zdravotnictva-ako-odvetvia-hospodarstva-na-slovensku.html>

6. Pechová, M. (2009): *Trhová ekonomika a zdravotníctvo- príspevok k hľadaniu funkčného modelu organizácie a financovania zdravotníctva*. Dizertačná práca. Ekonomická univerzita v Bratislave, Národohospodárska fakulta.
7. Rektořík, J. a kol. (2002): *Ekonomika a řízení odvětví veřejného sektoru*. Ekopress, 2002. ISBN 8é-86119-60-2.

Príspevok vznikol v rámci riešeného projektu OP VaV s názvom Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí (ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku/Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ.

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORA

**Ing. Karol Morvay,
PhD.**

Katedra hospodárskej politiky,

Národohospodárska fakulta Ekonomickej univerzity v Bratislave,

Dolnozemska 1, 852 35 Bratislava, karol.morvay@yahoo.com

GLOBÁLNE PÔSOBIACE RIZIKÁ V ŽIVOTNOM POISTENÍ

GLOBALLY ACTIVE RISKS IN LIFE INSURANCE

Zuzana Littvová

ABSTRAKT

Longevity risk and mortality risk is a massive structural challenge facing aging populations. Failure to develop efficient means of risk transfer may increase the likelihood of pensioner poverty and the role of governments in managing the risk. As demographic structures reweight to older lives, limited time is left to restructure and mitigate longevity risk. The costs will inevitably rise with increasing supply of longevity risk and no obvious source of demand for the risk outside those insurers with significant exposure to long-dated mortality risk for which longevity risk provides a natural hedge to existing mortality trend risk exposure. The insurance industry must play a central part in this, and continue to provide solutions to address the risks held by individuals, employers and governments. While life expectancy is on the increase, the time required for implementing effective longevity funding solutions is running out. Insurers, governments and pension providers must take action now to ensure that all aspects of increased life expectancy remain positive for society.

KEYWORDS: longevity risk, mortality risk, risk of living, risk of dying, chronic global risk, event-driven global risk

ÚVOD

Ľudia sú rovnakí tým, že sa narodia a zomierajú, majú rovnaké základné fyziologické potreby pre svoj život a zdravie. Oproti tomu sú ľudia rozdielni tým, že každý má iný rizikový profil tak ako žije, aké má zdravie a kde sa v ktorej chvíli nachádza. Riziko vo všeobecnosti je neistota, pri ktorej sme schopní pomocou rôznych metód (najmä štatistických) kvantifikovať pravdepodobnosť odklonu skutočných stavov, procesov či výsledkov od očakávaných hodnôt. V teórii sa chápe riziko ako možnosť pozitívneho alebo negatívneho odklonu, v poistnej praxi chápeme riziko len ako negatívne možnosti. V jednotlivých sférach ekonomického života sú rozdielne objekty rizika¹. Preto aj riziká, ktoré človeka ohrozujú sa nedajú aplikovať jednotne a súhrnne na všetky osoby, dá sa v nich však vytvoriť určitý systém.

Pohľad na riziká možno aplikovať zo strany životného poistenia² ako systém hlavných

¹ VLACHYNSKÝ, K. a kol. 2012. *Finančný slovník výkladový*. Bratislava : Iura Edition, 2012. 502 s. ISBN 978-80-8078-469-0.

² Zákon č. 8/2008 o poisťovníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov, príloha 1, poistné druhy životné a neživotné poistenie

poistných rizík³ dožitia a úmrtia, tak, ako je znázornené v schéme č. 1. Podľa toho, aké riziká kryje konkrétne životné poistenie, možno ho zaradiť do určitého odvetvia. Poistné odvetvie predstavuje pomenovanie určitého zoskupenia poistných rizík, ktoré sú predmetom poistnej zmluvy a zároveň korešpondujú s určitou konštrukciou produktu životného poistenia. Všetky odvetvia životného poistenia spadajú pod poistný druh – životné poistenie. Poistným druhom sa teda rozumie skupina poistných odvetví, ktoré sa členia podľa rovnorodosti poistného rizika⁴, tak, ako je to legislatívne upravené.

Schéma č. 1:

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa zákona č. 8/ 2008 o poisťovníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Z pohľadu **globálne pôsobiaceho rizika⁵** a vychádzajúc zo systematizácie podľa legislatívy⁶, možno o globálnosti uvažovať aj v životnom poistení. Riziko sa zaraďuje ku globálnym rizikám ak má globálny geografický rozsah. Globálny rozsah zahŕňa riziká, ktoré sa prejavujú minimálne v troch oblastiach sveta a minimálne na dvoch rôznych kontinentoch. Aj keď tieto riziká môžu mať regionálny alebo dokonca miestny pôvod, ich vplyv môže byť citeľný globálne. Globálne riziko a následky jeho realizácie sú nebezpečné pre nadnárodný priemysel najmä z pohľadu hospodárskych škôd a ekonomického dosahu, ktorý môže spôsobiť. Taktiež faktor neistoty, ako a kedy nastane globálne pôsobiace riziko, je významný. Neistota zahŕňa tie riziká, ktoré sa prejavujú do 10 rokov v kombinácii s neistotou o ich rozsahu a vplyve, pričom tieto riziká sú posudzované najmä z hľadiska pravdepodobnosti ich vzniku a závažnosti vzniknutých škôd. Globálne pôsobiace riziko vykazuje vysokú úroveň ekonomického a sociálneho dopadu tzn. vzájomnú prepojenosť ekonomík, a mnohostranný prístup tzn. pri zmierňovaní následkov škôd je potrebný na ich elimináciu prístup mnohých zúčastnených strán.

³ Zákon č. 8/2008 o poisťovníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov, podľa prílohy č. 1 zákona sa jednotlivé odvetvia životného poistenia označujú písmenom A (poistný druh) + číslo 1 až 6 (poistné odvetvie), t. j. A1, A2, A3, A4, A5 a A6, tzn. poistný druh A – Životné poistenie, poistné odvetvia A1 – Poistenie pre prípad smrti, poistenie pre prípad dožitia, poistenie pre prípad smrti alebo dožitia (zmiešané poistenie), A2 – Poistenie vena alebo prostriedkov na výživu detí, A3 – Poistenie spojené s kapitalizačnými zmluvami, A4 – Poistenie podľa A1 a A3 spojené s investičným fondom, A5 – Dôchodkové poistenie, A6 – Poistenie pre prípad úrazu alebo choroby, ak je pripoistením podľa tohto poistného odvetvia uvedeného v odvetviach

⁴ Zákon č. 8/ 2008 o poisťovníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov, časť 2, § 4, bod 7

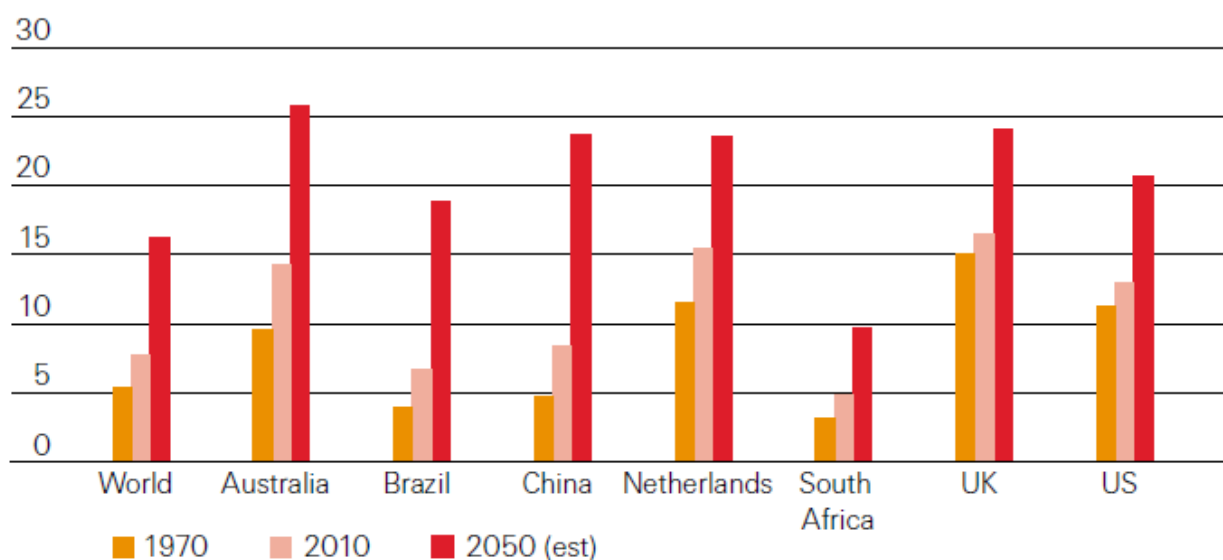
⁵ Spracované podľa: World economic forum. 2011. *Global risks 2011 – An initiative of the Risk Response Network*. Geneva, 2011. ISBN 92-95044-47-9.

⁶ Zákon č. 8/ 2008 o poisťovníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov, časť 2, § 4, bod 7

Všetky globálne riziká spĺňajúce uvedené charakteristiky možno posudzovať z časového hľadiska buď ako riziká pretrvávajúce alebo ako riziká náhle. **Pretrvávajúce globálne riziká** sa prejavujú ako dlhodobé záväzky viažuce sa na ekonomické a sociálne aktivity, ku ktorým nedochádza spontánne a vznikajú bez časového obmedzenia (napr. v prípade životného poistenia civilizačné choroby, životný štýl jedincov atď.). Na rozdiel od týchto rizík existujú **akútne globálne riziká**, ktoré majú presný pôvod a dôvod ich začiatku. I keď možno presne identifikovať ich začiatok a príčinu vzniku, v súčasnosti nie je možné efektívnou prevenciou zabrániť ich nastaniu (napr. pandémie atď.).

Z pohľadu životného poistenia možno určiť dve základné skupiny globálne pôsobiacich rizík vykazujúcich faktory globálnosti a reálne reflektujúcich pretrvávajúce alebo náhlost'. Riziko⁷ úmrtia a riziko dožitia predstavujú základ poistnej ochrany osoby z hľadiska krytia životných rizík. V nadväznosti na uvedené delenie z pohľadu globálnosti možno uvažovať nad rizikami **dlhovekosti** a **mortality**. O tom, aký trend je zaznamenaný v dnešnej spoločnosti vzhľadom k uvedeným rizikám dokresľuje schéma č. 2, v ktorej je percentuálne zobrazený trend zastúpenia 65 ročných a starších občanov v rokoch 1970, 2010 a odhadovaný stav v roku 2050 vo vybraných krajinách sveta.

Schéma č. 2: Percentuálny podiel ľudí vo veku nad 65 rokov na celkovej populácii

Zdroj: Swiss Re. *A short guide to longer lives: Longevity funding issues and potential solutions*. [online]
Dostupné na [http:// www.swissre.com/](http://www.swissre.com/)

Zo schémy je zrejmé, že vo vyspelých ekonomikách je nárast ľudí vo veku nad 65 rokov

⁷ Poistný druh životného poistenia sa delí na 6 základných odvetví, pričom prvých 5 z nich predstavuje krytie rizík úmrtia alebo dožitia ako základného rizika životného poistenia, čím predstavujú základné odvetvia životného poistenia. Poistné odvetvie A6 je odvetvím životného poistenia, ak kryje riziko úrazu alebo choroby, ktoré je pripoistením k hlavnému poisteniu. Znamená to, že až vtedy, ak je uzavretá zmluva životného poistenia na riziko úmrtia alebo dožitia a riziká kryjúce úraz a chorobu sú v uvedenom poistení pripoistené, až vtedy sa zaraďuje toto poistné odvetvie do poistného druhu životného poistenia, pozn. autora.

citelný. Aký dopad má uvedený trend na človeka a aký na ekonomiku? Je možné vôbec uvažovať o rizikách alebo je to úspech súčasnej doby?

Faktory spôsobujúce uvedený trend možno rozdeliť na tri skupiny. Je to najmä životný štýl, lekárske pokroky a vznik a liečenie ochorení. Z uvedených faktorov pozitívne vplýva menší počet fajčiarov, vylepšené diéty, pravidelné hodiny cvičení, vývoj liekov zameriavajúcich sa na život ohrozujúce ochorenia a taktiež narastajúca miera prežitia vážnych ochorení. Negatívne na tento trend vplýva nárast obezity, zvyšujúci sa stres počas dlhšieho pracovného času bez fyzického a duševného relaxu, rezistencia niektorých vírusov a baktérií na niektoré liečivá, nepredvídateľné choroby a taktiež mutácie a nové vírusové kmene. Trend predlžovania ľudského života bude jasne znamenať posun v "miere závislosti" jednotlivca, jeho vyšší dopyt po príjme v starobe a niektorých verejných služieb, predovšetkým však služieb zdravotných. Elementárne bude mať uvedený trend za následok záťaž na verejné financie, čo môže spôsobiť výrazné zvýšenie daní a príspevkov na sociálne zabezpečenie súčasne so zmenšujúcou sa pracovnou populáciou. Je preto na mieste uvažovať o rizikovosti a globálnosti uvedených trendov a je preto nutné akceptovať dlhovekosť a mortalitu ako globálne pôsobiace riziká. V nasledujúcom texte sa preto orientujeme na vymedzenie rizika dlhovekosti a rizika úmrtnosti, na faktory, ktoré ich ovplyvňujú a na ich súčasné poistné krytie chápané ako zo strany dopytu (klient) tak aj zo strany ponuky (poisťovňa).

1 RIZIKO DLHOVEKOSTI

Riziko dlhovekosti súvisí s neustálym predlžovaním dĺžky ľudského života. Tento trend je zjavný najmä v posledných rokoch, keď sa výrazne zvýšila priemerná dĺžka dožitia človeka a predpokladá sa, že tento trend bude pokračovať. Nemožno tvrdiť, že dožitie človeka je negatívne, ale aj napriek tejto veľmi pozitívnej informácii, dlhovekosť so sebou prináša riziká. Predlžovanie dožitia človeka je charakteristické najmä pre ekonomicky vyspelé krajiny vďaka pokrokom v medicíne a zlepšeniu životného štýlu jedincov (zníženie závislosti na fajčení, zlepšenie stravy, pravidelné cvičenie). Paradoxne s týmto trendom je zjavný aj trend znižovania pôrodnosti. Uvedený demografický vývoj bude viesť čoraz k väčšiemu finančnému tlaku na dôchodkové zabezpečenie starších generácií a tlak na verejné financie. Uvedená skutočnosť bude úzko súvisieť najmä s kolektívnou zodpovednosťou a participáciou verejného a súkromného sektora⁸.

2 RIZIKO MORTALITY

Riziko mortality primárne súvisí s globálnym akútnym rizikom a globálnym pretrvávajúcim rizikom. Obidve skupiny rizík spôsobujú vymieranie ľudskej rasy, čo je však rozdielne je trvanie pôsobenia na človeka. Zatiaľ čo akútne riziká vznikajú náhle, pretrvávajúce riziká sú prítomné neustále a na človeka pôsobia dlhodobo. Z hľadiska rizika mortality možno vymedziť akútne globálne riziko pandémie a pretrvávajúce riziko civilizačných chorôb. Riziká veľmi úzko súvisia s negatívnymi dôsledkami súčasnej doby, ktoré môžu byť už v blízkej budúcnosti chápané ako ďalšie novodobé riziká (napr. zvyšovanie obezity populácie, rast pracovného stresu, rezistencia voči antibiotikám, mutácia vírusov atď.).

Globálne akútne riziko pandémie existuje aj napriek vyspelej medicíne a možno ho chápať ako najvyšší stupeň globálneho šírenia nákazy. Hrozbou je najmä enormne rýchle šírenie

⁸ Spracované podľa: Swiss Re. *A short guide to longer lives: Longevity funding issues and potential solutions*. 2010, Swiss Re.[online] Dostupné na <http://www.swissre.com/> [citované 06. 06. 2013].

choroby medzi ľudskou populáciou, ktoré súvisí s nárastom globálnej dopravy, urbanizáciou a preľudnenosťou so zhoršenými životnými podmienkami v určitých častiach sveta. Vďaka týmto faktorom pandémie, proti ktorým ľudstvo nepozná účinné lieky, sú v krátkom čase schopné zasiahnuť veľkú populáciu na celom svete. Samotný vplyv a trvanie vln pandémie sú nepredvídateľné a neodhadnuteľné, pretože aj z hľadiska výskumu boli charakteristiky všetkých predchádzajúcich pandémieí rozdielne. Napriek tomu, že dochádza k podstatnému rozvoju medicíny, celosvetovo existujú varovné plány a štáty preventívne hromadia a vyvíjajú zásoby liečiv, je riziko pandémie pretrvávajúcim v dôsledku globalizácie ťažko predikovateľným rizikom s možnými katastrofickými dopadmi aj pre poisťovací priemysel⁹. Nielen preto, že pandémie má katastrofálne následky pre ľudské bytie, ale aj preto, že ide o celospoločenský problém. Súvisí s ním taktiež dodržiavanie ľudských práv a etické normy, pričom vlády jednotlivých krajín sa už dlhodobejšie snažia riešiť problém, ktorý sa niekedy cielenne prehliada, a to sú životné podmienky ohrozených skupín obyvateľstva ako utečenci, migranti, ľudia označovaní ako väzenská populácia. Na zvládnutie rizík pandémieí nestačí rozvoj miestnych, národných alebo regionálnych plánov, ale je naopak potrebné globálne plánovanie s koordináciou činností na všetkých úrovniach riadenia.

Globálne pretrvávajúce riziko civilizačných chorôb súvisí so zdravotným stavom jedinca. Na rozdiel však od rizika pandémie, ako externého faktora ovplyvňujúceho ľudské bytie, riziko civilizačných chorôb vyvstáva priamo zo životného štýlu človeka. Uponáhľaná spoločnosť plná stresového správania, nedostatok pohybu, nesprávna životospráva, znečistené životné prostredie a nezáujem o vlastné zdravie zanechávajú svoje následky na zdraví jedincov v podobe nárastu civilizačných chorôb. Medzi uvedené riziká civilizačných chorôb možno zaradiť choroby srdca a cievnej sústavy, nádorové ochorenia, obezitu, respiračné, nervové a psychické ochorenia. Všetky tieto ochorenia nielen, že priamo vplyvajú na zdravie človeka ale výrazne ovplyvňujú celú spoločnosť, pretože zvyšujú náklady na zdravotnú starostlivosť a zvyšujú úmrtnosť populácie¹⁰.

Taktiež s ľudskou populáciou a s rizikom zvýšenej úmrtnosti súvisia živelné katastrofy a terorizmus, ako rizikové faktory ktoré sú veľmi ťažko odhadnuteľné ale zapríčiňujúce veľké škody na životoch a zdraví človeka.

3 POHĽAD KLIENTA

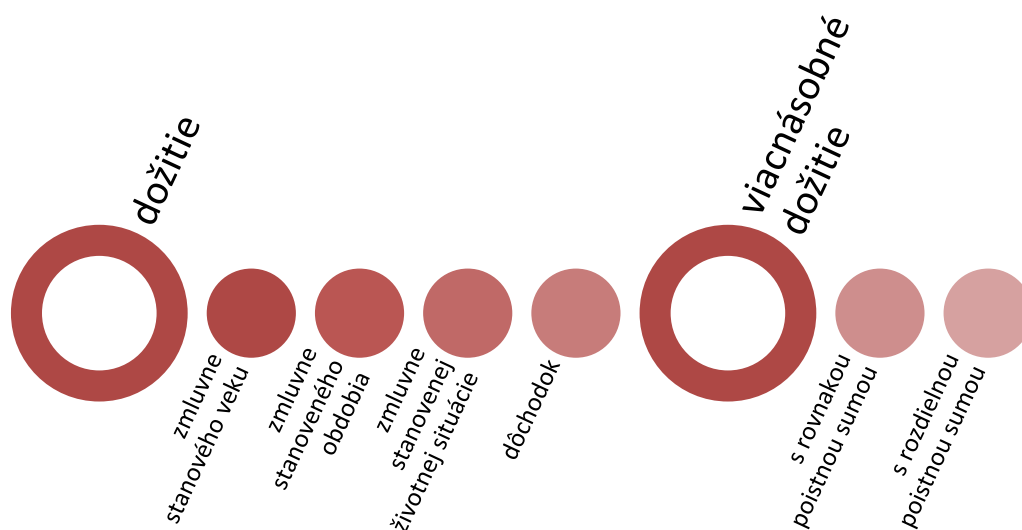
Prvým z dvoch základných rizík (schéma č. 1) v životnom poistení, ktoré **korešponduje s globálnym rizikom dlhovekosti a je v súčasnosti poistiteľné, je riziko dožitia**. Krytím rizika dožitia si poistený vytvára finančnú rezervu do budúcnosti, ktorá je vyplatená alebo vyplácaná pri dožití sa zmluvne stanoveného veku. Dožitie možno chápať ako dosiahnutie určitého veku. Pre potreby krytia rizika dožitia ide o udalosť, ktorá je špecifikovaná v poistnej zmluve a ktorou môže byť dožitie sa presne stanoveného veku, uplynutie presne stanovenej doby alebo určitý životný moment, s ktorým sa dožitie spája napr. narodenia dieťaťa, svadba, ukončenie vysokoškolského štúdia, odchod do dôchodku atď. Z pohľadu poistenia je možná aj alternatíva viacnásobného dožitia. I keď to chápaniu podstaty života odporuje, v poistnej praxi ide o produkt, kedy sa poistený poisťuje na výplatu poistného plnenia pri dožití

⁹ KRÁTKA, Z. 2010. *Globalizácie a riziká v poisťovníctve*. In *Poistné rozhlady – časopis slovenského poisťovníctva*. ISSN 1335-1044, 2010, roč. XVI, č. 2, s. 8-10.

¹⁰ PASTORÁKOVÁ, E. a kol. 2010. *Dopad globalizačných a integračných procesov na poistný trh v SR (vybrané problémy)*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2010. 88 s. ISBN 978-80-225-3106-1.

stanovených vekov¹¹.

Schéma č. 3: Poistiteľné riziká dožitia

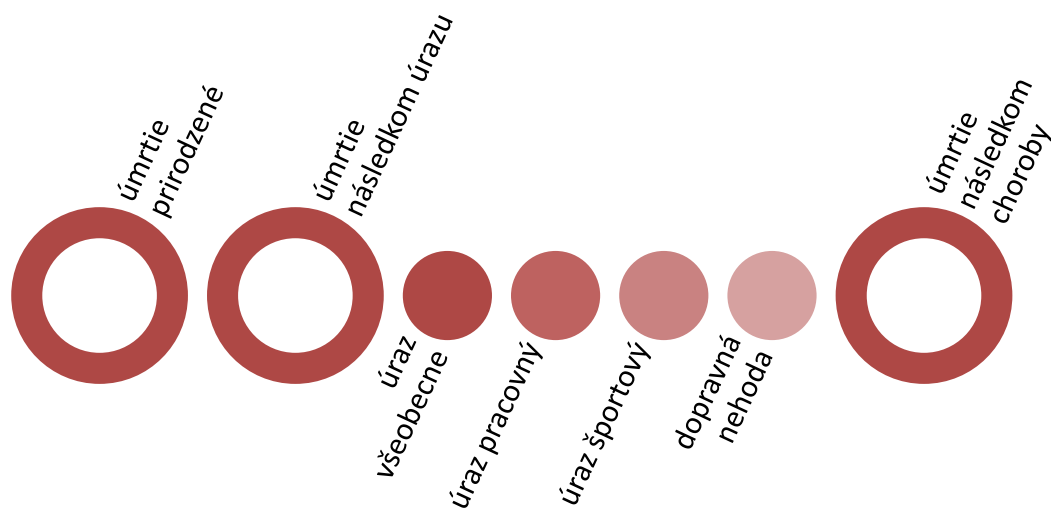

Zdroj: Spracované podľa vybraných Všeobecných poistných podmienok, Osobitných poistných podmienok a Zmluvných dojednaní poisťovní

Druhým z dvoch základných rizík (schéma č. 1) v životnom poistení, ktoré **korešponduje s globálnym rizikom úmrtnosti a je v súčasnosti poistiteľné, je riziko úmrtia**. Poistený sa chce chrániť proti dosahom rizika úmrtia na svoje okolie, najčastejšie rodinu. Úmrtie možno chápať ako trvalý zánik známkok života bez možnosti ich oživenia. Z hľadiska poistných rizík možno pre potreby poistného krytia rozlišovať tzv. prirodzené úmrtie, tzv. úrazové úmrtie ako úmrtie následkom úrazu, tzv. špecifické úmrtia ako úmrtie následkom pracovného úrazu, dopravnej nehody, následok úrazu pri športe atď. Poistný vzťah zároveň určuje, aké riziko úmrtia nie je z hľadiska poistenia kryté a je z poistného krytia vylúčené (napr. samovražda, úmrtie následkom ožiarenia alebo choroby, ktorá prepukla pred alebo tesne po uzatvorení poistenia).

¹¹ Ako príklad životného poistenia s viacnásobným dožitím pre 35 ročnú osobu by poistenie znamenalo výplatu poistného plnenia pri dožití sa veku 45, 55 a 65 rokov, buď v rovnakej alebo rozdielnej poistnej sume (napr. násobku), pozn. autora.

Schéma č. 4: Poistiteľné riziká úmrtia

Zdroj: Spracované podľa vybraných Všeobecných poistných podmienok, Osobitných poistných podmienok a Zmluvných dojednaní poisťovní

Riziko úrazu a riziko kritickej choroby predstavujú doplnkovú poistnú ochrany osoby z hľadiska zdravotných rizík. Riziko úrazu je charakterizované ako neočakávané a náhle pôsobenie vonkajších síl alebo od vôle nezávislej vlastnej telesnej sily, ktorá spôsobí telesné poškodenie alebo úmrtie osoby. Vonkajšími silami môže byť pritom hmotný element (predmet, ktorý úraz spôsobí) alebo nehmotný faktor (extrémne vysoké či nízke teploty, plyny, pary, žiarenia, elektrický prúd, chemické látky a jedy alebo choroboplodné zárodky, ak vnikli do rany spôsobenej úrazom). Pri úraze s trvalými následkami pre poisteného možno riziko úrazu charakterizovať ako stratu fyzickú (končatiny alebo orgánu) alebo stratu funkčnosti (končatiny alebo orgánu) s nemenným trvalým stavom. Úraz je teda braný ako zo strany anatomickej tak aj zo strany funkčnej. Trvalý následok úrazu a následné zdravotné postihnutie je brané čiastkovo podľa stupňa takejto straty v intervale 0 % až 100 %. Riziko kritickej choroby sa z hľadiska klasických poistných rizík viaže na výskyt choroby, operácie alebo akejkoľvek inej udalosti priamo spojennej s výskytom choroby alebo operácie, ktorá musí byť definovaná v poistnej zmluve. Definícia na správne nastavené poistné krytie je nevyhnutná, pretože nie všetky choroby sú chorobami kritickými. I keď je mnohokrát náročné a diskutabilné určiť, ktorá choroba je zo zdravotného hľadiska kritická, poistná ochrana je možná len na vybrané diagnózy určené vo všeobecných poistných podmienkach ich presnou definíciou. Pod kritickými chorobami možno rozumieť náhlu cievnu mozgovú príhodu, rakovinu, zlyhanie obličiek, transplantáciu dôležitých orgánov, náhradu srdcovej chlopne, operáciu aorty, úplnú obojstrannú stratu zraku (slepota), úplnú obojstrannú stratu sluchu (hluchota), AIDS, HIV infekciu ako rozvinuté ochorenie AIDS, operáciu koronárnych tepien (bypass) atď. Kritická choroba je poškodenie zdravia, ktoré môže úplne alebo čiastočne obmedziť spoločenské uplatnenie človeka. Spolu s rizikom úrazu je práve riziko kritickej choroby dôvodom znižovania príjmov pri zárobkovo činnnej osobe súčasne so zvyšovaním výdavkov potrebných na liečbu a zdravotné pomôcky. Na preklenutie uvedeného obdobia ponúkajú poisťovacie spoločnosti poistnú ochranu aj vo forme pripoistení bolestného, chirurgického zákroku, poúrazovej hospitalizácie, hospitalizácie,

doby nevyhnutného liečenia úrazu, práceneschopnosti atď¹².

Z hľadiska spotrebiteľa a s rizikom dožitia a rizikom úmrtia veľmi úzko súvisia genetické predispozície každého človeka ako aj samotný životný štýl, ktorý sa môže počas života meniť buď pozitívne alebo negatívne.

3 POHĽAD POISŤOVNE

Z pohľadu poisťovacej spoločnosti musíme uvažovať pri dlhovekosti a mortalite o **riziku pominutia alebo riziku pretrvávania**¹³. Obidve riziká ovplyvňujú poisťno-technickú činnosť poisťovne, ktorá je základom pre činnosť obchodnú, prevádzkovú a likvidačnú. Veľmi zjednodušene ide o riziko toho, či poistený zruší poisťnú zmluvu skôr alebo neskôr, ako poisťovňa očakávala pri prvotnom oceňovaní rizík poisťnej zmluvy životného poistenia. Najdôležitejšie je v tomto prípade pri modelovaní budúcnosti sa čo možno najmenej odkláňať od budúcej skutočnosti, či už z pohľadu platby poisťného alebo výplaty poisťných plnení.

Riziko pretrvávania súvisiace s dlhovekosťou predstavuje situáciu, keď sa tok peňažných prostriedkov životnej poisťovne z daného portfólia poisťných zmlúv vyvíja inak, ako sa očakávalo. Dôvodom môže byť skutočnosť, že klienti začínajú využívať svoje práva vyplývajúce z poisťnej zmluvy. Životná poisťovňa predovšetkým berie na seba riziko súvisiace s mortalitou, čím ponúka mortalitné garancie. Poisťovňa musí odhadnúť úmrtnostné správanie poistenej osoby alebo skupiny osôb ešte predtým, ako bude garantovať výplatu poisťného plnenia v prípade smrti. Tento odhad závisí od druhu poisťnej zmluvy a od rozsahu rizikovej sumy. Riziko pominutia súvisiace s mortalitou úzko korešponduje s tokom peňažných prostriedkov ako pri výplate poisťného plnenia, tak aj z pohľadu poisťníkov platiacich poisťné.

V prípade, že sa poisťovňa zaviazala, že bude vyplácať poisťné plnenia v prípade smrti, je dôležité aby nepodhodnotila budúcu úmrtnosť. V prípade výplaty poisťného plnenia pre prípad dožitia je potrebné, aby budúcu úmrtnosť nenadhadnotila. Predpoklady o úmrtnosti by mali reprezentovať očakávanú úmrtnosť tých, ktorí uzavreli daný poisťný kontrakt. Východiskom je štúdium úmrtnostných tabuliek, týkajúcich sa konkrétnej poisťnej zmluvy. Ak takéto úmrtnostné tabuľky neexistujú, základom sú demografické ukazovatele úmrtnosti celej populácie. Veľmi dôležité sú aj predikcie vývoja úmrtnosti v budúcnosti, keďže zvyčajne ide o dlhodobé produkty.

ZÁVER

Podmienkou fungovania človeka je život ako taký. To, že sa človek narodí je na jednej strane „zázrak“ ale od momentu jeho počatia je jeho bytie ovplyvnené rizikom. O dôležitosti zdravia pre každého človeka nemusíme polemizovať. Je zrejmé, že tak v zdravej spoločnosti sa môže vyvíjať zdravý jedinec ako zdraví jedinci tvoria zdravú spoločnosť. Ľudská spoločnosť ako taká sa neustále vyvíja a na svoj vývoj potrebuje čoraz viac materiálnych hodnôt, ktoré si môže zadovážiť rozšírením reprodukcie spoločenskej výroby. Vyvíjajú sa však aj faktory, ktoré spoločnosť ovplyvňujú. Jedným z týchto faktorov je aj predlžovanie dĺžky ľudského života, ako riziko, na ktoré sa nadväzujú riziká ďalšie.

Starnúca spoločnosť ovplyvňuje vlády v mnohých ohľadoch. Vláda sa zaväzuje platiť dôchodcom cez štátny rozpočet dôchodky ale aj zabezpečuje zdravotnú starostlivosť, čo

¹² Spracované podľa vybraných Všeobecných poisťných podmienok, Osobitných poisťných podmienok a Zmluvných dojednaní poisťovní, pozn. autora.

¹³ Medzinárodné štandardy finančného výkazníctva IFRS 4 – Poisťné zmluvy

vytvára významné budúce záväzky. Zamestnávateľia v záujme ochrany svojich vlastných finančných zámerov upúšťajú od garantovaných dôchodkových a zdravotných programov pre zamestnancov, čoraz väčšiu váhu nechávajú na nich samých a podieľajú sa nanajvýš príspevkovo. A je tu jednotlivec, s poklesom príjmov v dôchodkovom veku, bez záväznej garancie od štátu a zamestnávateľa. Okrem toho s možnými zdravotnými problémami a počas aktívneho života ohrozený infláciou. Zodpovednosť kladená na jednotlivca sa rapídne zvyšuje a my si to vôbec neuvedomujeme. Oprávnené existujú obavy z prežívania a z finančných potrieb v dôchodkovom veku, ktoré je štát stále menej schopný financovať. Poistovníctvo musí v tomto procese zohrávať dôležitú úlohu. Diverzifikovaná poisťovňa bude mať poisťnú kapacitu na krytie rizika mortality tzn. rizika, že ľudia zomrú skôr, než sa očakávalo, spoločne s rizikom dlhovekosti a aj iných zdanlivo neprepojených majetkových a zodpovednostných rizík. Je to práve špecifický druh diverzifikácie, vyváženie dvoch protichodných rizík v poisťno-technickej činnosti poisťovne.

Problémy globálneho rizika dlhovekosti a globálneho rizika mortality si vyžadujú mnohostranný a systémový prístup. Je potrebná spolupráca vlády, zamestnávateľov ako aj jednotlivca dotvorená možnosťami poisťovacieho priemyslu. Ide jednoznačne o kolektívne riešenie rastúceho problému za jasne stanovených podmienok.

Príspevok je výstupom projektu ESF č. 26240120032 „**Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí.**“ riešeného na Národohospodárskej fakulte Ekonomickej univerzity v Bratislave.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. KPMG Advisory N.V. *Longevity CRO briefing Emerging Risks Initiative – Position Paper*. 2011, CRO Forum. [online] Dostupné na www.croforum.org
2. KRÁTKA, Z. 2010. *Globalizácie a riziká v poisťovníctve*. In *Poisťné rozhľady – časopis slovenského poisťovníctva*. ISSN 1335-1044, 2010, roč. XVI, č. 2, s. 8-10.
3. PASTORÁKOVÁ, E. a kol. 2010. *Dopad globalizačných a integračných procesov na poisťný trh v SR (vybrané problémy)*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2010. 88 s. ISBN 978-80-225-3106-1.
4. Swiss Re. *A short guide to longer lives: Longevity funding issues and potential solutions*. 2010, Swiss Re.[online] Dostupné na <http://www.swissre.com/>
5. Swiss Re. *Fair risk assessment in life & health insurance*. 2011, Swiss Re.[online] Dostupné na <http://www.swissre.com/>
6. ŠÍBL, D. a kol. 1996. *Veľká ekonomická encyklopédia*. Bratislava : SPRINT v.fra, 1996. 614 s. ISBN 80-88848-02-4
7. ŠIDLO, D. 2010. *Život jako riziko aneb Zásady pojišťování životních rizik*. Praha : Aladin Agency, 2010. 188 s. ISBN 978-80-904345-1-6.
8. VLACHYNSKÝ, K. a kol. 2012. *Finančný slovník výkladový*. Bratislava : Iura Edition, 2012. 502 s. ISBN 978-80-8078-469-0.
9. World economic forum. 2011. *Global risks 2011 – An initiative of the Risk Response Network*. Geneva, 2011. ISBN 92-95044-47-9.
10. Medzinárodné štandardy finančného výkazníctva IFRS 4 – Poistné zmluvy
11. Zákon č. 8/2008 o poisťovníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov
12. Interné materiály (Všeobecné poisťné podmienky, Osobitné poisťné podmienky, Zmluvné dojednania) vybraných poisťovní

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORA

Zuzana Littvová, Ing. PhD.

**Katedra poisťovníctva, Národohospodárska fakulta,
Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska
cesta 1**

852 35 Bratislava, Slovenská republika

zuzana.littvova@euba.sk

VYBRANÉ TEORETICKO-METODOLOGICKÉ PRÍSTUPY K HODNOTÁM¹

SELECTED THEORETIC-METHODOLOGICAL APPROACHES TO VALUES

doc. PhDr. Mária Antalová, PhD.
Mgr. Pavel Strhár

ABSTRACT

Theoretic-methodological approaches to the values represent summarization of knowledge from the theory of values. Authors analyze selected conception of values with paying attention to the value typology and forming process of personality. They analyze value orientation of youth people in the Slovak Republic. The focus of empirical data and secondary analysis is from the European Social Survey focused on Slovakia in 2006 year.

KEYWORDS: value, value typology, value orientation of youth people

ÚVOD

Samotný termín hodnota je odvodený z gréckeho *timé* (cena, odmena), *ethos* (zvyk, obyčaj) alebo *axia* (hodnota, dôstojný). Môžeme ním pomenovať množstevnú stránku vecí alebo javov alebo vyjadriť niečo dôležité, čo pre človeka veľa znamená. Hodnoty nám pomáhajú orientovať sa v živote, určujú azimut nášho smerovania a dávajú nám širší zmysel a význam. Tradičné hodnoty sú postupne nahrádzané novými, ktoré sú prispôsobené novej dobe – so stále viac vzrastajúcou spotrebou.

Cieľom nášho príspevku je sumarizovať vybrané názorové rozdielnosti vo vnímaní hodnôt a hodnotových orientácií, ako v teórii tak i metodológii, a podať empirický prehľad o hodnotách vyznávaných mladou generáciou v SR.

1. NIEKTORÉ POZNATKY Z TEÓRIE HODNÔT

Pojem hodnota² sa používa vo viacerých významoch. Niektorí ju vnímajú ako kvantitatívne vyjadrenie charakteru vecí, javu, ako synonymum ceny, dôležitosti, iní ju zase chápu ako vyjadrenie určitého preferovaného prvku. V každom prípade hodnotu možno považovať za hnací motor v našom každodennom živote, ktorý nám dáva zmysel, motív a rozhodnutie k istému rozhodnutiu či smerovaniu. Avšak z vedeckého hľadiska daný termín nie je jednoznačný.

¹ Príspevok je výstupom projektu Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí (ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku/projekt je financovaný zo zdrojov EÚ.

² Samotný termín hodnota je odvodený z gréckeho *timé* (cena, odmena, *pocita*), *ethos* (zvyk, obyčaj) alebo *axia* (hodnota, dôstojný), *axón* – os, *axis* – os vertikálna a latinského *valor*.

Naším cieľom je sprostredkovať globálny pohľad na hodnoty a ich význam, ktorý by umožnil hlbšie vnímanie danej kategórie v sociálno-ekonomických súvislostiach. Teda nepôjde nám o analýzu a prehľad rôznych prístupov, prípadne modelov k hodnotám, poznačenými dobou kedy vznikali, alebo špecifickým aspektom tej-ktorej vednej disciplíny, či konkrétneho zámeru výskumníka. Preto z teórie hodnôt vyberáme len tie najzákladnejšie informácie.

Z ďalekej histórie treba spomenúť predovšetkým Sokratesa, Platóna a Aristotela, ktorí sa taktiež venovali hodnotám. Avšak vedeckým centrom pozornosti sa stali až v 18. a 19. storočí. Filozofi dospeli k poznaniu, že hodnota je význam, ktorý pripisujeme nejakej veci či konaniu na základe toho, či je schopná uspokojiť našu potrebu, teda či má pre nás úžitkovú hodnotu³. Napríklad v tomto období k skúmaniu hodnôt výrazne prispel R. H. Lotze⁴, ktorý zaviedol daný pojem do filozofie⁵ a vnímal ju ako univerzálny a objektívny vedúci princíp v živote človeka.

Jedným z predstaviteľov vnímania hodnoty zo sociologického aspektu je R. Williams⁶, ktorý tvrdí, že za hodnoty môžeme považovať kolektívne idey, ktoré pomenúvajú, čo je nesprávne, prípadne dobré alebo zlé resp. žiaduce a nežiaduce v konkrétnej kultúre. Preto nám hodnoty neurčujú, ktoré správanie je primerané a ktoré nie, ale nám poskytujú *kritéria, prostredníctvom ktorých hodnotíme ľudí, objekty, procesy okolo nás*. Hodnoty sú väčšinou zadefinované v škále od pozitívnych po negatívne. Potrebujeme ich pre posudzovanie nášho správania a máme tendenciu sa ich pridržiavať a chrániť ich.

M. Rokeach, významný americký *sociálny psychológ* predpokladal, že každý jedinec prešiel socializačným procesom, ktorým získal určitú skupinu presvedčení o spôsoboch správania (modes of conduct) a o cieľových stavoch. Vychádza taktiež z predpokladu, že celkový počet hodnôt, ktoré človek vyznáva a podľa ktorých sa riadi, je relatívne malý a sú usporiadané do určitého hodnotového systému. Hodnoty M. Rokeach definuje ako „presvedčenia, ktoré sa týkajú vhodnosti toho či iného konania a taktiež sú presvedčením, že

³ Pozri bližšie: IŠTVÁNIKOVÁ, L. – ČIŽMÁRIK, M. 2007. *Hodnoty a hodnotové orientácie v zrkadle dejín. Prehľadová štúdia*. Bratislava : Spoločenský ústav SAV, 2007. Na internete: <http://www.saske.sk/cas/archiv/2-2007/cizmarik.html>

⁴ Pozri bližšie: PIERSON, G. N. 1988. Lotze's Concept of Value. *The Journal of Value Inquiry*. 1988/22, p. 115 – 125. ISSN 0022-5363.

⁵ IŠTVÁNIKOVÁ, L. – ČIŽMÁRIK, M. 2007. *Hodnoty a hodnotové orientácie v zrkadle dejín. Prehľadová štúdia*. Bratislava : Spoločenský ústav SAV, 2007, s. 1. Na internete: <http://www.saske.sk/cas/archiv/2-2007/cizmarik.html>

⁶ Pozri bližšie: *US Value list – America Ethos* (based on Robin Williams, Jr. 1970. Na internete: http://husky1.stmarys.ca/~evanderveen/wvdv/Class_relations/US_values_list.htm

WILLIAMS, R. M. 1968. The Concept of Values. In: *International Encyklopaedia of the Social Sciences*, Vol. 16. New York : The Free Press, 1968, p. 283 – 287.

určitý vyhranený spôsob správania je osobne alebo sociálne viac preferovaný ako iný alebo opačný spôsob“⁷.

Hodnoty podľa M. Rokeacha predstavujú široký rámec, pozostávajúci z rôznych dimenzií. Pre oblasť sociálnych vzťahov spomína nasledujúce hodnoty:

rovnosť – nerovnosť,
kolektívne záujmy – individuálne záujmy,
akceptácia autority – odmietnutie autority,
individuálna autonómia – nezávislosť,
všeobecnosť – špecifickosť,
uznávané kvality – dokonalý výkon,
partikulárne vzťahy – podmienené členstvo,
osobný štandard – univerzálny štandard,
nepriateľstvo – sympatia alebo ľahostajnosť,
dominancia – submisívnosť⁸.

Mnoho psychológov a sociológov v USA ako aj po celom svete, celé desaťročia vychádzali práve z výskumu hodnôt realizovaného M. Rokeachom. Identifikoval 18 terminálnych hodnôt a rovnaký počet inštrumentálnych hodnôt. Odlišoval ich nasledujúcim spôsobom: Ak povieme, že osoba má hodnotu, mali by sme posúdiť, či sa naše presvedčenia týkajú spôsobov správania (modes of conduct) alebo želaných konečných stavov existencie (end-states of existence). Terminálne hodnoty sú viazané na všeobecné ciele a všeobecne vyjadrujú zmysel života. Inštrumentálne hodnoty sú tie, ktorými sa zmysel života napĺňa. Prehľad terminálnych a inštrumentálnych hodnôt poskytuje nasledujúca schéma.

Tabuľka č. 1: Definovanie hodnôt podľa M. Rokeacha

Terminálne hodnoty	Inštrumentálne hodnoty
Múdrosť (wisdom)	Intelektuálny (intellectual)
Sloboda (freedom)	Schopný (capable)
Sebaúcta (self-respect)	Čestný (honest)
Zmysel pre výkon (a sense of accomplishment)	Zodpovedný (responsible)
Svet v mier (a world at peace)	Predstavivý (imaginative)
Rovnosť (equality)	Nezávislý (independent)
Svet krásy (a world of beauty)	Veľkorysý (broadminded)
Vnútorná harmónia (inner harmony)	Logický (logical)
Bezpečie rodiny (family security)	Ambiciózny (ambitious)
Spoločenské uznanie (social recognition)	Nápomocný (helpful)

⁷ Pozri bližšie: M. ROKEACH. 1968. *Beliefs, Attitudes and Values*. San Francisco : Jossey-Bass, Inc., 1968, p. 214.

⁸ ROKEACH, M. 1979. *Understanding Human Values. Individual and Societal*. New York : The Free Press, 1979, p. 22. ISBN 0-7432-1456-0.

Šťastie (happiness)	Odvážny (courageous)
Vzrušujúci život (an exciting life)	Sebakontrolujúci (self-controlled)
Pohodlný život (a comfortable life)	Milujúci (loving)
Skutočné priateľstvo (true friendship)	Odpúšťajúci (forgiving)
Zrelá láska (mature love)	Radostný (sheerful)
Národná bezpečnosť (national security)	Slušný (polite)
Radosť (pleasure)	Čistý, neskazený (clean)
Spása (salvation)	Poslušný (obedient)

Zdroj: ROKEACH, M. 1973. *The Nature of Human Values*. New York : The Free Press, 1973. ISBN 9780029267509.

Podľa G. Hofsteda (holandského sociológa) hodnoty predstavujú „mentálne programy“ mysle, ktoré si ľudia vytvárajú už v ranom detstve a počas života sa upevňujú v školách a iných organizáciách a inštitúciách a sú charakteristické pre jednotlivé národné kultúry. Hodnoty považuje za pocity, ktoré majú plusové a taktiež mínusové pole a spájajú sa s nasledujúcimi vyjadreniami: zlo verzus dobro, špinavý verzus čistý, nebezpečný verzus bezpečný, slušný verzus neslušný, škaredý verzus krásny, normálny verzus nenormálny, paradoxný verzus logický, iracionálny verzus racionálny, morálny verzus amorálny⁹.

Z našich autorov V. Brožík konštatuje, že hodnota „funguje zatiaľ skôr ako súhrnný pojem, než ako filozofická kategória. V bežných výpovediach sa zväčša používa ako synonymum významu, inokedy zastupuje normu, nehovoriac ani o tom, že hodnotu väčšinou pripisujeme materiálnym alebo ideálnym objektom. Pochvaľujeme si, že to či ono „má hodnotu“, ale pritom sa pokojne pýtame „aké máte hodnoty?“ a očakávame, že dotazovaný nám prezradí niečo o zásadách, ktoré uznáva a ktorými sa v živote riadi¹⁰“.

I. Luluha za hodnotu považuje „špecifickú sociálnu určitosť objektov okolitého sveta, v ktorej sa predstavuje jej kladný alebo záporný význam pre človeka a spoločnosť. Je obsiahnutá v javoch spoločenského života alebo v prírode“¹¹.

Podľa R. Kohoutka, *pedagogického psychológa*, môžu byť hodnotou nielen spoločensky a sociálne uznávané predmety či postoje (napríklad estetické a morálne hodnoty), ale i to, čo je spoločnosťou neuznané¹². Taktiež upozorňuje na pseudohodnoty ako napríklad drogy, alkohol, gambling, ktoré brzdia a deformujú proces všestranného rozvoja ľudskej osobnosti. Opakom sú skutočné hodnoty, ktoré danému procesu napomáhajú.

Možno konštatovať, že najväčší rozmach skúmania hodnôt sa viaže na vznik novej vednej disciplíny, ktorou je axiológia. Za jej zakladateľa je považovaný Eduard von Hartman. Tvorí teoretický základ pre ostatné vedné disciplíny ako sú ekonómia, estetika, etika, právo a ďalšie,

⁹ Pozri bližšie: HOFSTEDE, G. 2001. *Culture's Consequences. Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. Thousand Oaks : Sage Publications, Inc., 2001, p 6. ISBN 0-8039-7323.

¹⁰ BROŽÍK, V. 2003. Hodnoty a svet hodnôt. In *Hodnotové aspekty súčasného sveta*. Zborník príspevkov z interdisciplinárnej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej v rámci 5. výročného stretnutia SFZ v dňoch 18. – 19. septembra 2003 v Nitre. Nitra : Iris, 2003, s. 13–28. ISBN 80-89018-57-2. s. 13–28.

¹¹ ANTALOVÁ, M. - BEDNÁRIK, R. – LALUHA, I. – TKÁČIKOVÁ, J. 2010. *Kvalita života. Teória, metodológia, empiria*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2010, s. 17. ISBN 978-80-225-3043-9.

¹² KOHOUTEK, R. 2002. *Základy užité psychologie*. Brno : CERM, 20002, s. 544. ISBN 80-214-2203-3.

pretože každá z týchto vedných disciplín sa zaoberá špecifickým druhom hodnôt. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že predstavuje všeobecnú teóriu o hodnotách, ale i o procese hodnotenia, v rámci ktorého hodnoty zisťujeme, odhaľujeme a tvoríme. Objektom skúmania je jednotlivec, skupina, spoločnosť a jej hodnotové smerovanie.

Uvedené definície, prístupy alebo modely kvantifikácie hodnôt, vytvárajú obraz zložitosti a vágnosti danej kategórie, či už na teoretickej alebo metodologickej rovine. Informácie z nich vyplývajúce vytvárajú nasledujúce premisy:

1. hodnoty sú považované človekom za dôležité súčasti jeho života o ktoré usiluje,
2. majú záporný alebo negatívny význam pre neho samého ako i pre spoločnosť,
3. majú rôzne formy,
3. možno ich usporiadať hierarchicky,
4. predstavujú kritériá, prostredníctvom ktorých možno hodnotiť ľudí, objekty, procesy.

2. TYPOLÓGIA HODNÔT

Na tej najvšeobecnejšej úrovni môžeme hovoriť o **individuálnych, skupinových, prípadne spoločenských hodnotách**. Človek sa nemôže riadiť iba individuálnymi hodnotami, tie sa totiž môžu ale aj nemusia približovať skupinovému a spoločenskému hodnotám. Vo väčšine prípadov sú tieto tri kategórie hodnôt vo vzájomnej kohézii, ale niekedy môžu byť v rozpore alebo dokonca v protiklade.

Za jednu z významných typológií hodnôt považujeme klasifikáciu V. E. Frankla. Hodnoty vyčlenil na zážitkové, tvorivé a postojoyé, s nasledujúcim zdôvodnením:

Zážitkové hodnoty sú vytvárané významnými životnými udalosťami a vzťahmi, do ktorých jednotlivec v priebehu svojho života vstupuje. Sú charakteristické prežívaním, emóciou a taktiež skúsenosťou. Ako príklad uvádza lásku, ktorú možno vydeliť na lásku materinskú, kamarátsku, mileneckú.

Tvorivé hodnoty sú vytvárané činnosťou. Sú nimi: tanec, spev a vlastne všetky aktivity, prostredníctvom ktorých niečo vytvárame alebo rozvíjame. Typickým príkladom pre tento druh hodnôt je práca umelcov.

Postojoyé hodnoty závisia od subjektívneho pohľadu, od spôsobu hodnotenia. Súbor postojov vytvára hodnotové orientácie. Hodnota postoja sa prejavuje najmä našim prijatím situácie, teda postojom k nej, čo možno chápať ako postoj k životu vôbec¹³.

Oceňujeme kreativnosť českej filozofky J. Polákovej¹⁴, ktorá tvrdí, že hodnoty, ktoré nás vedú životom sa prejavujú predovšetkým v troch kritických situáciách za ktoré považuje: ohrozenie hodnoty, hľadanie novej hodnoty a spochybnenie platnosti starej hodnoty.

¹³ FRANKL, V. E. Vôľa k zmyslu. In: *Filozofia*, 1992, č. 11, s. 680 – 685.

¹⁴ POLÁKOVÁ, J. 1994. *Možnosti transcencie*. Praha : Zvon, 1994, s. 19 -24.

PLAŠIENKOVÁ, Z. 1994. *Filozofia, hodnoty a zmysel života*. Bratislava : UK v Bratislave, 1994.

Na internete: http://www.cdvuk.sk/blade/index.php?c=965&filozofia_hodnoty_zmysel_zivota

Situácia **ohrozenia hodnoty**, môže byť reprezentovaná činnosťou, osobou, vzťahom a je pre nás svojou podstatou veľmi dôležitá. Ak sa v nej nachádzame kladieme si otázku: akým spôsobom máme riešiť existujúci stav? Niekedy máme na výber len jedno riešenie, inokedy viac. V jednej situácii stačí malé úsilie, inokedy väčšie ale najdôležitejšie je danú situáciu zvládnuť.

Druhý typ kritickéj situácie je spätý s možnou stratou dôležitej hodnoty a hľadaním novej hodnoty. Po psychologickej stránke nám pomôže nádej, vďaka ktorej dokážeme prekonať skúšky, ktoré nám osud poslal do cesty.

Tretí typ kritickéj situácie sa spája so spochybnením platnosti hodnoty alebo celého radu hodnôt. V tomto prípade potrebujeme mobilizovať múdrosť, ktorá je spätá s porozumením zmyslu zmenenej situácie. Múdrosť predstavuje jednoduché životné pravdy ako napríklad dobre a pravdivo žiť.

Kvalitatívne odlišný prístup k typológii hodnôt, aplikoval J. Grác, ktorý ich vydeľuje na:

1. nepoznané,
2. poznané ale neuznávané,
3. poznané ale neželané,
4. želané, teda priťahujúce¹⁵.

Za **hodnoty nepoznané** považuje skupinové hodnoty, ktoré sú vžité a prijaté, ale člen skupiny si ich ešte neosvojil.

Hodnoty poznané ale neuznávané sú tie, keď jednotlivec hodnotu síce pozná, ale sa s ňou nestotožňuje.

Hodnoty uznávané ale neželané sú takými hodnotami, ktorým jednotlivec dokáže priradiť hodnotu rôznych vecí, napriek skutočnosti, že ho tieto hodnoty nepriťahujú a nie sú pre neho dôležité.

Hodnoty želané sa považujú za hodnoty priťahujúce. Sú motivačným prvkom a základným hnacím motorom pre ľudské úsilie. Majú charakter cieľa a sú v popredí hodnotových orientácií jednotlivcov.

Na základe uvedených typológií získavame predstavu o rôznosti existujúcich hodnôt ako i o ich význame v našom živote. Predstavujú pre nás existenčný konštrukt, ktorý určuje smer nášho konania a sú motívom a základným impulzom pre naše správanie. Naše správanie však neovplyvňujú jednotlivo, ale v istých jedinečných systémoch, v ktorých sú navzájom previazané.

3. OSOBNOSŤ A HODNOTY

Osobnosťou sa človek nerodí, ale sa ňou stáva. Pri jej utváraní „dochádza k interakcii vzťahu vrozených biologických činiteľov, ktoré majú vplyv na utváranie najmä niektorých

¹⁵ GRÁC, J. 1979. *Pohľady do psychológie hodnotovej orientácie mládeže*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979, s. 25. ISBN 67-015-79.

vlastností osobnosti (temperamentu, inteligencie) a skúseností, ktoré jednotlivec získava v rámci určitého sociálneho prostredia, na základe svojich kontaktov s týmto prostredím, teda najmä kontaktov s malými sociálnymi skupinami.¹⁶

Celý proces začína narodením a ušľachťuje sa približne okolo 30. roku života. Neskôr sa vlastnosti osobnosti veľmi nemenia, mení sa len vzťah jednotlivca k sebe samému.

Podľa M. Nakonečného má proces utvárania osobnosti nasledujúce fázy¹⁷:

Utváranie **telového ja**, pri ktorom si človek uvedomuje fyzickú odlišnosť od vonkajšieho sveta a deti ho naplno vnímajú asi vo veku dvoch rokov života. Novorodenec neodlišuje svoje telo od vonkajšieho sveta a preto svoje telo vníma neosobne. Až neskôr začína rozpoznávať svoje telo ako niečo odlišné od prostredia a postupne si vytvára obraz vlastného tela. Svoju tvár dieťa rozpozná vo veku 15 – 18 mesiacov.

Utváranie **sociálneho ja** sa začína v 2. – 3. roku života. Dovtedy na označenie seba samého používa tretiu osobu, napríklad „Janko urobil“. Až neskôr objavuje slovo „ja“. Zdrojom vedomia sociálneho ja sú sociálne skúsenosti a vnímanie seba ako sociálnej bytosti. Dôležitým zdrojom tohto vedomia sú aj súťaživé detské hry, v ktorých sa dieťa porovnáva s inými. Sebaúcta sa u 2-ročného dieťaťa prejavuje potrebou autonómie, všetko chce robiť samé, prípadne prejavmi vzdoru.

Transformácia hodnotového systému je tvorená biologickými hodnotami a je to tiež nasledujúca etapa vývinu dieťaťa od 5. – 10. roka života. Tento hodnotový systém si dieťa utvára na základe toho, čo sa mu páči a čo nepáči ale aj tieto hodnoty sa po čase menia, a to na základe preberania hodnôt zvonka. S novo vytvorenými hodnotami sa dieťa stotožní.

Etapa puberty, dospelovania a adolescencie je obdobím hľadania sebaidentity a utváranie **vlastného ega**. Ego utvárané v tomto období má dve podoby: reálne a ideálne ego medzi ktorými vznikajú isté rozpory. Vo vlastnom egu sú zvnútornené aj objektívne hodnoty, teda spoločenské normy.

Z vedomia sa nakoniec vyvíja **ego ako organizačný a dynamický faktor**. Tu sa uskutočňuje preferencia životných cieľov a prostriedkov na ich dosiahnutie. Hodnota vecí a javov je meraná vzťahom k egu. To rozhoduje, či sa bude jedinec o objekty zaujímať alebo nie. V Egu je obsiahnutý aj vzťah k vlastnej hodnote subjektu, teda pocit, či som ako osoba významná, uznávaná prípadne milovaná a pod.

Vývin osobnosti človeka a proces jeho formovania neoddeliteľne súvisí s utváraním hodnôt a hodnotových orientácií, ktoré sú determinované množinou faktorov. Sú nimi:

- rodinné prostredie,
- školská sústava,
- oficiálne hodnoty systému,
- životné skúsenosti po vstupe do pracovného procesu (tzv. socializácia),

¹⁶ ORAVCOVÁ, J. 2004. *Sociálna psychológia*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2004, s. 72. ISBN 80-8055-980-5.

¹⁷ Pozri bližšie: NAKONEČNÝ, M. 1999. *Sociální psychologie*. Praha : Academia, 1999. ISBN 80-200-0609-7.

- médiá¹⁸.

Význam ich výskumu spočíva v tom, že prinášajú informáciu o stave, kvalite, smerovaní sociálneho systému, o efektívnosti či neefektívnosti v ňom uplatňovaných mechanizmov, o zhode prípadne nezhode spoločenských a individuálnych cieľov. Z toho dôvodu sme teoreticko-metodologické problémy hodnôt doplnili aj o empirické údaje, týkajúce sa hodnotových orientácií mladej generácie v SR.

4. HODNOTOVÉ ORIENTÁCIE MLADEJ GENERÁCIE V SR

Ako bolo už konštatované, výskum hodnôt a ich analýza je zložitým vedeckým problémom, pretože hodnota ako taká sa nevyskytuje osamotene, ale vždy len s inými hodnotami a „sama determinuje, a to v zmysle horizontálnom, tak i vertikálnom, ostatné hodnoty“¹⁹.

Hodnotové orientácie sú poznateľné prostredníctvom verbálne vyjadrených postojov, ktoré predstavujú už konkrétnu reakciu na objekt, a tá môže byť nielen kladná alebo odmietavá, ale aj indiferentná.

Jedným z veľkých a pravidelných výskumov, orientujúcich sa na skúmanie hodnôt, je European Values Study, ktorý sa realizuje v deväťročných intervaloch. Slovensko sa k danej výskumnej aktivite pripojilo v roku 1991 a garantom od roku 1999 je Sociologický ústav SAV.

V roku 2006 sa zúčastnilo tohto výskumu 1 670 respondentov, z toho 472 mladých ľudí vo veku od 15 do 30 rokov.

Dotazníkom sa mapovalo desať hodnôt, ktorými boli: sila, konformita, tradícia, stimulácia, hedonizmus, benevolencia, univerzalizmus, úspech, bezpečnosť, sebaurčenie.

Mladí ľudia vo veku 15 až 30 rokov boli rozdelení do troch vekových skupín v nasledujúcich vekových intervaloch:

- 1. skupina:** respondenti od 15 do 20 rokov,
- 2. skupina:** respondenti od 21 do 25 a
- 3. skupina:** mladí ľudia vo veku od 26 do 30 rokov.

¹⁸ Pozri bližšie: ANTALOVÁ, M. – LALUHA, I. – PŘÍVARA, A. 2013. *Kvalita života*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2013, s. 287. ISBN 978-80-225-3596-0.

¹⁹ IŠTVÁNIKOVÁ, L. – ČIŽMÁRIK, M. 2007. *Hodnoty a hodnotové orientácie v zrkadle dejín. Prehľadová štúdia*. Bratislava : Spoločenský ústav SAV, 2007, s. 1. Na internete: <http://www.saske.sk/cas/archiv/2-2007/cizmarik.html>

Tabuľka č. 2 Rozdiel medzi skupinami mladých ľudí v preferencii jednotlivých hodnôt

Hodnoty a hodnotové orientácie	F	Sig.	Mean 1.skupina (15 – 20 r.)	Mean 2. skupina (21 – 25 r.)	Mean 3.skupina (26 – 30 r.)
Hedonizmus	7,759	0,000	-0,0638	-0,3472	-0,4315
Stimulácia	6,982	0,001	-0,0595	-0,2443	-0,3743
Tradícia	3,119	0,045	-0,2867	-0,1380	-0,0761
Konformita	6,293	0,002	-0,3504	-0,0883	-0,1008
Otvorenosť voči zmene	6,275	0,002	4,4589	4,3565	4,1851
Konzervativizmus	4,153	0,016	4,2873	4,4829	4,4253

Zdroj: IŠTVÁNIKOVÁ, L. 2007. Hodnoty a hodnotové orientácie mladých Slovákov v rámci druhého a tretieho kola European Social Survey 2007. In: Zborník z konferencie: Sociálne procesy a osobnosť. Telč : 2007

A priori sa predpokladalo, že mladí ľudia nemajú vytvorenú stabilnú sústavu hodnôt, pretože ich osobnosti „sociálne dozrievajú“, vekom sa kryštalizujú a menia.

Všetky tri skupiny mladých ľudí preferujú hodnoty ako *sebaurčenie* (charakterizované potrebou byť nezávislý, vymýšľať stále nové veci), *bezpečnosť* (kde spadá bezpečnosť vlastnej rodiny aj národa, dodržiavanie sociálneho poriadku), *univerzalizmus* (definovaný potrebou zaobchádzať s každým rovnako a starostlivosťou o životné prostredie) a *benevolenciu* (ochotu pomáhať, byť lojálny voči svojim priateľom).

Naopak najmenej preferovanou hodnotou pre všetky tri kategórie bola sila (potreba získať za každú cenu autoritu a sociálnu moc).

Potvrdili sa taktiež významné rozdiely medzi najmladšou a najstaršou skupinou. Najväčšie rozdiely zaznamenávame v hodnotách úspech, hedonizmus a stimulácia (Tabuľka č. 2 uvádza podrobnejšie údaje o daných rozdieloch medzi skupinami.).

ZÁVER

V súčasnosti sa nekladie dôraz na sledovanie hodnotových orientácií obyvateľstva a ich vývinu. Sú uprednostňované ekonomické riešenia problémov a nie ich vnímanie zo strany ľudí. Nezdôrazňuje sa ani potreba formovania hodnotových orientácií, ktoré by podporili strategické smerovania spoločnosti.

Za danej situácie je i samotné skúmanie kvality života veľmi redukované. Sleduje sa síce index kvality života alebo niektorý z ekonomických ukazovateľov, na základe ktorého sa posudzuje životná úroveň, avšak názory ľudí na existujúcu situáciu sa považujú za nepodstatné a zbytočne „predražievajúce“.

Naším príspevkom sme chceli poukázať na popísané problémy v oblasti hodnôt ako i nevyhnutnosť skúmať kvalitu života komplexne a neuspokojiť sa s jej čiastkovými výstupmi, za ktoré považujeme napríklad výskum zameraný na kvalitu života, výskum pracovných podmienok, či pracovného času alebo výskum hodnotových orientácií. Tieto výskumy majú skutočne významnú vedeckú hodnotu. Avšak svojou špecifickou metodológiou neumožňujú vzájomnú kompatibilitu výstupov, čím nezaručujú očakávanú validitu a reliabilitu výskumných výsledkov.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. ANTALOVÁ, M. - BEDNÁRIK, R. - LALUHA, I. - TKÁČIKOVÁ, J. 2010. *Kvalita života. Teória, metodológia, empiria*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM 2010, s. 17. ISBN 978-80-225-3043-9.
2. ANTALOVÁ, M. - LALUHA, I. - PŘÍVARA, A. 2013. *Kvalita života*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2013, s. 287. ISBN 978-80-225-3596-0.
3. BROŽÍK, V. 2003. Hodnoty a svet hodnôt. In *Hodnotové aspekty súčasného sveta*. Zborník príspevkov z interdisciplinárnej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej v rámci 5. výročného stretnutia SFZ v dňoch 18. – 19. septembra 2003 v Nitre. Nitra : Iris, 2003, s. 13–28. ISBN 80-89018-57-2. s. 13–28.
4. FRANKL, V. E. Vôľa k zmyslu. In: *Filozofia*, 1992, č. 11, s. 680–685.
5. GRÁC, J. 1979. *Pohľady do psychológie hodnotovej orientácie mládeže*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979, s. 25. ISBN 67-015-79.
6. HOFSTEDE, G. 2001. *Culture's Consequences. Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. Thousand Oaks : Sage Publications, Inc., 2001. ISBN 0-8039-7323.
7. IŠTVÁNIKOVÁ, L. 2007. *Hodnoty a hodnotové orientácie mladých Slovákov v rámci druhého a tretieho kola European Social Survey*. In: Zborník z konferencie Sociální procesy a osobnost. Telč : 2007.
8. IŠTVÁNIKOVÁ, L. - ČIŽMÁRIK, M. 2007. Hodnoty a hodnotové orientácie v zrkadle dejín. Prehľadová štúdia. Bratislava : Spoločenský ústav SAV, 2007. Na internete: <http://www.saske.sk/cas/archiv/2-2007/cizmarik.html>
9. JANDOUREK, J. 2001. *Sociologický slovník*. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0.
10. KOHOUTEK, R. 2002. *Základy užití psychologie*. Brno : CERM, 20002. ISBN 80-214-2203-3.
11. NAKONEČNÝ, M. 1999. *Sociální psychologie*. Praha : Academia, 1999. ISBN 80-200-0609-7.

12. ORAVCOVÁ, J. 2004. *Sociálna psychológia*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2004. ISBN 80-8055-980-5.
13. PIERSON, G. N. 1988. Lotze's Concept of Value. *The Journal of Value Inquiry*. 1988/22, p. 115 – 125. ISSN 0022-5363.
14. PLAŠIENKOVÁ, Z. 1994. *Filozofia, hodnoty a zmysel života*. Bratislava : UK v Bratislave 1994. Na internete:
http://www.cdvuk.sk/blade/index.php?c=965&filozofia_hodnoty_zmysel_zivota
15. POLÁKOVÁ, J. 1994. *Možnosti transcencie*. Praha : Zvon, 1994.
16. ROKEACH, M. 1968. *Beliefs, Attitudes and Values*. San Francisco : Jossey-Bass Inc., 1968.
17. ROKEACH, M. 1973. *The Nature of Human Values*. New York : The Free Press, 1973. ISBN 9780029267509.
http://www.course-readings-and-resources.bestpractices-healthpromotion.com/attachments/File/Goodstadt%20other%20resources/Rokeach_Va lues_Survey_Goodstadt.pdf
18. ROKEACH, M. 1979. *Understanding Human Values. Individual and Societal*. New York : The Free Press, 1979. ISBN 0-7432-1456-0.

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTOROV

doc. PhDr. Mária Antalová, PhD.

Mgr. Pavel Strhár

Katedra sociálneho rozvoja a práce

Národohospodárska fakulta

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska 1

852 19 – Bratislava

e-mail: antalova@euba.sk

e-mail: pavel.strhar@gmail.com